UVODNI ESEJ

3 Sebastjan Kristovič: **Nujna prenova slovenskega vzgojno--izobraževalnega sistema v luči logopedagogike**

SMER LITERATURA

7 Lara Gobec: **Pesmi**

POEZIJA

11 Muanis Sinanović: **Pesmi**

16 Hashizume Bun: **Deček**

PROZA

17 Nina Kremžar: **Lovišče**

LITERATOVA BESEDA

20 Branko Cestnik: **»Zgodilo se je«**

NEPOVEDANE ZGODBE

22 Nataša Konc Lorenzutti: **Želijo nam ukrasti prihodnost**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE

26 Matija Remše: **Trikrat o človeku**

POGOVOR

30 Tone Kuntner: **Poezija, ki izvira iz ljubezni, ima moč preobrazbe**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE

35 Ferdinand Šerbelj: **Anna Borrini (1700–1763), »prva dama« baročnega slikarstva na Goriškem**

38 Barbara Sosič: **Čebelnjaki in panjske končnice, priče ljubezni do čebelarjenja**

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA

40 Nina Novak Kerbler: **Ki ali kateri?**

MUZIKOLOGIJA

44 Matjaž Barbo: **Dobitnica letošnje Mantuanijeve nagrade za življenjsko delo, mag. Monika Kartin**

SEDMA UMETNOST

47 Lilijana Nedič: **Legendarni filmski igralec Miha Baloh**

V TAVČARJEVEM LETU

49 Urška Perenič: **Od Amalije do Cecilije z Jelovega brda**

ESEJ

58 Simona Pulko, Melita Zemljak Jontes: **Slovenščina kot drugi in tuji jezik v izobraževanju**

IZ LITERARNE ZAPUŠČINE

62 Urška Perenič: **Književna republika Borisa Pahorja**

PREDBRANJE

66 Alma M. Karlin: **Peš po domačih krajih**

JUBILEJ

69 Cvetka Bevc: **Marku Kravosu ob osemdesetletnici**

KNJIŽNE OCENE

71 Ifigenija Simonović / **Miha Pintarič: Drevesa boli, ko izgubljajo liste**

72 Aleš Maver / **Andrea Marcolongo: Bistroumni jezik**

73 Edvard Kovač / **Aleš Maver: Ukrajina od igre prestolov do vojne za samostojnost**

KULTURNI ODMEVI

75 Ifigenija Simonović: **Moram brati, četudi nerada**

79 Saška Ocvirk: **Osmi mednarodni logoterapevtski simpozij v Celju (17. in 18. marca 2023)**

ZVON | Najstarejša slovenska revija
za literaturo, kulturo in družbo

2023, številka 2, letnik XXVI

UREDNICA
Meta Lenart Perger

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
Matija Remše
dr. Jernej Kusterle

OBLIKOVANJE
Lidija Murenc

LEKTORIRANJE
Saška Ocvirk, dr. Jernej Kusterle

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Prešernova ul. 23, 3000 Celje
T 01 244 36 66
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
500 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izhajanje te revije v letu 2023 sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Zlato tele, panjska končnica, 1889.
Hrani Slovenski etnografski muzej.

ISSN 1408-645X

Meta Lenart Perger,
urednica pri Celjski Mohorjevi družbi

Motiv panjske končnice na tokratni naslovnici revije predstavlja razpotje. Kot družba smo se spet znašli na usodnem, a hkrati tako zakrinkanem razpotju: na eni strani vabilo k dobremu, na drugi skušnjava, da bi počastili »zlato tele«, pogosto tisto, ki ga na piedestal postavljajo varljive podobe glasne javnosti. Na to v tokratni številki opozarja uvodničar, ki piše o razlogih za še kako potrebno prenovo vzgojno-izobraževalnega sistema. Ranljivost mladih se namreč najbolj kaže prav tu, a je morda (pre)pogosto spregledana. Zato velja njegovo povabilo k prižigu ognja v mladih, ki bo pregnal notranjo praznino, posledico zasičenosti mladih življenj z zasloni, »digitalnim heroinom«.

Plamen veselja želimo zanetiti tudi s prispevki v tokratnih rubrikah, posvečenih pisani besedi. Predstavljamo mlada pesniška in pisateljska peresa, v *Pogovoru* pa vabimo k branju zrelih misli jubilanta Toneta Kuntnerja, ki ob sveži pesniški zbirki razmišlja o preobrazbeni moči poezije. Nova rubrika *Nepovedane zgodbe* prinaša pretresljivo razkritje zločina, ki se dogaja med najbolj ranljivimi v nesmiselni vojni in ob katerem je naša vera v človečnost na preizkušnji. Ob tem se znova poraja preroška misel Borisa Pahorja, da je »poleg ljubezni, ki je nedvomno prva, plemeniti upor proti krivični stvarnosti največ, kar lahko prispevamo za rešitev človeškega dostojanstva« – novo rubriko *Iz slovenske literarne zapuščine* posvečamo prav njemu. V Tavčarjevem letu pa vabimo tudi k ponovnemu branju in prevpraševanju del našega klasika.

Med ljubeznijo, ki pretresa in je »enaka viharju, enaka nevihti«, in sovraštvom, zaradi katerega smo se, kot piše Dante, »znašli v temni lozi«, pa je preprosto – človek. Na Mohorjevih policah smo poiskali tiste knjige, ki skušajo odgovoriti na vprašanje, kako priti do pristne človečnosti. Pri iskanju odgovora vas prepuščamo izboru tokratnih prispevkov, ob tem pa vam iskreno želimo, da bi bila misel na razpotjih jasna in srce vodilo.

Dr. Sebastjan Kristovič

Nujna prenova slovenskega vzgojno-izobraževalnega sistema v luči logopedagogike

Vsi, ki delamo v praksi, že desetletja vemo, da je vzgojno-izobraževalni sistem v Republiki Sloveniji potreben temeljite in celovite prenove. Ukrepanje ni več stvar dobre volje (politične ali kakšne druge), ampak je v tem trenutku nuja.

Vzgojno-izobraževalnim zavodom, pedagoškim delavcem in ostalim strokovnim delavcem v vzgoji in izobraževanju je treba povrniti strokovno avtonomijo, integriteto in pedagoško dostojanstvo. Pedagoške delavce je treba razbremeniti pretirane in odvečne birokratizacije. V slovenskem prostoru smo celoten vzgojno-izobraževalni proces zreducirali na kognitivno/racionalno raven. Poslanstvo šole ni samo edukacijske narave in tudi ne samo vzgojne, ampak tudi preventivne. Vzgoja in preventiva morata postati konstitutivna elementa vzgojno-izobraževalnega procesa.

Področja vzgoje, izobraževanja in duševnega zdravja so v slovenskem prostoru žal izredno problematična, podhranjena in sistemsko zanemarjena. Znanstvene raziskave jasno kažejo na pogubne posledice zaslonske zasvojenosti. Vedno več je duševnih stisk in duševnih bolezni. Vedno več mladih toži o občutkih nesmiselnosti, anksioznosti, depresiji, vedenjskih težavah, pomanjkanju volje in motivacije ter občutjih notranje praznine življenja. Ogromno je samodestruktivnega vedenja, bulimije nervoze, anoreksije nervoze, samomorilnih misli, poskusov samomorov in samopoškodovanja. Imamo celotne generacije otrok in mladostnikov, ki so zasvojeni z zasloni, kar je postalo družbeno povsem sprejemljivo in celo normalno. Ker imajo digitalni mediji in zasloni v otroštvu na možgane praktično identičen vpliv kot trde droge, se za pretirano uporabo zaslonov vedno bolj uporabljajo izrazi »digitalni heroin«, »digitalni kokain« ali »elektronski kokain«. Zasloni jih spreminjajo v pasivne, neme opazovalce svojega življenja, ljudi in sveta okrog sebe. Mladi v vedno večjem številu postajajo otopeli, zdolgočaseni in apatični posamezniki. Zasloni ubijajo otrokovo strast in kreativnost, uničujejo njegovo vedoželjnost in razposajenost, popačijo občutek za lepo, razkrajajo njegov občutek za to, da je nekaj posebnega in nenadomestljivega. Zasloni so mlade odtujili ne samo od drugih, ampak tudi od samega sebe. Vse resne oz. neodvisne raziskave kažejo na to, da bi bilo za otrokov celoviti razvoj idealno, da v predšolskem obdobju zaslonom sploh ne bi bil izpostavljen. Napredne šole in vrtci zaradi tega vzgojno-izobraževalnega procesa ne digitalizirajo in pri poučevanju ter preživljanju časa v vrtcu ne uporabljajo zaslonov.

Delo na teh področjih je zaradi trenutnega časa in situacije, v kateri se nahaja Republika Slovenija na omenjenih področjih, izredno relevantno in aktualno. Potrebne so konkretne in takojšnje rešitve. Ker se kriza vsako leto poglablja in ni videti, da bi odgovorni za spremembe v šolskih politikah načrtovali celostne in celovite spremembe, smo na podlagi naših raziskav zasnovali celoviti pristop, ki v celoti upošteva UNESCO smernice in smernice evropskih komisij – logopedagogiko, in smernice po katerih se ta novi pristop aplicira v praktično izvedbo.

V projektni skupini smo morali najprej razjasniti, kaj holistični pristop sploh je. Danes je to modernistična fraza, s katero se skuša okrasiti že skoraj vsak projekt, dejavnost ali pristop, zato je potrebno, da smo ob tem še posebej previdni. Tovrstno znanstveno ali strokovno zavajanje ima pogosto za posledico, da z mamljivimi frazami in obljubljenimi rešitvami zapademo v past redukcionizma, determinizma in delnih rešitev. Viktor Frankl je že pred dolgimi desetletji opozarjal na humanistični fundamentalizem, ki človeka razoseblja. Še več, v tem je videl odločilne prvine novodobnega nihilizma: »Nihilizem se ne razkrinkava z govorjenjem o Niču, ampak se skriva za krinko izraza ›nič drugega kot‹« (Frankl 2015, 48). Na istem mestu pravi, da »danes živimo v času specialistov, ti pa nam posredujejo samo delne perspektive in podobe resničnosti. Zaradi dreves raziskovalnih dosežkov raziskovalec ne vidi več gozda resničnosti«. Ugotavlja, da je redukcionizem postal krinka nihilizma. Pojem *terrible simplificateur* (pretirano poenostavljanje) nam je že dlje poznan, Frankl pa opozarja še na »novo« nevarnost – *terrible généralisateur* (pretirano generaliziranje, posploševanje).

V logopedagoškem pristopu med drugim povezujemo tri med seboj dopolnjujoča se področja, ki v samem temelju zaznamujejo družbo in njeno prihodnost: vzgojo, izobraževanje in duševno zdravje. Celoten vzgojno-izobraževalni proces bi moral iti in se razvijati v smeri celovitega razvoja, v smeri razvijanja otrokove avtonomije, identitete, samostojnosti in osebne odgovornosti, predstavljajoč temeljna področja, ki označujejo osebnostno integriteto in pripravljenost na življenje. To je možno samo v okviru holističnega pristopa, ki otroka ne dojema samo kot kognitivno/racionalno bitje, ampak kot nedeljivo celoto telesne, duševne in duhovne razsežnosti. Cilj vzgoje in celotnega vzgojno-izobraževalnega procesa bi moral biti: celovito »delujoča«, integrirana, osmišljena in zadovoljna oseba; v skladu s trenutnimi razvojnimi značilnostmi.

Prenova se ne sme začeti z analizami problematike trenutnega vzgojno-izobraževalnega sistema, npr. s tem, kaj vse je šlo narobe pri zadnji prenovi ipd., in različnimi akcijskimi načrti. Na samem začetku snovanja prenove se je treba postaviti »na konec«, izhodišče prenove je »pogled s konca nazaj«. Treba si je odgovoriti na naslednja tri vprašanja: Kakšno osebo ali osebnost želimo ob koncu vzgojno-izobraževalnega procesa? Kam želimo, da otrok »pride« ob zaključku šolanja, kakšen naj postane, kaj je pravzaprav cilj vzgojno-izobraževalnega procesa? Odgovora na prvi dve vprašanji pa vsebujeta tudi odgovor na tretje vprašanje: Kakšno družbo in prihodnost si želimo?

Cilj vzgoje in celotnega vzgojno-izobraževalnega procesa je namreč v tem, da otrok postaja, in že je, celovito delujoča, srečna, osmišljena, avtonomna in

zadovoljna oseba v skladu s trenutnimi razvojnimi značilnostmi. Cilj nikoli ne sme biti samo izobrazba ali podano znanje, ampak tudi celostno razvita in integrirana osebnost. Otroka moramo videti kot telesno, duševno in duhovno bitje. V skladu s tem pa mora tudi vzgojno-izobraževalni proces potekati tako, da celovito zajema, skrbi in razvija vse tri razsežnosti. Šele na ta način bomo lahko dosegli celovit razvoj oziroma integrirano razvito osebnost. Zato mora prenova na ustrezen način zajemati vzgojno paradigmo družine, predšolskega obdobja in obdobja šolanja. Vzgojo je treba razumevati v kontekstu življenja in sveta v smislu: vzgoja je priprava otroka na življenje.

Vse našteto celostno zajema prav pristop logopedagogike: svoboda in odgovornost, volja do smisla, smisel – vzgoja za smisel, ustvarjalnost, empatija, avtonomija, personalizacija, samostojnost, občutek za lepo, vest in intuicija, vzgoja za vrednote, identiteta, samotranscendenca in samodistanca, odnosi (do življenja, sveta, do sebe in drugih, do smisla in presežnega), samopodoba, samozavest in samospoštovanje, dostojanstvo, odnos do presežnega in vera, etika, vztrajnost, odpornost in delovne navade, noodinamika, ljubezen (*agape*), ideali/ideje/vizija, samovzgoja, življenje kot naloga in duševno zdravje.

Eksistencialna analiza/logoterapija, na kateri temeljijo gradniki logopedagogike, izvira iz Franklove teorije odkrivanja smisla, gledanju v prihodnost, na izpolnjevanju in udejanjanju vrednot, pri tem pa upošteva fenomenološki pristop. Osrednje izhodišče logopedagogike je logoterapevtska (antropološka) podoba človeka, ki poleg fizične in psihološke razsežnosti osebe vključuje tudi duhovno razsežnost in ki osebi omogoča, da zavzame stališče do življenjskih vprašanj, da bi našla najboljše možne odgovore zase in za svoje okolje. Posledica tega je celosten, nedeterminističen pogled nase, na ljudi in na svet. Skozi logopedagoško podobo je človekova naravnanost v pozitivno prihodnost usmerjena k smislu.

Pri logopedagogiki niso toliko v ospredju didaktični napotki, kako, s kakšnimi metodami, načeli ali strategijami doseči celostnost, temveč predvsem pomeni življenjsko naravnanost, osebnostno opredelitev učiteljev, vzgojiteljev in vseh, ki so vpleteni v vzgojno-izobraževalni proces. Šola mora opravljati vzgojno funkcijo prav tako zavzeto kot izobraževalno. V luči logopedagogike je vsak otrok nekaj enkratnega, neponovljivega, nenadomestljivega, vsak otrok je unikum in individuum. Ker je vsak otrok unikum, je tudi smisel vsakega posameznika »unikaten« in nenadomestljiv/neponovljiv, kar pomeni, da poslanstvo pedagoškega delavca gre tudi v smeri spremljanja otroka pri odkrivanju tega smisla.

V okviru holističnega pristopa učenca ne dojemamo kot pasivnega posameznika, ki mora v čim večji meri absorbirati znanje, ki mu ga podaja učitelj, ampak ima aktivno in (so)ustvarjalno vlogo v procesu učenja. To pomeni, da je interaktivna dejavnost bistveni element v procesu poučevanja in učenja. V vzgojno-izobraževalni proces je treba vpeljati *personalizirano* učenje oziroma pristop. Unescov četrti steber izobraževanja, *učiti se biti*, predpostavlja holistični vzgojno-izobraževalni pristop. V luči tega razumevamo tudi didaktični trikotnik, katerega glavni elementi niso vogali (učitelj, otrok in vsebina), ampak stranice, ki predstavljajo odnos in interakcijo. Poučevanje ni le golo posredovanje znanja. Poučevanje pomeni tudi vstopiti v dialog, biti

v medosebnem odnosu. Tovrstno *personalizirano* učenje je omogočeno le s tem dialogom oziroma odnosom, ki je obenem ključ do motivacije in ga ni možno nadomestiti z ničimer drugim.

Vzgoja otroka v 21. stoletju, če želi v polnosti izpolniti svoj cilj in zasledovati smer večje človečnosti, se bo gotovo morala zaobrniti k svojemu viru in upoštevati tudi *cultura animi*, gojitev in vzgojo duha, *duhovno omiko*. To je dobro ubesedil antični velikan Platon: »Mlad človek ni prazen lonec, ki ga je treba napolniti z znanjem, temveč ogenj, ki ga je treba prižgati.« Zato je ena izmed ključnih nalog in obenem izzivov pri prenovi vzgojno-izobraževalnega sistema razvijanje smisla, veselja in strasti do učenja.

Da je to mogoče, pa je treba posebno pozornost posvetiti tudi osebnemu razvoju in edukaciji pedagoških delavcev – za njihovo celovito formacijo morata biti vključeni obe dimenziji. Eden izmed prvih korakov je nuja, da se za pedagoške poklice uvedejo sprejemni izpiti, ki zajemajo vrednotenje različnih osebnostnih lastnosti, kot so npr. ustvarjalnost, empatija, motivacija, osebnostna zrelost, usposobljenost za delo z ljudmi, interaktivne veščine ipd., kot jih že dlje časa poznajo v pedagoško naprednejših državah. Samoumevno je namreč, da je vzgojno-izobraževalni proces kakovosten v tolikšni meri, v kolikšni meri je kakovosten pedagoški delavec. Vsak od strateških ciljev je v medsebojni komplementarni relaciji in ga lahko celovito in pravilno razumemo šele v luči drugi ciljev. V luči zavedanja pomembnosti usposobljenosti pedagoških delavcev, njihovih osebnostnih lastnosti in osebnostne zrelosti smo tudi pripravili akreditirani študijski program specializacije oz. izpopolnjevanja Logopedagogika.

Ena izmed ključnih nalog in obenem izzivov pri prenovi vzgojno-izobraževalnega sistema je torej celovit razvoj osebnosti in razvoj smisla, veselja ter strasti do učenja. Prav to sta smer in cilj, ki ju moramo zasledovati pri vzgoji in izobraževanju v 21. stoletju. Sedaj morda bolj kot kdaj koli prej v zgodovini! Ne gre namreč samo za to, kaj in koliko bomo vedeli, in tudi ne samo za to, kaj in koliko bomo delali ali kaj in koliko bomo imeli, ampak predvsem za to, na kakšen način bomo bivali in tudi sobivali. »Cilj vzgoje je dati telesu in duši vso lepoto in popolnost, ki ju moreta imeti« (Platon).

Opomba:
Esej poljudno povzema znanstveni pristop projektne skupine Holističen vzgojno-izobraževalni proces in krepitev duševnega zdravja (L5-1844), ki sta ga financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost (ARRS) in Mednarodni inštitut za psihoterapijo in aplikativno psihologijo v sodelovanju z Alma Mater Europaea – ECM. Za več podrobnosti sta na voljo monografiji *Logopedagogika: Holistični vzgojno-izobraževalni pristop za 21. stoletje* (S. Kristovič, P. Pangrčič in J. Kristovič, Alma Mater Europaea, 2022) ter *Holistični pristop na področju vzgoje, izobraževanja in duševnega zdravja* (S. Kristovič in P. Pangrčič, Alma Mater Europaea, 2022).

Lara Gobec

Foto: osebni arhiv avtorice

Pregrinjala

Včasih se zdi, da sem odležala svoja majhna življenja,
šla globoko vase,
pretrgala prodnike na pol
in čakala, da izzvenijo.

Preležanine na hrbtu me kličejo z druge strani reke,
tam si povem vse,
kar tiho ostaja na dnu,
med ribami in muljem.
Kadar pridem na obrežje,
v dlaneh nosim prodnike –
beli in nedolžni mi govorijo,
naj se vrnem.

Ko spim z ljudmi,
ne spim zares.
Mojega hrbta ni,
moj hrbet ostaja na drugi strani reke.
Razpiram rjuhe
kot bi bile dlani,
pokažem, kje me manjka,
kje sem spomin spustila v reko.

Srečanja

Roke držim na volanu,
ko pada hitrost, gredo same
globoko med rebra, kjer krožijo tuja imena;
psov, mačk in otrok.
Našla sem jih na ulici,
ko so izgubljena tekla med avtomobili, vozniki;
skoraj nevidno so zapuščali krožišče.

Vsak dan naskrivaj opazujem ljudi in živali,
drugače jih nihče ne sliši,
kako se lomijo, kako komaj stojijo.
Včeraj si je nek moški popravljal hlačnico,
tako suhe, mokre noge je imel,
in po načinu, kako je izgovoril ljubljeno ime,
sem vedela, kaj ga boli.

Dlani sem odprla do konca krožišča,
kjer vklopiš smernike in zadihaš v meglo.
Naenkrat je bila njegova izguba bližje,
med prsti na volanu toliko lažja –
lahko je iskala žile,
ki so prečkale druge žile.

Naenkrat je bila njegova izguba bližje,
kot na dnu hlačnice, v tišini žametnih zarez.

Naj se pletejo kite

I

Moji lasje so vroča reka,
misli, besede,
njihova oblika komaj viden slap.

Kakor se prelomi prodnik,
tako sledi tvoj spomin –
odpreti dlani,
poiskati vsako žilo,
ki prečka drugo žilo –,
vse je pisava,
če ji pustiš plavati,
nežna ladjica iz papirja,
ki potuje skozi valove.

Vse je mehko tkana preproga,
slap čez poteze tvojega hrbta,
kakor razpreš lase.

II

Danes je svetloba na obrežju še posebej lepa,
moje dlani ji sledijo kot klic neznanega jezika –
tako bi lahko opisala pisavo,
ampak o njej molčim,
o njej molčim, ko češem svoje lase,
jih razgrinjam čez hrbet.

Grem na ulico, kjer se odbijajo tuja življenja,
naskrivaj opazujem ljudi,
njihove besede pletejo kite,
ki se ljubijo na mojem hrbtu –
z njimi se potopim do rečnega dna,
skozi mulj iščem prodnike.
Gladki šepetajo o nevidnih resnicah,
kako sem na hrbtu shranila pripovedi tujcev,
da se je njihov spomin razširil kot reka,
preko mojega hrbta do pisave,
preko pisave vse do prelaza,
kjer morje zapusti reko,
in naše ladje, tako papirnate in lesene,
lebdijo izven naših dlani.

Uredniški komentar

Čeprav je Lara Gobec, sodeč po letih, mlada avtorica, pa nikakor ni novo ime na slovenski literarni sceni. Prejemnica Zupančičeve frulice leta 2020 je v zadnjih letih svoje pesniško ustvarjanje dopolnila s pisanjem kolumen, esejev in kratkih zgodb ter pesniškim performansom *Z ljubeznijo, Lola*, premierno uprizorjenim na festivalu Izrekanja leta 2022.

Pričujoči sklop poezije daje slutiti, da avtorica ob nedvomno napornem vzporednem študiju prava in primerjalne književnosti ne le ohranja stik s poezijo, ampak se vanjo potaplja vedno globlje, se v njej udomačuje in zori. Larina poezija je poezija kontemplacije, ki pa ni zgolj pasivno opazovanje, ampak vstopa v najintimnejše odnose z objekti svojega motrenja. Nikakor ne gre za aktivistično poezijo, ki bi hotela preoblikovati okolico skladno z lastnim mnenjem o tem, kaj je prav, kljub temu pa ji je globoko mar, čeravno ne intervenira v dogajanje. Vedno se nahaja na obeh bregovih reke hkrati, zaobjame vse, kar je v očrtu trenutne pesmi, ničesar ne pusti ob strani, a tudi ve, kdaj česa ne izreči. Ne krije si hrbta, četudi ranjenost ni le oddaljena možnost, ampak konkretna, zelo boleča preležanina. Svoje pesniško stvarstvo ima tako zelo rada, da mu pusti popolno svobodo bivanja in nujne zamolke – tudi (in predvsem) tam, kjer bi najbolj želela poseči v tok dogodkov. Zares organsko namreč razume, da je vse *pisava, / če ji pustiš plavati, / nežna ladjica iz papirja, / ki pluje skozi valove*.

V trenutku, ki favorizira udarno, aktivistično, celo prekucniško poezijo, Larine pesmi izbirajo nežnost, dopuščajo svobodo – ne tiste lažne, ki jo na svoj prapor izobešajo parcialne agende, ampak tisto resnično, pri kateri se moraš najprej odreči sebi, da bi lahko zares imel rad drugega. Ta poezija ne ruši, ampak preobraža s tihim, vztrajnim, tudi ljubečim dopuščanjem svobode.

O avtorici

Lara Gobec (2001) je pisala že v osnovni šoli. V prvem letniku gimnazije je sodelovala v gledališkem performansu *Sanjati?*, ki ga je režiral Žiga Divjak. V tretjem letniku je bila izbrana na natečaju *Najst*, ki ga je organizirala SNG Drama, s svojim dramskim delom *Na koncu*. Bralno uprizoritev vseh izbranih del je režiral Luka Marcen. Leta 2020 je zmagala na natečaju Župančičeva frulica, bila finalistka natečaja mala Veronika in bila objavljena na portalih LUD Literatura ter Novi zvon. Istega leta so bile njene pesmi izdane v antologiji mlade celjske poezije *In zemlja je vibrirala kakor živo telo* (Gimnazija Celje – Center in Festival Izrekanja). Trenutno študira pravo na Pravni fakulteti UL ter vzporedno primerjalno književnost in literarno teorijo na Filozofski fakulteti UL. Na portalu LUD Literatura objavlja kolumne, njena kratka zgodba *O nekdanjih dekletih in teflonskih posodah* pa je bila vključena v antologijo sodobne slovenske kratke pripovedi mladih avtoric in avtorjev *Polževi razmisleki* (Layerjeva založba 2023). Nastopa tudi s poetičnim performansom lastne poezije *Z ljubeznijo, Lola*. Leta 2022 je bila izbrana za mednarodno literarno rezidenco Faberllull v katalonskem kraju Olot.

Muanis Sinanović

Foto: osebni arhiv avtorja

Padanje

Z mostu
Ki se pne
Nad nebom
Si skočil

Padaš
Tedne
In mesece
Leta

Ko pristaneš
Se boš raztopil kot
Kapljica
Tinte
V vodi

Praznik

Ljubljanske maternice

V centru,
med drvarnicami in vrtovi
zdavnaj preminulih delavcev,
v zamegljenih sklopih Kosez,
v meščanskem stanovanju centra
je vedno kaj odprtega.

Tam te čakajo
briljantni hekerji dobrega srca,
priljudni psihopati,
izgubljene ljubice,
pesniki
in kravatarji

s kepami
snega, ki diši
po pralnem prašku.
Drobijo ga
in vdihavajo
in sneg zgnete
in masira mišice od znotraj.
Popustijo,
ne zadržujejo več besed,
kri po udih nabija ljubezen.

Zatemnjene sobe,
maternice,
v Šentvidu,
na Fužinah,
tam so ilegalci
v brezupnem boju
proti samoti,
ki je okupirala mesto.

Prideš lahko sredi
noči ali zjutraj,
s seboj prinesi veliko srce,
bistro glavo
in strašno tesnobo prednikov.

Videl boš čarobne
kristale z okusom sežgane
gume.

Toda kupčija je jasna:
vrnil se boš
v samotno posteljo
in se tresel od Samote.

In potem, nekoč,
boš zopet šel v ilegalo
in zbežal iz nje.

Ljubljana bo preživela
vse osamljence,
sama.

In kaj potem?

Šentvid

To je bilo včeraj;
vrtinči se kot prah davnega
otroštva v dnevni sobi.
V travnem snopu svetlobe.

Takrat je bil otrok
in včeraj je bil otrok.

Vmes je bil predor,
zadušljiv s strupenimi plini.
Hodil sem skozi vrata
z znaki za zasilni izhod.

Močno so žareli ti prostori.
Tako temne so deževne
stranske ulice tega mesta.

Vse to je bilo drevo,
ki se razrašča. Srečeval sem
te na poznih vejah, prijatelj.

Bil si kot svinčen tulec.
Narisan si imel nasmeh,
kodraste lase. Siveli so,
narisani.

Svetloba je padala nate,
toda notranjost tulca je bila temna.
Želel si se zaobrniti
od znotraj navzven.

Šla bi na širna morja
in osvojila celine.

Moral sem te izdati,
da bi rešil svet. Moral sem te izdati,
da bi lahko porezal te gnile veje,
ki so rasle iz mene.

In vsi so mislili,
da si ti že zdavnaj izdal,
da si davno prodal svet,
ki ga imaš osvojiti,
le ne veš še tega.
Zato so te imeli radi.

Okrutni imperator, nežni deček.
Moral sem te izdati.

Plul sem s taksijem v noči,
kot trailer
velikega potopa.

Angeli so pobrisali šipo in skoznjo rekli:
izdal ga boš.

Bral sem jim z ustnic.

Pomarančna skorja

Svet je star
kot posušena skorja pomaranče
na prašni okenski polici.

Skozi okno sije
pozno jesensko sonce.

Če me daš na pol,
boš naštel 33 letnic.

Vsaka ima 33 jedkih zrn
rožnega venca.

Letni časi so zabrisani kot drevesa
in kraji ob oknu vlaka.

Danes je oktober,
včeraj so bili mestni tlakovci
v plamenih.

Vse se je že zgodilo.
Ne vrtim se več okoli sonca,
temveč le na mestu,
kot derviš.

Tržnica Moste

sobota je dan za trgovanje z zelenjavo
in besedami. iz hooda pridem, med
slovanskimi bloki. v žepih plašča nosim
všite besede. skrijem se za sončnimi
očali. pomagajo, da ne oslepim
od sivine. dan se začne z albansko kavo,
globoko kot skadarsko jezero. albanci
so posel vgradili v nevidne temelje sveta.
za sosednjo mizo sedi nekaj upokojenih
gangsterjev z etničnim ozadjem, ki so na
kavo prišli iz brooklyna. damn it feels good
to be a gangsta, si mislim. svet bo vedno siv,
življenje vedno pisano. dan se začne.

Muanis Sinanović (1989) je pesnik, pisec in kritik. Objavil je štiri pesniške zbirke: *Štafeta okoli mestne smreke* (KUD FP, 2011, nagrada za najboljši prvenec), *Pesmi* (KUD FP, 2014), *Dvovid* (Litera, 2016) in *Krhke karavane* (LUD Literatura, 2020). Leta 2020 je izšel prevod njegovih izbranih pesmi v srbskem jeziku z naslovom *Noćni nomadi* (Dom kulture studentski grad, prevajalec Ivan Antić). Pred tem je pri Srbskem kulturnem centru Danilo Kiš izšel dvojezični izbor do tedaj objavljenih pesmi *Izohipse* (2016, prav tako prevedel Ivan Antić). Objavil je kratki roman *Anastrofa* (2017, Litera). Pri založbi LUD Šerpa je leta 2021 izšla njegova zbirka esejev *Beat v svetu*. Piše kritike in eseje s področja literature, filma, glasbe in gledališča: objavlja jih v reviji LUD Literatura, na portalih Vrabec Anarhist in Odzven, v Ekranu in drugih publikacijah. Leta 2019 je bil izbran na natečaju revije LUD Literatura za esej o sodobni slovenski literaturi z besedilom o poetiki Miklavža Komelja. Njegove pesmi so bile prevedene v nekaj jezikov, uvrščen pa je bil v mednarodne in domače antologije. V preteklosti je sodeloval na festivalu Pranger kot kritik, sodeloval je z Radiom Študent in sourejal je revijo IDIOT.

Zbirka *Krhke karavane* je v letu 2021 prejela nagrado kritiško sito ter bila nominirana za Veronikino nagrado. Leta 2022 je prejel Stritarjevo nagrado, ki jo Društvo slovenskih pisateljev podeljuje mladim obetavnim kritiškim avtoricam in avtorjem.

Hashizume Bun

Prevod iz angleškega jezika in spremna beseda: Ifigenija Simonović

Deček

Na robu mesta,
na vojaškem vadbišču,
poraslem s travo,
je ob četrt čez osem
nek deček lovil žuželke.
Tako zgodaj zjutraj?
Nenadoma
je treščila vanj svetloba,
ki ga je ovila v ognjeni plašč
in ga v trenutku spremenila
v kepo oglja.

Deček pade na razbeljena tla.
Roke in noge štrlijo stran od telesa.
Črne očesne votline
se obračajo proti nebu.
Usta hlastno kričijo nemi krik.
Ali kliče mamo?
Brate, prijatelje?
Ali kriči v bolečini?
Niti en zob
niti noht nista ostala za njim;
zublji pa še divjajo
in žgejo zoglenele ostanke
majhnega dečka.

Hashizume Bun (1931, Hirošima) je pred nekaj meseci praznovala 92. rojstni dan. Preživela je padec atomske bombe in njene posledice v Hirošimi. Kljub strahotnim posledicam in številnim izbruhom raka še vedno piše in pripoveduje o strahotah jedrskega onesnaženja.

Zdaj, ko politiki grožnje o uporabi jedrskega orožja nonšalantno izrekajo v dnevnih poročilih, ko je gumb za izstrelitev že tako rekoč spoliran od osemdesetletnega »božanja«, je pesniško sporočilo žrtve atomske bombe morda najmočnejše in še edino miroljubno orožje proti odobravanju vojne kot nadomestka diplomatskega reševanja svetovnih sporov in proti uresničenju groženj o ponovnem jedrskem napadu.

Hashizume Bun je bila leta 2014 gostja Mednarodnega srečanja pisateljev na Bledu, leta 2018 pa je Slovenski center PEN skupaj z Muzejem novejše zgodovine izdal njeno pesniško zbirko z naslovom *Dragi soljudje!*

Nina Kremžar

Lovišče

Foto: Tomaž Toplak

Tu zgoraj je tišina.

Ne poči nobena vejica. Ne zašumi praprot. Ni mi treba paziti na škripanje usnjenih škornjev. Ali na tihi tlesk, ko se cev puške dotakne gumba na jakni. Tukaj mi kri kroži počasi. Tukaj samo diham in gledam.

To lovišče je moje.

Poznam njegove štore, poti in jarke. Poznam vrstni red najvišjih dreves pred čistino na sredini. Dve smreki, hrast, spet smreka, bukev, še ena smreka.

Vem, kako zveni jeseni, ko so krošnje prazne, in kako diši pozimi, ko gnije mokro listje.

Tudi živali poznam. Njihove stečine in kaluže. Njihove mlade. Prostore, kjer imajo lože. Ure, ko se najraje pasejo.

Tu zgoraj rad čakam.

Lovil sem že na zalaz. V pogonu ujel močnega merjasca, ki bi me drugače zavohal na petdeset metrov in prelisičil. Privabil sem jelene z rukanjem, v snegu sledil gamsjim stopinjam. Ampak vse to klicanje, šarjenje, prhutanje nizke divjadi, vse to je glasen in neprijeten posel, ki mi je prinesel nekaj vznemirjenja in malo ponosa.

Žival prestrašiti in pregoniti v kot. Kaj je to izjemnega. Toda splezati sem gor. To je drugače. Tukaj se nagradijo potrpežljivost, izkušnje in čakanje.

Ko se dvignem na visoko prežo in otrpnem, postanem del tega kraja. Samo ena od živali, zapletena v kroženje bitij.

Nobene krivde ne čutim. Ne lovim, da bi jemal življenja. To počnem samo zaradi tistega trenutka, tik preden se sprožilec vda prstu in je napetost najvišja. Ta moment med življenjem in ne-življenjem, ko neko bitje komaj za tren zaniha med biti in miniti, je opojen, edinstven, zasvojljiv.

Ne igram se boga, le z nogami rad bingljam nad breznom. Samo tako, ko življenje čaka za mojim hrbtom, ko strmim nekam navzdol, se lahko zavedam, da obstaja in da sem del njega.

Všeč mi je, da nikoli ne vem, katera žival bo z roba gozda prišla na mojo jaso.

Srečo sem že imel, da je enkrat iz podrasti prišel rjavi medved. Spomnim se, kako je gozd takrat šumel, kot bi se mu umikal.

Ali pa takrat, ko je veter pihal ravno prav navzgor in je družina divjih prašičev z rilci rila po zemlji pod mano.

Same veličastne živali, ampak najraje imam, ko pridejo srne. Danes čutim, da bo prišla. Ob tem času je lačna in sonce ravno prav greje travnik.

Izza debla najprej pokuka glava, nato vrat. Ozira se. Voha in posluša.

Predaleč sem, previsoko, da bi me začutila, preveč nepremičen, da bi me zaslišala, ampak še vedno čaka z eno nogo, komaj položeno na zemljo, pripravljena na pobeg.

Ko moja roka zdrsi ob kopitu, srnino telo zastane. Mišice na moji podlahti se napnejo. Kazalec poišče sprožilec. Toplota telesa začne pronicati v mrzlo kovino. Ko komaj slišno škrtne, se velike srnje oči obrnejo k meni. Vedno vedo. Zato so mi zlezle pod kožo.

Tik preden se zgodi, začutijo. In takoj v naslednjem trenutku samo še enkrat pomežiknejo z vekami, kot da se predajajo, vedoč, da je tako prav.

Ko se cev dotakne kože, me preseneti njen hlad. Pogledam gozd vse naokoli sebe. Zdaj vem. Tako je prav.

Ko poči, gibko telo izgine v podrast.

Tu zgoraj ostane tišina.

Nina Kremžar (1993) je rojena v Ljubljani. Diplomirala je iz anglistike in japonologije, magistrirala na oddelkih za anglistiko ter primerjalno književnost in literarno teorijo, trenutno pa je doktorska študentka literarnih ved na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Piše poezijo in prozo, ki jo objavlja v različnih slovenskih literarnih revijah in nekaterih mednarodnih zbornikih. Za svoje pesmi in zgodbe je prejela nekaj nagrad slovenskih založb, med drugim Airbeletrinino nagrado za najboljšo zgodbo in naziv vitezinje poezije na Pesniškem turnirju, ki je takrat potekal v organizaciji založbe Pivec. Leta 2018 je postala zmagovalka festivala Urška, zato je njen pesniški prvenec *Dostop na odprto morje* izšel jeseni 2019 pri Javnem skladu za kulturne dejavnosti RS. Je glavna in odgovorna urednica literarne revije *Nebulae*.

Foto: Ana Gobec

Branko Cestnik

»Zgodilo se je«

Nekdo se po srečanju z Ambrahamom odloči, da se bo naučil čebelariti; kdo drug, da bo prvič v življenju šel na dolgo potovanje; tretji se razgleduje po gričih in razmišlja, da je čas za gradnjo vikenda. V vsakem primeru se takim ljudem odpre novo obzorje doživetij in spoznanj. Potrdi se pravilo, da svežina lahko pride v življenje posameznika tudi v zrelih letih, se pravi v drugi polovici njegovega zemeljskega potovanja.

Prav to se je zgodilo v mojem primeru, ko sem po dopolnjenih 51 letih življenja začel pisati romane. Na mestu je trpna sintagma »se je zgodilo«. Namreč česa takega nisem nikoli načrtoval. Drži, rad sem bral, tu in tam tudi kak debel roman, in rad sem pisal članke, komentarje in bloge. Pomislil sem kdaj, da bi svojo komentatorsko dejavnost kdaj strnil v kakšno konsistentno knjigo esejev. Toda da bi pisal romane – ljudje božji! Veliki debeli romani so vendar to, kar so orgle med instrumenti in kar je simfonija med glasbenimi komadi!

»Zgodilo se je« na način, da sem jaz, pravoverni katoliški duhovnik, skoraj začel verjeti v obstoj bajeslovnih muz. Danes, ko bolj poznamo čustveno in intuitivno inteligenco, se bo kdo nad konceptom navdiha v umetnosti zmrdoval. Kdo drug nam bo pred očmi pomahal z dosežki umetne inteligence, ki je zgolj digitalni program, pa zna pisati pesmi in pravljice. Kakor koli bomo po novem racionalizirali navdih, mislim, da umetniku nikoli ne bomo mogli odvzeti tistega posebnega občutka zastonjskega daru in tistega nenadnega zastonjskega vpogleda v neko globino, ki ga okuša pri snovanju – trenutka torej, ko ga obiščejo muze.

Muze so me s svojim obiskom presenetile nekega aprilskega dne med nekajurnim planinarjenjem po Konjiški gori. V nahrbtniku sem poleg vode, čokoladnih keksov in majice za preobleči nosil tudi debelo knjigo *Krščanstvo na Slovenskem v luči virov* zgodovinarja Metoda Benedika. Pod visoko smreko blizu lovskega doma Štepih sem prebral poglavje o krščanstvu v antični Petovioni, ko »se je zgodilo«. Niti pet minut od konca branja ni minilo, ko je v meni spontana želja »kako lepo bi bilo, če bi bila zgodba o antičnih kristjanih na naših tleh zapisana v obliki romana« prerasla v imperativ »ti ga boš napisal«.

Razmerje med navdihom in pisanjem je podobno, kot je razmerje med zaljubljenostjo in ljubeznijo. Zaljubljenost požene dva, da se poročita in v dvoje začneta veliko avanturo svojega življenja, skozi katero se do konca oblikuje ljubezen. Navdih ima prav tako vlogo začetnega zanosa, sanjskega stanja, ko ne kalkuliraš, pač pa se korajžno podaš v avanturo umetniškega ustvarjanja. Nekoč mi je profesionalni gledališki režiser Samo M. Strelec dejal, da je teater možno delati samo zato, ker ga nosimo v sebi. Zato se tudi včasih zgodi, da kdo, ki ni profesionalno izobražen na področju teatra, naredi dobro gledališko predstavo. Ta poduk mi je pomagal, da ob prvih dvomih v svoje početje nisem klonil. Res je, da ne znam pisati romanov, sem si rekel, vendar velika strašna zgodba o ljudeh, kar roman v osnovi je, v meni prebiva; zakonitosti velike strašne zgodbe so še vedno povsem naravne in meni ter vsem ljudem dane zakonitosti spominjanja in pripovedovanja.

Lotil sem se dela. Odločil sem se, da antično krščanstvo prikažem v treh velikih freskah: prihod kristjanov v kraje današnje vzhodne Slovenije okrog leta 200 (roman *Sonce Petovione*, 2019), preganjanje kristjanov po letu 303 (roman *Šesti pečat*, 2022), dileme mladega panonskega krščanstva v sredini 4. stoletja (v nastajanju).

Zgodovinski roman je zgodovinski. To je več kot le epitet. Kolikor je mogoče, se mora romaneskna domišljija držati datumov, krajev, dogodkov, zgodovinskih oseb. V ta namen je potreben resen študij virov in strokovnih besedil. Rimsko dobo na Slovenskem so seveda odlično obdelali arheologi, zgodovinarji in tudi patrologi. Nekatera zadeve pri rekonstrukciji časa in prostora izpred 1800 let so bile zato enostavne: npr. tloris Petovione, verska slika v Petovioni, veliki vojni dogodki v Panoniji. Dovolj je bilo prebrati strokovni članek in se ga držati. Druge zadeve pa so dopuščale večji nabor interpretacij in zato večje zagate pri pisanju: npr. kdo točno so bili prvi kristjani na naših tleh, kdaj natančno so prišli, so bili bolj vezani na Oglej ali bolj na Sremsko Mitrovico? Zavedal sem se namreč, da se bom odločil za eno izmed domnev, da te domneve verjetno nikoli ne bo mogoče strokovno preveriti, vseeno pa bom s svojim pisanjem vplival na imaginarij bralstva.

Najtežja dilema na presečišču zgodovinskega in domišljijskega je bila romaneskna rekonstrukcija smrti škofa in mučenca sv. Viktorina Ptujskega v romanu *Šesti pečat*. Za razliko od drugih mučencev tistega časa o Viktorinovi smrti nimamo nobene zgodbe, legende ali zgodovinskega podatka. Vemo le, da je bil ubit nekega 2. novembra za časa cesarja Dioklecijana. Vse ostalo (točna letnica, aretacija in sodba, kraj in način usmrtitve) nam je zakrito. S pomočjo primerjalne metode, ko pogledamo, kako so mučili in ubili druge škofe s tega območja, lahko pridemo do nekaterih domnev, ne pa do trdnih sklepov. Pred opisovanjem Viktorinove smrti sem zato doživel posebno notranjo blokado, ki mi ni dovolila k tipkovnici. Blokada ni bila zgolj zgodovinske in literarne narave, temveč tudi duhovne. Zavedal sem se, da se bom moral odločiti za neko obliko Viktorinovega pasijona in da se bo ta usedla v imaginarij bralcev, na poseben način v imaginarij vernih bralcev. Gre namreč za smrt svetnika. Na takšni točki snovanja ti ne pomagajo bajeslovne muze, temveč čisto klasična molitev.

Ob pisanju zgodovinskih romanov »se zgodi« še nekaj globoko etičnega: začutiš nekakšno sveto dolžnost do davnih prednikov. Dolžnost, da se jim pokloniš, jih literarno dvigneš iz groba, jim omogočiš, da spregovorijo. Bolj ko so ti predniki brezimni, bolj ko so bili zatirani, večja je tvoja dolžnost. Tovrstni etični nagib je bil najbolj prisoten pri pisanju večernice *Pogovori z Njo* (2022), v kateri se poklonim trpljenju slovenskih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno in po njej.

Navdih je torej pripeljal do trdega dela, trdo delo me je poučilo o preteklosti in me naučilo napisati roman, Celjska Mohorjeva družba je reč pripeljala do kakovostnega knjižnega izdelka. Nagrada za vse to je hvaležno bralstvo. Pravzaprav se umetniško besedilo dopolni in na neki način uresniči na končni točki procesa, to je v bralcu. Bralec je svojevrstni končni umetnik, tolažnik za vse napore ob pisanju ter dodatna muza navdihovalka za naprej.

Svežina in novost lahko prideta v življenje posameznika tudi v zrelih letih, smo rekli na začetku. Nekaterim prideta, ker so se zanju potrudili, drugim »se zgodita«. V tem drugem primeru je občutek zastonjskega daru res velik.

Želijo nam ukrasti prihodnost

Pogovarjala se je Nataša Konc Lorenzutti, tolmačil Oleg Rogoza

Zgodba o izgubljeni veri v civiliziranega človeka se začenja z izsekom iz scenarija za dokumentarni film:[1]

Taborišče Auschwitz. Ext. Dan.

Ivan in Urban prečkata vhod pod napisom »Arbeit macht frei«. Velika množica ljudi. Skupine mladih.

Ivan: »Ko so nas v Celju avgusta 1942 ločili, so mamo odpeljali v Auschwitz. Očeta so že prej ustrelili v Celju. Midva s sestro Elico, ki je bila še novorojenček, pa sva najprej ostala v otroškem taborišču Frohleiten pri Gradcu.«

Spominski park v Oświęcimu na Poljskem smo obiskali 18. februarja 2022. Ivan – ukradeni otrok, med vojno izbran za program Lebensborn, oddan v posvojitev nemški družini, ki ga je leta 1947 morala vrniti sorodnikom na Štajersko – in njegov sin Urban sta bila prvič na tem kraju. V drugi enoti taborišča, imenovani Birkenau, je novembra 1942 umrla Ivanova mati Angela.

Seveda ju je prizorišče pretreslo, vendar je Ivana zajelo tudi veselje ob tem, da v parku vidi množice obiskovalcev; srečali smo celo druščino mladih iz Slovenije. »Niso pozabili na žrtve,« je rekel Ivan. »To mi daje upanje, da si želimo živeti v miru in da se takšne grozote ne morejo več ponoviti.« Vsi smo slovesno kimali, si vlivali poguma, čeprav s kančkom nelagodja, saj so se na vzhodu že zbirali tanki … Vendar smo vzneseno pritrjevali, da ni mogoče, da nikakor ni mogoče … Natanko šest dni pred usodnim četrtkom je bilo to.

Dobro leto pozneje se naša vera v človečnost bori za preživetje.

Gospa Daria Herasymchuck je pooblaščenka ukrajinskega predsednika za pravice otrok in njihovo repatriacijo. Pred začetkom vojne se je ukvarjala z ranljivimi skupinami, danes rešuje ranjene, trajno zaznamovane – tiste, ki so bili nasilno iztrgani staršem in domovini. Z njo sem se »na daljavo« pogovarjala 15. marca 2023. V Kijevu je bila tretja ura popoldne.

Avtorica z gospodom Ivanom in njegovim sinom Urbanom v spominskem parku Auschwitz – Birkenau, foto: Maja Weiss

[1] *Zajeti v Izviru – Slovenski otroci Lebensborna*, premiera bo jeseni 2023, producentka Ida Weiss, Bela film, režiserka Maja Weiss, scenaristki Nataša Konc Lorenzutti in Maja Weiss.

Minilo je več kot leto dni od ruskega napada na Ukrajino. Ali so se ugrabitve ukrajinskih otrok dogajale že prej, že po aneksiji Krima leta 2014?

Na žalost lahko pritrdim, da so se metode, ki se jih poslužuje Ruska federacija, od začetka masovne invazije okrepile in razširile, vendar je do ugrabljanja otrok prihajalo že prej, po priključitvi Krima in začetkom vojne na vzhodu Ukrajine. Delovanje ruskih okupacijskih oblasti ni kaotično. Opažamo, da imajo načrt, ki so ga začeli izvajati, ko so prišli na Krim. Vsi se spomnimo tako imenovanega »vlaka upanja«. Organizirale so ga ruske okupatorske oblasti na Krimu leta 2014 za ruske pare, ki so želeli posvojiti otroke.[2] Podobne akcije nelegalnih posvojitev so se dogajale tudi na območju Donetska in Luganska. Zdaj ima okupator oblast na precejšnjem območju Ukrajine, zato je mreža, ki sodeluje pri ugrabitvah in nezakonitem posvajanju otrok, širša.

Kako ugrabitve otrok potekajo? Ali okupacijske oblasti staršem z zvijačo vzamejo otroka, tako da ga peljejo na letovanje, od koder se otrok ne vrne? Ali jih ugrabljajo tudi tako, da jih nasilno iztrgajo staršem?

Načeloma se to dogaja na dva načina. Prvi je, da otroka nasilno odvzamejo in ga takoj odpeljejo v Rusko federacijo, drugi način pa je, da ga preselijo iz enega okupiranega območja na drugega in od tam potem naprej. Metode za ugrabitve razbiramo iz pričevanj tistih, ki smo jih uspeli vrniti v domovino. Teh je do danes tristo osem.

[2] Pripeljali so jih na Krim, kjer so lahko ruski pari izbrali otroke v sirotišnicah in drugih zavodih ter jih vzeli s seboj domov (op. avtorice).

Primer prvega scenarija odvzema otrok je zgodba desetletnega Ilije iz Mariupolja, ki je živel sam z mamo. V bombardiranju sta bila hudo ranjena, mati je umrla v objemu svojega sina. Ruske okupacijske oblasti so dečka vzele družinskim prijateljem, ki so po materini smrti prevzeli skrb zanj. Pozneje so ljudje, ki so poznali otroka, na internetu videli posnetek, v katerem so ruski propagandisti Ilijo spraševali, od kod je prišel. Za objavo so povedali otrokovi babici v Ukrajini, ki je tako izvedela, kje se vnuk nahaja. Uspeli smo ga vrniti v domovino. Seveda pa te zgodbe ne moremo imenovati srečna, saj je otrok doživel smrt svoje matere, okupacijo Mariupolja in ujetništvo.

Ilija v Kijevski bolnišnici, vir: https://ohmatdyt.com.ua/istoriya-malenkogo-illi-z-mariupolya-mama-10-richnogo-hlopchika-pomerla-u-nogo-v-obijmah-a-ditinu-vivezli-na-nepidkontrolnu-ukrayini-teritoriyu/

Drugi scenarij odtujitve otrok je ločevanje družin v tako imenovanih filtracijskih taboriščih. Našo pozornost vzbudijo tudi primeri, ko so v Rusijo odpeljane cele družine, saj nikoli ne moremo vedeti, na kateri točki lahko ločijo starše in otroke. Takšno

zgodbo nam je povedal še en deček iz Mariupolja. Oče je skušal s štirimi otroki zapustiti mesto, a so jih zajeli ruski vojaki in jih poslali v filtracijsko taborišče, kjer so za tri mesece pridržali očeta, njegove otroke pa poslali v posvojitev tujim ljudem, kljub temu, da je bil oče živ. K sreči je uspel priti na ozemlje Ukrajine, ki ni okupirano, zato smo za otroke izvedeli in jih rešili.

Kaj so filtracijska taborišča?

To so točke, na katerih ljudi, ki želijo zapustiti okupirana ozemlja, preverjajo, ali so na kakršen koli način sodelovali z ukrajinsko vojsko oziroma so z njo povezani in ali so vključeni v patriotsko gibanje oziroma prostovoljsko dejavnost. Ljudi aretirajo tudi brez utemeljenih razlogov. Pregledajo njihove tetovaže in vsebine na prenosnih telefonih ter preverijo, katere medije spremljajo in podobno.

Tretji scenarij je odvzem skrbništva. Okupacijske oblasti ukrepajo pri starših ali skrbnikih, ki nočejo sodelovati z njimi, jih ne priznavajo in se jim upirajo. Ob tem vam lahko povem zgodbo šestnajstletnega Sergija. Zanj so skrbeli starejši bratje in sestre, ki bi lahko bili njegovi zakoniti zastopniki, vendar so jim dečka vzeli in ga odpeljali v Donetsk, od tam pa v Rusko federacijo. V rejniški družini je preživel osem mesecev. Nato mu je uspelo poklicati domov in tako smo ga našli.

Po četrtem scenariju otroke v imenu evakuacije odpeljejo iz različnih zavodov, sirotišnic, in to brez soglasja ukrajinskih oblasti. Lahko vam povem primer sirotišnice na jugu države, v Khersonu, do katere smo skušali vzpostaviti humanitarni koridor, da bi otroke odpeljali na varno, vendar so jih ruske oblasti preselile na Krim. To vemo zato, ker so na spletu objavili odločbo, po kateri so te otroke, kljub temu, da so zdravi, sprejeli v psihiatrično bolnišnico.

Peti scenarij pa je tisti, ki ste ga prej omenili. Ta je najpogostejši. Okupacijska oblast, ki sama ustvarja nemogoče razmere – ljudje živijo v porušenih hišah, pod nenehnim pritiskom terorja –, predlaga staršem, naj otroke pošljejo v letovišča in zdravilišča. Ko starši v to privolijo, jim otroke odpeljejo in jih ne vrnejo več. Ravnokar smo rešili nekaj takih otrok, pogrešani so bili skoraj eno leto. Poudariti moram, da otrokom v vseh teh primerih ugrabitelji vzamejo telefone, preslišijo njihove prošnje, da bi radi poklicali domov, in skušajo preprečiti naše posredovanje.

Maria Lvova-Belova, ki »rešuje« otroke iz okupiranih območij tako, da jih premešča na ozemlje Ruske federacije, vir: spletna stran ruskega predsednika.

Ali je res, da Ruska federacija pospešeno sprejema zakone za posvojitve ukrajinskih otrok v ruske družine po hitrih postopkih? Ali ruski posvojitelji vedo, od kod so ti otroci? Ali vedo, da so ugrabljeni?

Državljani, ki vzamejo ukradene otroke, se dobro zavedajo, kaj počnejo – da so postopki nezakoniti, da imajo nekateri otroci še žive starše ali sorodnike v Ukrajini –, vendar iskreno verjamejo domači propagandi. Prepričani so, da otroka s tem, ko ga vzamejo k sebi, rešujejo pred nacističnimi starši, ki jim ne bi

Spletno srečanje, Osek na Goriškem – Kyiv – Ljubljana, 15. marca 2023, vir: osebni arhiv avtorice

mogli zagotoviti varne prihodnosti. Ugrabljanje otrok ter spreminjanje njihovih identitet je eden izmed elementov načrtnega uničevanja naroda. Dokazi njihovega početja so sledljivi na svetovnem spletu, niti ga ne skrivajo; objavljajo celo posnetke in fotografije »preseljevanja« otrok ter njihovega vključevanja v ruske družine. Veliko teh gradiv je propagandne narave, torej zrežiranih. Ruska komisarka za otrokove pravice Maria Lvova-Belova, tesna sodelavka predsednika Putina, je sama posvojila ukrajinskega dečka Filipa iz Donbasa in to dejstvo brez sramu javno razkriva.[3]

Kolikšen delež otrok, odpeljanih v Rusko federacijo, je mlajših od enega leta in bodo popolnoma pozabili svoje starše in domovino, če ostanejo v Ruski federaciji?

Zelo težko je govoriti o številkah, ker vojna še traja, zato ne vemo, kaj se na območju, ki je pod okupatorsko oblastjo, dogaja. Veliko sorodnikov na tem ozemlju sploh ne prijavi ugrabitev, ker zanje ne vedo, saj mislijo, da so se družine, starši in otroci skupaj, umaknile v neokupirane dele Ukrajine. Predvidevamo, da je ukradenih na stotisoče otrok, dejanskih prijav pa je danes več kot šestnajst tisoč. Otroci so stari od nič do sedemnajst let. Okupatorju za starost ni mar, kajti načrt je očiten: želijo nam ukrasti prihodnost.

Kako uspešni ste v iskanju? Ali še lahko rešite otroka, ki ga je ruski par že posvojil?

Imamo kar nekaj takšnih primerov. Izmed tristo osmih, ki nam jih je doslej uspelo vrniti, so tudi otroci, ki so že bili vključeni v ruske družine. Vendar so to starejši otroci, ki so dobro vedeli, čigavi so in kaj se jim je zgodilo. Sami so našli stik z domačimi. Vračanja so zahtevna, ker država ugrabiteljica ne sodeluje pri tem, vendar vam na vprašanje, ali verjamemo, da bomo našli vse otroke, odgovarjam pritrdilno. Tudi zato, ker mednarodna skupnost ne priznava ilegalnega načina odtujevanja otrok in ga obsoja.

Je morda še kaj, kar bi želeli povedati, pa vas nisem vprašala?

Hvaležna sem vam za pozornost, zelo mi je pomembno, da podpirate naša prizadevanja.

[3] Proti Mariji Aleksejevni Lvovi-Belovi je bila dva dni po tem pogovoru, 17. marca, na Mednarodnem kazenskem sodišču v Haagu izrečena obtožnica z nalogom za aretacijo.

Matija Remše

Trikrat o človeku

Med letoma 1968 in 1987, torej v obdobju devetnajstih let, ki jih po širokem družbenem dogovoru potrebujemo, da pridemo do polnopravne osebne vključenosti v družbeno skupnost, je Celjska Mohorjeva družba postavila na svojo knjižno polico tri knjige, v naslovih katerih zavzema človek osrednje mesto. Ko je izšla prva, sem bi star dvajset let in sem začenjal študij teologije. Ob izidu druge sem se poročil, ob tretji sem bil že oče treh otrok in nekaj let urednik pri Mohorjevi družbi.

Neposredni povod za to, da jih poskusim nekako povezati v tem prispevku, se skriva v opombi prijatelja, p. Edvarda Kovača, ki je na februarski seji upravnega odbora revije *Zvon* omenil Chardinovo knjigo *Pojav človeka*, in to ravno takrat, ko sem se, še neodločen, izmikal vprašanju urednice, kaj imam v mislih za drugo letošnjo številko.

Drugi, malo bolj oddaljen, je ta, da pri Chardinu v kontekstu Mohorjeve družbe ne morem mimo Trstenjaka in Grabarja, nekoliko pozneje pa tudi dr. Jožeta Hlebša (kritika poenostavljenega evolucionizma), čigar ime ljubiteljem Mohorjevih knjig in filozofije narave tudi ni neznano.

Tretji povod za pisanje pričujočega prispevka pa je spomin na nekaj osebnih srečanj z Andrejem Grabarjem med nastajanjem njegove knjige (znal me je presenetljivo hitro postaviti na realna tla z dejstvom, ki mu nisem mogel in hotel v ničemer oporekati in mu v osnovi še danes ne – da sem namreč faliran duhovnik; to je bilo popolnoma skladno z njegovim prepričanjem, da naj bi se človek nikoli ne sprenevedal pred svojim življenjem) ter na predstavitveno konferenco ob izidu njegove knjige v umetnostni galeriji nasproti Križevniške cerkve, ki slovi po svoji zgodbi o denacionalizaciji. Galerija je bila takrat nabito polna. Spominjam se, da sta bila med publiko zavzeto navdušena dr. Manca Košir in molčeče zadržani dr. Anton Trstenjak. Kot voditelj sem omenil, da je Andrejeva beseda pač ena izmed mnogih, ki jih ljudje izrekamo o človeštvu, človeku in samem sebi. Ni bil preveč zadovoljen. Sam pa seveda s svojo mislijo takrat nisem želel ničesar odvzeti njegovi navdihnjeni življenjski pronicljivosti. Pred očmi sem imel le Trstenjakovo analitičnost na široko zajetih dejstev in Chardinovo vizionarno poetično usmerjenost vsega bivajočega od početkov bivanja preko razvoja noosfere h končnemu velikemu o (omega), smislu, povzetem v skrivnosti učlovečenja.

Kronološki red izida teh treh knjig je sledeč:

Anton Trstenjak: *Hoja za človekom*, 14,5 x 20 cm.; broš. in vez.; 168 str.; Mohorjeva družba, Celje 1968.

Pierre Teilhard de Chardin: *Pojav človeka*, 14 x 20 cm.; broš.; 270 str.; Zbirka Studenci žive vode, Nova serija 11; Mohorjeva družba, Celje 1978.

Andrej Grabar: *Človek*, 13,3 x 19,5 cm.; 142 str.; ilustr.; Mohorjeva družba, Celje 1987.

Kljub temu vrstnemu redu začnimo s Chardinom (1881–1955), duhovnikom, jezuitom, paleontologom in humanistom, enim najpomembnejših ustvarjalcev skupnega jezika med krščansko in sodobno mislijo. Že v mladosti je nastopil proti nasprotju dveh sil (duh – snov, subjektivno – objektivno). Sprejel je podmeno evolucije kot osnovo popolne edinosti. Materija ima v sebi skrivnost življenja in misli. Presežno središče Alfa je zbudilo v Snovi moč, ki se razodeva kot usmerjeni razvoj. Genij iščočega nemira je pol stoletja svojega znanstvenega dela in premišljevanja malo pred smrtjo strnil v poved: »Vesolje je usmerjeno razvojno, njegovo središče je Kristus.« Tako preberemo na zavihu ovitka knjige, ki jo je prevedel Andrej Capuder, njeno grafično podobo pa izdelal Peter Vernik. To je bila vsekakor izzivalna misel za naše, slovensko okolje, saj so takrat, po odkritju dvojne vijačnice, na Fakulteti za biologijo prodajali študentom kot poslednjo »znanstveno« resnico idejo, da je pač vse, čemur smo priča, le boj za preživetje in izročanje »svojih« genov.

Chardin je razdelil svoja razmišljanja v štiri velika poglavja: Predživljenje (Snov vesolja, Notranjost stvari, Mladostna zemlja); Življenje (Prikaže se življenje, Razcvet življenja, Zemlja-Mati); Misel (Rojstvo misli, Razliv noosfere, Moderna zemlja: odkritje razvoja in problem akcije); Nadživljenje (Kolektivni izhod, onstran kolektiva in čez-osebno, Končna Zemlja). V epilogu razmišlja o Krščanskem pojavu, v Dopolnilu o bistvu človeškega pojava, v Dodatku pa o mestu in vlogi Zla v razvijajočem se svetu. Čisto nazadnje nam je na voljo slovarček manj znanih besed.

»Človek, ki ga opazimo ob koncu zemeljskega Kvartara, je že pravi moderni človek, s katerekoli plati ga pogledamo. Po anatomski plati tu ni nobenega dvoma. Visoko čelo, umaknjene obrvi, temenične kosti rahlo izbočene, greben tilnika šibek in dobro vstavljen pod možgane, ki so močno izbočeni, nadalje razvezana čeljust in štrleča brada: vsi ti znaki, tako dobro opazni pri zadnjih prebivalcih votlin, so povsem nedvoumno naši. Tako naši, da se od tega trenutka dalje paleontolog, ki se je vajen sklanjati nad močnimi morfološkimi razlikami, naenkrat znajde v zadregi, ko mu je treba ločevati fosilne ostanke onega in današnjega Človeka. Pri tej delikatni metodi njegov pogled in metode ne zadostujejo več; na njegovo mesto bodo stopili tehniki (in zanesenjaki) bolj pretanjene antropologije. Zdaj ni več potrebe, da bi v grobih črtah rekonstruirali rastoča obzorja življenja, v gostoto trajanja, ki ne presega 30 tisočletij, se bo zdaj zajedla posebna analiza, ki mora s prepletenimi odtenki iztkati naše najbližje prizorišče. Trideset tisoč let! Za razmere naših življenj je to dolga doba, za razvoj pa komajda več kot sekunda. Z osteološkega stališča nam v tem presledku človeški filum ne nudi nobene znatne zareze – in celo do neke mere nobene večje spremembe pri napredovanju svoje somatske razvejitve.

In to je tisto, kar nas tu še dodatno preseneti. Samo na sebi ni nič nenavadnega, če se na odhodni točki homo sapiens fosilis razbere kompleksna struktura pahljače, ki nam namesto preproste črte pokaže niz raztekajočih se vlaken. Tak je, kot vemo, osnoven pogoj slehernega filuma na Drevesu življenja. Morda pa smo na tihem računali, da se nam bo v globinah razodel kak šop sorazmerno primitivnih in splošno uveljavljenih oblik: nekaj, kar bo po obliki kazalo na predhodnike

danes veljavnih ras. Zgodi pa se povsem nasprotno. Kaj so pravzaprav (kolikor lahko seveda iz okostij sklepamo na meso in kožo) oziroma kaj so bili v rennski dobi prvi predstavniki novega človeškega vretenca, ki se je tako na sveže razprlo? Nič drugega kot ravno to, kar še danes živi na približno istih področjih Zemlje. Črnci, belci, rumenci – vse te skupine so v grobem že nameščene od severa na jug in od vzhoda do zahoda, na svojih današnjih geografskih področjih. To, vidite, je podoba, ki se nam razodeva iz izkopanin Starega sveta, ob koncu zadnje ledene dobe. /…/ Tako se v resnici zaziramo v naše lastno otroštvo in odkrivamo sebe.«

Če postavlja Chardin (mimogrede: o njem je razvil svojo misel tudi dr. Trstenjak v reviji *Nova pot*, št. 18, 1966, str. 165–234) pojav človeka v spoznanje in vizijo paleontologa, govori profesor Trstenjak o človeku prav tako, kot pri Chardinu omenjeni, bolj pretanjeni antropolog. V opombah ob koncu njegove knjige, (filozofske antropologije) *Hoja za človekom*, najdemo obilo namigov, pojmov in imen svetovnih in naših, slovenskih mislecev, ki so se v središču svojega umovanja ukvarjali s človekom in človeštvom.

Trstenjakovo razmišljanje o človeku je logično strukturirano. Najprej obravnava človeka kot umsko bitje v zavesti (Od sledov do znamenj; Od ognja do intuitivnosti; Od orodja do ustvarjalnosti; Od pogojnika do dialektičnosti; Od sanj do preroštva). V drugem velikem poglavju oriše človeka kot osebno bitje v samozavesti (V ogledalu samega sebe in drugih; V upu in obupu; V veri in neveri; V češčenju in zaničevanju; V sreči in nesreči). Tretje veliko poglavje knjige pa ima naslov *Človek kot nravno bitje v vesti* (Kot svobodno in nravno bitje; Kot odgovorno in vestno bitje; Kot zaslužno in zadolženo bitje; Kot odtujeno in skesano bitje; Kot prikrajšano in dopolnjeno bitje). Uvodno in zadnje vprašanje knjige – »Kdo je človek?« – izzveni v trojno hojo: za človekom, za Adamom in za Sinom človekovim. Tu se, podobno kot pri Chardinu, znajdemo v okviru pojmov, ki jih je tedanje sodobno javno mnenje skušalo popolnoma izbrisati iz človekovega miselnega obzorja, a so se zaradi svoje temeljne ukoreninjenosti v naravo človeškega samo-izpraševanja nujno ohranili skozi menjave časov in se bodo prav tako ohranjali še naprej.

> Svetovna zgodovina je tak tek za lastno človekovo podobo in njeno veličino. Človek je kakor vsemirska raketa, ki jo sprožimo v vesolje, nikoli ne bo dosegla »konca«. V vsej eksistencialni napetosti in vznemirjenosti si zastavlja vprašanje, ki si ga je zastavljal že genialni humanistični mislec Erazem Rotterdamski: »Kako naj pridem do pristnega človečanstva?«

Ta prispodoba pa nam pomaga stopiti še korak naprej. Človeštvo je kakor pahljača raket ali kot bilke rastline, ki poženejo iz iste osnove, iz skupne korenine, a se vzpenjajo kvišku v različnih lokih. Nekatere kmalu omahnejo in klecnejo k tlom; druge se dvignejo visoko, a zavijejo nazaj v orbito, najmočnejše pa premagajo težnost Zemlje in se sproščeno poženejo v neizmerno vesolje.

Alexis Carrel v poglavju »Znanost o človeku« poudarja, da v znanosti nima pomena nastavljati opredelitev, če ne moremo odkriti postopka, s katerim bi jih mogli preverjati. To velja tudi za znanost o človeku, zlasti ko gre za vzorec, tisti idealni vzpon, ki naj bi bil merilo in vodilo za ravnanje vsem drugim. Najvišji vzpon v transcendenco je človeštvo doseglo v Njem, ki sam sebe imenuje Sina človekovega, v Tistem, v katerem je tudi slednja beseda meso postala: »Večje ljubezni nima nihče, kakor je ta, da kdo da življenje za svoje prijatelje.« (Jan,

15, 33) Človeštvo v svojih nravnih odrešenjskih prizadevanjih ne more napredovati brez živega vzora in začetnika. En sam je bil, ki je svetu izzivalno postavil vprašanje: »Kdo izmed vas mi more dokazati greh?« (Jan 8, 46) – ta, ki je rekel sam o sebi: »Jaz sem pot in resnica in življenje« (Jan 14, 6) in o katerem so celo njegovi nasprotniki rekli: »Nikoli noben človek ni tako govoril kakor ta človek.« (Jan 7, 46) Skoraj dva tisoč let (danes pač še toliko več!) se že med ljudstvi ponavlja vprašanje: »Kdo je ta Sin človekov?« (Jan 12, 34)

Grabarjeva knjiga *Človek* se od pravkar predstavljenih razlikuje že po tem, da nima kazala, razporeditve snovi. To je razumljivo, saj ji prvenstveno ne gre za miselni diskurz, intelektualno shemo, čeprav ji ne moremo očitati pomanjkanja pameti ali teoretične razdelanosti, zlasti v osrednjem, shematično in ilustrativno pojasnjenem delu, ki se začne na strani 94 z uvodno mislijo: »Človek je zavedajoča se prisotnost. Vendar se, podobno kot tudi sicer vse stvarstvo, ne nahaja v ravnotežju, ampak ga šele išče. Božji duh, ki je večno gibanje in je sam v sebi nerazdeljen in nepoistoveten, zatorej pa tudi nedoumljiv, se v človeku istoveti kot dvojnost. Na eni strani kot jaz, ki doživlja, na drugi strani kot življenje, ki ga doživlja.«

Pri Grabarju gre za vrsto navdihnjenih utrinkov, prebliskov spoznanja o človeku (posamezniku in vrsti), ki jih je po zapiskih in živi besedi oblikoval Viktor Gerkman. Ilustracije je izrisal Jaka Kastelic, opremo knjige pa je oskrbela skupina japonskih računalničarjev CTG, ki so v kolofonu knjige tudi poimensko navedeni.

> Končni smoter in cilj človeškega bivanja v tem svetu je popolno očiščenje od vseh slepil. Sad tega očiščenja je čisto dojemanje stvarnosti, to pa človeku samo po sebi odpre vrata v večno življenje. Tam ga čaka polnost bivanja, neskaljen mir, ki je porojen iz popolne svobode, in neskončna prevzetost nad lepoto večnega presenečenja. Vendar je pot do človekovega popolnega samoprepoznanja dolga in težka, polna neznank in negotovosti. Veliko poguma in globoke iskrenosti je treba, da človek odstre vse pajčolane skrivnosti in najde svoj pravi, resnični obraz. Da bi to pot mogel prehoditi, mora človek biti ponižen, dokler je njegov korak čvrst in močan.

Knjiga je ob izidu naletala na pozitivne kritike, ki so jih napisali filozof dr. Tine Hribar, škof dr. Stanislav Lenič, filozof dr. Andrej Ule, publicistka dr. Manca Košir in mislec Marko Pogačnik. Spremna beseda pa je Trstenjakova:

»Vesel sem, da bo Grabarjev Človek zagledal luč sveta. Njegova prednost je v izvirni duhovnosti, ki sredi hudo zmaterializirane družbe izžareva iz njega. Ni pod vplivom nobene posebne »šole« in ne posnema nobenih posebnih avtorjev; razodeva nam samo to, kar sam v posebni duhovni ubranosti doživlja. In prav to potrebujemo danes najbolj: da sredi bolne družbe, ki je izgubila vsak smisel za duhovne vrednote, vendarle zaživi duhovni svet, ki nam kaže pot k izviru vsega življenja, k Bogu. Morebiti se bo komu dozdevalo, kakor da se naš Grabar suče zmeraj v istem krogu, da se misli po nepotrebnem ponavljajo in da jim manjka potrebne logične, hladno razumske doslednosti, morda celo, da kakšna misel po strogih predpisih nas krščanskih pismoukov ni čisto ›pravoverna‹; naj ga to ne moti, naj se zaveda, da je duhovnost samo ena, vsak žarek njene svetlobe, ki ožarja našo dušo, prihaja od istega Sonca. /…/ Grabarjev Človek misli predvsem z desno polovico možganov in kliče zahodnega človeka k preusmeritvi, da upošteva obe polovici in da vzdrami v njem ustvarjalno moč duhovnosti.«

Tri knjige, trojna pomožna vrata v skrivnost človeka. V resnici pa mora vsak izmed nas neizogibno odpreti tudi svoja lastna.

POGOVOR

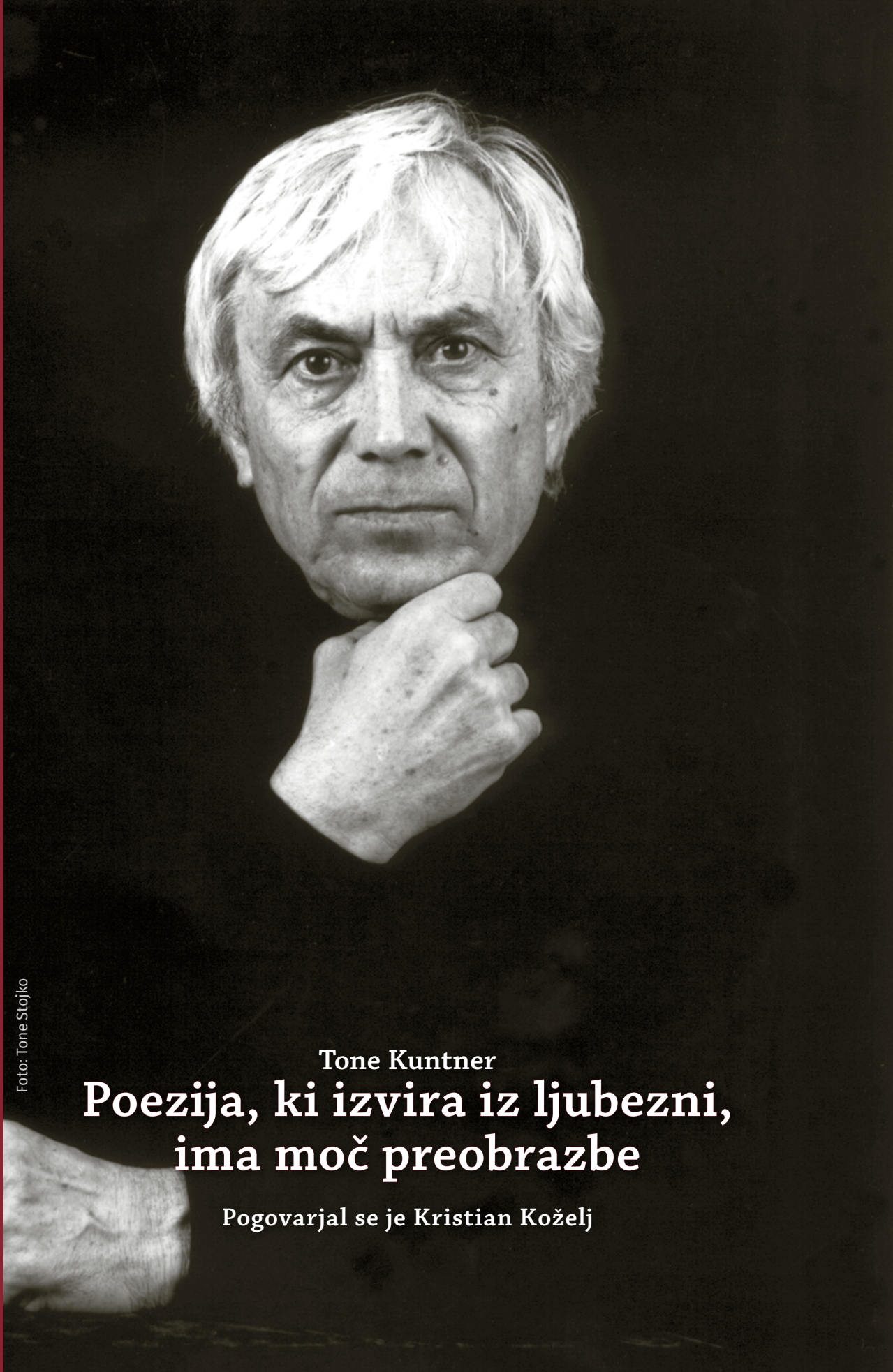

Foto: Tone Stojko

Tone Kuntner

Poezija, ki izvira iz ljubezni, ima moč preobrazbe

Pogovarjal se je Kristian Koželj

Tone Kuntner je bil rojen na Tratah 13. maja 1943 v številni kmečki družini. Na Akademiji za gledališče, film, radio in televizijo (AGRFT) v Ljubljani je študiral dramsko igro in umetniško besedo. Od 1968 do upokojitve 2005 je redno nastopal kot dramski igralec v Mestnem gledališču Ljubljanskem.

Med letoma 1986 in 2005 je na AGRFT v Ljubljani poučeval umetniško besedo. Sodeloval je pri mnogih slovenskih filmih, TV igrah in nadaljevankah ter pri radijskih umetniških produkcijah.

Bil je član Društva slovenskih pisateljev in slovenskega PEN, iz katerih je februarja 2013 protestno izstopil. Je tudi član Združenja dramskih umetnikov Slovenije in Društva slovenskih filmskih delavcev ter Združenja za vrednote slovenske osamosvojitve.

Izdal je več kot trideset pesniških zbirk, njegova poezija je bila prevedena v več kot petnajst svetovnih jezikov.

Za svoje delo je prejel številne nagrade in priznanja, med drugim nagrado Prešernovega sklada na področju literature (1970), Borštnikovo nagrado za igro (1983) in zlatnik poezije za življenjsko delo (2014). Njegova zbirka *Cmurek* je bila leta 1999 nominirana za Veronikino nagrado.

Prihajajočo pesniško zbirko *Mati zemlja* zaključujete s pesmijo *Zimzeleno sem živel*, v kateri zapišete verze *Noben snegolom me ni zlomil, / le sklestil je upe in veje / mojih zelenih pomladi / in me utrdil v ljubezni*. Izid zbirke sovpada z vašim častitljivim jubilejem, osemdesetletnico. Kaj je tisto najbolj zimzeleno, kar ostaja na prehodu v deveto desetletje življenja?

Zelena je barva pomladi in je barva upanja. Zimzelena pa že sama po sebi pove, da je tudi pozimi zelena. Tudi v poznih letih človek lahko ostaja pomladen in živi Upanje. Če pa rečem slovensko pomladen in Pomlad pišem z veliko začetnico, sem odgovoril na vaše vprašanje, kaj je tisto najbolj zimzeleno, kar želim sebi in drugim v prihodnosti.

Ne le v pričujoči zbirki, temveč v vašem opusu nasploh, je zemlja eden od osrednjih motivov, pravite ji mati … sam jo doživljam skorajda kot starogrško počelo. Od kod izvira ta fascinacija z zemljo?

Doma sem s kmetov. Živel sem z zemljo in z njenimi vrednotami. Zemlja me je oblikovala in me pognala po svetu, nosim jo s seboj na vseh poteh svojega življenja. Zemlja je porodnica vsega živega na zemlji, je tudi zibel, dom in grob, zato jo upravičeno imenujem mati.

Zbirka je prežeta z močno intimno napetostjo, ki jo sam najbolj doživljam kot odnos med preteklostjo/spomini, kjer je življenje, in sedanjostjo/spoznanjem, ki jo zaznamuje odhajanje pa tudi odčaranost življenja. Kako to napetost doživljate sami?

Kot zavezanost in zvestobo sina matere zemlje in kot dolg za vsa spoznanja, s katerimi sem oblikoval svojo življenjsko filozofijo. Ki pa ni filozofija, ampak eno samo čudenje nad življenjem.

V slovenski pesniški prostor ste vstopili leta 1966 z zbirko *Vsakdanji kruh*. To je bilo obdobje, ko je po Šalamunu, Zagoričniku, Zajcu,

Svetini in drugih v slovensko poezijo skozi široka vrata vstopal modernizem. Sami mu niste nikoli zares sledili. Kako se je razvijala vaša pesniška govorica?

Čudil sem se takrat svojim pesniškim kolegom, ki so mi govorili, da to, kar pišem, ni moderno. Vendar sem kljubovalno ostal zvest sebi, svoji zemeljski »filozofiji«, kar se mi je zdelo edino smiselno, ker mi je bil edini cilj pisanja – izpoved. Izpovedoval sem se pa, kakor sem vedel in znal. Iz svojih resničnih izkušenj, iskreno in pristno. Negostobesedno, pogosto morda tudi preveč lapidarno. A zame odrešujoče.

Vsaka izpoved izvira iz najintimnejše globine človeka, ki je nerazložljiva in skrivnostna. Zato je tudi vsaka uspešna vloga edinstvena. Če pa je še človeška in srčna, potem osvoji tudi človekovo srce.

Bili ste tudi dramski igralec, sloveli ste po svojevrstnem pristopu h kreiranju vlog, ki je velikokrat razbijal stereotipizacije likov, ki ste jih oživljali. Vaši sopotniki skorajda brez izjeme omenjajo vašo kreacijo Kreona v Smoletovi *Antigoni*, za katero ste 1983 prejeli tudi Borštnikovo nagrado za igro. Tam ste stereotipnega despota preobrazili v voditelja, ki ima svoje ljudstvo iskreno rad in je do njega skrben. Gre za svojevrstno invencijo, ki je lahko enako drzna kot pesnjenje. Kako ste doživljali odnos med pesniškim in igralskim kreativnim procesom?

Kakor poezija, mi je tudi igralstvo pomenilo izpoved. Vsaka izpoved izvira iz najintimnejše globine človeka, ki je nerazložljiva in skrivnostna. Zato je tudi vsaka uspešna vloga edinstvena. Če pa je še človeška in srčna, potem osvoji tudi človekovo srce. V igralstvu se ne zgodi pogosto, da se z izpovedjo celotnega dela ali samo z igralsko figuro lahko popolnoma identificiraš. To srečno priložnost sem imel z vlogo Kreona v Smoletovi *Antigoni*.

Skoraj dvajset let, od 1986 do upokojitve 2005, ste na Akademiji za gledališče, film radio in televizijo tudi poučevali umetniško besedo. Koliko vam je pomenila pedagoška dimenzija vašega dela?

Poučevanje umetniške besede na AGRFT sem opravljal z veseljem in odgovornostjo do jezika ter do vzgoje mladih za umetniški poklic. Veliko mi je pomenilo, ker sem se sam ogromno naučil ob srečanjih z mladimi dušami in sem tudi sam sebe dograjeval. Oplajanje je bilo recipročno.

V skorajda šestih desetletjih svojega ustvarjanja ste imeli številne ustvarjalne in duhovne sopotnike, mnogi med njimi so postali tudi vaši bližnji prijatelji. V prihajajoči zbirki jim posvečate pesem, v kateri zapišete *Vsi moji sopotniki / hodijo z mano*. Kako so vas zaznamovala ta znanstva in prijateljstva?

Vsa prijateljstva in znanstva so me po svoje zaznamovala. Verjetno je tak proces obojestranski. Drug drugega bogatimo, včasih tudi ranimo … Pravo prijateljstvo pa je isto hoteti in isto ne hoteti, pravi latinski pregovor. *Idem velle et idem nolle firma amicitia est.*

V pripravah na ta pogovor sem naletel na fotografijo, na kateri s pesnikom Janezom Menartom

z velikima žlicama nazdravljata osamosvojitvi Slovenije. Kakšno zgodbo skriva fotografija?

Ob nekem veselem prijateljskem druženju v slovenski Pomladi leta 1988 sva se s pesnikom Janezom Menartom zaobljubila, da bova »z žlico pila šnops«, ko bova imela svojo državo, o kateri smo takrat vsi sanjali. Sanje so se nam nepričakovano hitro uresničile, že dve leti po uspelem plebiscitu. 26. junija 1991 sva tako pri njem doma izpolnila obljubo, preden sva šla pred Parlament na veličastno praznovanje prvega Dneva državnosti. Čez nekaj tednov, po zmagoviti desetdnevni osamosvojitveni vojni, sva to ponovila na mestu zaobljube v zelenem gozdnem okolju, ki ga vidite na sliki. Nazdravila sva novi državi z dvema velikima »plebiscitnima žlicama« z vgraviranim datumom plebiscita in z najinima imenoma. Obe žlici sta dočakali veliko obletnic, moja pa tudi najbolj aktualna praznovanja »nasmeha zgodovine«. Redno jo uporabljam v domači kuhinji ob praznični spominu na Janeza in na najine uresničene slovenske sanje.

Pesnika Tone Kuntner in Janez Menart nazdravljata samostojni Sloveniji; foto: osebni arhiv Toneta Kuntnerja.

V tistem trenutku, ko je fotografija nastala, je bilo vsekakor prisotno veliko, tisočletno veselje, ki pa se je kmalu za velik del Slovencev razblinilo ob trku z realnostjo. V pesmi *Na kapiji* zapišete verze *Pa je prišel tisti jutrišnji dan, / ki je obrnil zmago v poraz – / očeta in sina in naroda*. Neuresničenosti pomladnih sanj in krhkosti priborjene svobode ste posvetili tudi zbirko *Zamrznjena Pomlad*. Kaj je šlo, v vaših očeh, narobe?

Veliko je šlo narobe. Nekaterim napakam v začetku se ni bilo mogoče izogniti, ker je bil glavni cilj osamosvojitev. To je bila predvsem prepotrebna lustracija ali »očiščenje in pomlajenje«, kakor bi rekel Cankar, ki je nismo opravili. Dalje pa, po moje, izvira vse iz tega, da so oblikovali politiko ljudje, ki jim samostojna Slovenija ni bila intimna opcija. Sokrivdo pa nosijo neosveščeni volivci, ki so takim ljudem dali mandat. Morda to velja predvsem za ljudi, ki ne hodijo na volitve. V demokraciji velja staro reklo, da ima ljudstvo tako oblast, kot si jo zasluži. Tako je tudi danes.

Nikoli se niste držali nazaj, ko se je bilo treba družbeno izpostaviti. Ne leta 2010, ko ste nehali sodelovati pri recitalih Združenja dramskih umetnikov na kulturni praznik, ne leta 2012, ko ste izstopili iz Društva slovenskih pisateljev in PEN-a. Vam je bilo teh angažmajev kdaj žal? Nenazadnje so vas hitro ožigosali kot ideološkega umetnika …

Nikoli mi ni bilo žal, ne angažmajev ne izstopov, nasprotno, potrdilo se je, da sem storil prav, zlasti, ker sem že toliko star, da si lahko privoščim umik od ubijajočega sovražnega vzdušja v družbi. Prihodnost je v rokah mladih. Sovraštvo podira, ljubezen gradi! Moja ideologija ni ne leva ne desna, ali, če hočete, je leva in desna. Kakor je človek

cel in neinvaliden samo z obema rokama, z obema nogama in z obema zdravima kriloma pljuč. Moja ideologija je zimzeleno pomladna. Moja stranka se imenuje Slovenska Pomlad.

Mimogrede ste leta 2010 govorili o rajanju raje, ki ste ga opredelili kot »veseli ples duhovno praznega in neozaveščenega življenja množice«. Je danes, ko naj bi ljudje »plesali po ulicah«, ta vaša definicija skorajda preroška?
Imate precej prav. Žal.

Danes se zdi, da je aktivizem med umetniki v porastu, a vedno prihaja z istega ideološkega pola. Sami pravite, da bi umetniki morali z zastavo na ulice, kadar je to potrebno. Zakaj, menite, je med velikim delom umetnikov, ki se z omenjenimi aktivisti ne strinjajo, toliko družbene pasivnosti in molka?

Zastava samostojne Slovenije je simbol ponosa in ljubezni do domovine. Zelo opazno je, kje je zastav več, kje manj ali jih sploh ni. Pozitiven aktivizem izvira iz ljubezni do ljudi in domovine ... Tak aktivizem je konstruktiven. Kar se pa družbene pasivnosti in molka tiče, pa verjetno izvira iz splošne resnice o ljubezni, ki jo je zapisal Cankar: »Prava ljubezen je sramežljiva, tiha, obzirna, skrila bi se rada sama sebi.« To še kako velja za domovinsko ljubezen. Kljub pogostim bolečim razočaranjem nad ljudsko brezbrižnostjo in nebrzdanim sovraštvom tiho upam, da ta prava ljubezen vendarle prevladuje.

Iz situacije, ki vas je globoko ranila, ste v zbirki *Zamrznjena Pomlad* zapisali verze *Moje delo je knjiga ljubezni, / odpri jo, domovina, / da boš videla, kdo ti je pravičen sin!* Kako torej naprej? Verjamete, da ima poezija še moč, da preobrazi podobo družbe?
Verjamem, da ima poezija, ki izvira iz LJUBEZNI, moč preobrazbe.

V zbirki *Mati zemlja* so vseskozi prisotni motivi poslavljanja, odhajanja, smrti ... nekoč sem bral raziskavo, v kateri so merili možganske valove pesnikov med pisanjem pesmi in ugotovili, da se v možganih pesnika, ki je pravkar napisal pesem, odvijajo podobni procesi kot v možganih človeka, ki se za vedno poslavlja od ljubljene osebe ... bi lahko rekli, da tudi sami pesnjenje doživljate na podoben način?
Pesnjenje doživljam na podoben način, kar je likovno jasno izraženo tudi v odlični izvedbi opreme knjige MATI ZEMLJA – z drevesom in zajedalskim bršljanom, ki pa je obenem okras.

Kaj bi, ob svojem jubileju, zaželeli slovenski zemlji in njenim pesnikom?
Slovenski zemlji želim čim manj zastrupljanja, čim več plodnega gnojenja, zdrave rasti in zelenih pomladi ... Njenim pesnikom pa neomajne srčnosti in LJUBEZNI.

Dr. Ferdinand Šerbelj

Anna Borrini (1700–1763), »prva dama« baročnega slikarstva na Goriškem

Na umetnostno prizorišče z umetnostjo bogate dežele Goriške je Anna Borrini stopila leta 1728, ko je njen slikarski kolega Antonio Dall'Agata (1674–1751), erudit svojega časa, v slavilni knjižici *Notizia della Città, e Contado di Gorizia*, ki je izšla ob priliki prihoda cesarja Karla VI. v Gorico, pohvalil njene slike v Lantierijevi palači v Gorici in na gradu Rihemberk, »ki jih je s pretanjenim občutkom naslikala gospa Anna Borrini in zdi se nemogoče, da bi mlada plemkinja lahko zmogla toliko napora« (str. 61).[1] Po Dall'Agati je bil naročnik Borrinijnih slik Livio grof Lantieri (1672–1738), a tudi on še ostaja skrivnostni (svoboden) duhovnik, posebnež, erudit, epistolar, zbiralec knjig in umetnin. Druga pohvalna ocena o njej je v vizitacijskem poročilu goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa, ki je leta 1753 vizitiral župnijo Fara pri Gorici (*Farra d'Isonzo*) in zapisal: »zakristija je dobra in lepo urejena s pomočjo in vnemo pobožne žene Anne Bosini (*sic!*), predane slikarstvu, ki se odlikuje po umetniški moči«.[2] Največ pa razkrije zapis njene smrti v isti župniji, ki poroča, da je bila 24. avgusta 1763 pokopana »Gospa Anna Borini iz Bologne, zdaj iz Fare, ki se je iz tega življenja preselila v boljše, okrepčana s cerkvenimi zakramenti, v 64. letu svoje starosti /…/ v župnijski cerkvi sv. Marije v Fari.«[3] Izčrpen zapis njene smrti naglaša ugled pokojnice, in to so tudi edini zapisi o slikarki, povrhu tega pa so vsa njej pripisana dela nesignirana in brez datacije.

Mrliška knjiga je tako razkrila njeno starost, in kar je pomembneje, tudi njeno bolonjsko poreklo, kar razkriva pokojničin izvor v družini bolonjskega slikarja Giovannija Antonia Burrinija (1656–1727), ki med bolonjskimi slikarji velja za najbolj nadarjenega umetnika. Bil je soustanovitelj bolonjske umetnostne *Accademie Clementina* in v letih 1723/24 tudi njen predstojnik.[4] Burriniju se je v zakonu rodilo sicer več otrok, a izmed njih je po imenu znana le 3. decembra 1700 rojena hči Barbara. Ob navedbi starosti umrle goriške Borrinijeve in rojstva bolonjske Burrinijeve se upravičeno poraja domneva, da gre za isto osebo. Skrivnost ostaja razmerje med rabo imena Barbara in Anna. In to še toliko bolj, ker je znano, da je slikarjeva hči Barbara iz neznanega razloga, sicer na veliko žalost očeta, pobegnila od doma. Morda bi v tem iskali vzrok

Alegorija Poletja, zasebna last, Gorica

Prizor z Merkurjem, zasebna last, Gorica

morebitnega prikritja svojega izvora v zamenjavi imena in preoblikovanju priimka iz Burrini v Borrini, a v tistih časih je pogosto prišlo tudi do različnih zapisov priimkov.

Kako je naša Borrinijeva prišla v goriško družino Lantierijev, lahko le ugibamo. Opazna je njena izoliranost v ozkem krogu njenega pokrovitelja in mecena Livija, ki se je, kakor kaže, omejeval na bivanje v goriški palači Lantierijev, imenovani Schönhaus, ter na grad Rihemberk. In najbrž se ja Anna Borrini morala umakniti na končno destinacijo v Faro šele po njegovi smrti leta 1738.

V družinskem arhivu Levetzow-Lantieri v Gorici je v enem izmed seznamov slik zapis »20 quadri div. dal. '700 Anna Borini«. Ob leta 2005 opravljenem pregledu Lantierijeve slikarske zbirke v Gorici, je bilo za enajst slik ugotovljeno, da pripadajo Anni Borrini, a v omenjenem arhivu Levetzow-Lantieri je »obetavnejši« popis inventarja na gradu Rihemberk iz leta 1753, ko je bilo popisanih okoli dva tisoč slik, kamor so prišteti tudi grafični listi, a kot običajno brez navedb avtorjev. Lahko je bila tudi kakšna freska, ki ni bila predmet popisa premičnin, a to bi lahko pričakovali, saj je slikarka izhajala iz očetove delavnice, ki se je poleg tabelnega slikarstva ukvarjala tudi s freskami. Zato je

zgovorna tudi Borrinijina okrasitev zakristije v Fari, kar se pohvalno navaja v Attemsovi vizitaciji leta 1753. Po prvi svetovni vojni je bilo na Rihemberku še okoli osemdeset slik. Toda julija 1944 so partizani grad požgali in ga razstrelili, še zlasti je nedoumljiva ponovna razstrelitev že hudo načetega gradu leta 1947.

Mati Alkmena skriva Herakla pred Hero, zasebna last, Gorica

Že pred prvo nesrečo in tudi s pogorišča gradu je bilo leta 1944 rešene nekaj opreme, med njo tudi poškodovane slike Anne Borrini, ki so jih prepeljali v goriško palačo Lantierijev. Med ožganimi slikami, pripisanimi Borrinijevi, pritegne pozornost slabo ohranjena in obrezana podoba dekleta v naravni velikosti s paleto in čopičem v rokah (!), v kateri prepoznamo slikarkino podobo. Njen živ temnooki pogled, uprt v gledalca, izraža značilnosti avtoportretnega slikarstva. Tako ob vsej anonimnosti slikarke poznamo vsaj njeno podobo, s čimer je kot oseba z rihemberškega gradu danes edina »preživela priča« baročnega življenja in usodnih dogodkov druge svetovne vojne.

Njena izoliranost v okolju Lantierijev se razkriva tudi v zgovornem dejstvu, da čeprav je bil njen čopič cenjen, pa cerkveni krogi pri njej niso naročali slik za opreme cerkva. Tudi sliki v cerkvi v Štanjelu, *Kristus in Grešnica* ter *Abraham gosti tri angele*, čeprav gre za biblijski historiji, nista bili namenjeni za opremo cerkve, ampak za opremo posvetnega prostora, najbrž sosednjega gradu. Ohranjene slike, med katerimi so tudi ohranjene iz ognjenih zubljev na Rihemberku, dokumentirajo nadpovprečno slikarsko kakovost bolonjske smeri, ki je med goriškimi baročnimi slikarji ni nihče presegel. Z vključitvijo teh slik v goriško umetnostno izročilo pa je iz pepela pozabe ponovno vzniknil feniks Borrinijine slikarske veščine, ki je na Goriško, vpeto med avstrijski in beneški barok, vnesla stilne značilnosti bolonjskega akademizma, kar pa je v tem prostoru zaradi navedenih okoliščin ostalo brez odmeva in opaženosti, pa čeprav je bila Dall'Agatova knjižica slavospev Goriški grofiji in tudi prvi »turistični« vodnik na Goriškem.

Opombe

1 Antonio dall'Agata, *Gorizia in giubilo per l'aspettato arrivo dell'augustissimo imperator Carlo VI. Con una breve notizia sì della città, come della provincia /.../* Venezia 1728. 60–61. Ferdinand Šerbelj, Slikar Antonio Dall'Agata o slikah Anne Borrini, v: *Barok na Goriškem Il barocco nel Goriziano,* Nova Gorica 2006, 365–373; Obširnejši prispevek o Anni Borrini bo objavljen v zborniku, posvečenem vipavskemu gradu Rihemberk.

2 »*Carlo M. d'Attems, Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell'arcidiocesi di Gorizia 1750–1759 /.../*, 1, ur. F. Kralj, L. Tavano, Gorizia 1994, 200.

3 »*Die 24 Augusti 1736 / Domina Anna Borini Bolognensis nunc ex Farra ex hac ad melio /-/rem vitam migravit Eccl(esiasti)cis Sac(ramen)tis munita aetatis suae anno / 64 tumulata e(st) in monumento q(uonda)m R(everen)di D(omi)ni Laurentij Rizi / in Ecclesia Parochiali s. Mariae Farrae*«. Za izpis iz matične knjige župnije Fara pri Gorici se zahvaljujem kolegu Alessandru (Saši) Quinziju.

4 Eugenio Riccòmini, *Giovanni Antonio Burrini*, Pittori d'Italia, 2, Bologna 1999.

Barbara Sosič

Čebelnjaki in panjske končnice, priče ljubezni do čebelarjenja

Lahko bi rekli, da imamo Slovenci čebelarjenje zapisano v genih. O tem priča naša kulturna dediščina, katere pomemben del je tudi slovenski čebelnjak z umetelno poslikanimi panjskimi končnicami, umetnostjo, ki ima na Slovenskem že dolgo tradicijo. V zadnjem času pa je »dokaz« za to tudi nominacija Čebelarstvo v Sloveniji, način življenja, ki je bila na zasedanju Unescovega medvladnega odbora za varovanje nesnovne kulturne dediščine decembra 2022 v glavnem mestu Maroka, Rabatu, vpisana na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva.

Dežela kranjske čebele in odličnih čebelarjev

Slovenija kljub svoji majhnosti v čebelarskem svetu velja za velesilo, ki postaja čedalje prepoznavnejša, še posebej po letu 2003, ko je bil v Ljubljani organiziran mednarodni kongres čebelarjev Apimondia. Slovenija je tudi turistična destinacija z bogato, s čebelarstvom povezano ponudbo, katere osnova je avtohtona kranjska čebela, druga najbolj razširjena čebelja pasma na svetu. Že sredi 19. stoletja je s prodajo rojev v sosednje dežele pričel baron Rothschütz. Zaradi velikega povpraševanja se je razvila močna trgovina s čebelami in maticami, tako da je kranjska čebela danes prisotna na vseh kontinentih. V novejšem času je bila Slovenija tudi uspešna pobudnica svetovnega dneva čebel, ki ga od leta 2018 dalje praznujemo 20. maja, na rojstni datum prvega učitelja čebelarstva, Antona Janše iz Breznice pri Žirovnici.

Zavest o pomenu čebelarstva, ki predstavlja pomembno sestavino slovenske kulture, in z njim povezana slovenska istovetnost nista novi, saj v *Ilustriranem Slovencu* pred skoraj sto leti[1] beremo, da je zasluga trideset let pred tem ustanovljenega »Slovenskega čebelarskega društva, da imamo danes med preprostimi kmetovalci, obrtniki in malimi ljudmi sorazmerno veliko več izvrstnih čebelarjev kakor drugi narodi. Saj imamo Slovenci tudi veliko ljubezen in izredno nadarjenost za čebelorejo. V dokaz nam služi naš rojak slavni Anton Janša, ki je pred 158[2] leti prišel na Dunaj, da bi se učil slikarstva, a je tam postal prvi učitelj na novo ustanovljeni čebelarski šoli in čudovito hitro preustrojil čebelarjenje v dunajski okolici. Plod njegovega samo triletnega službovanja sta bili dve čebelarski knjigi,[3] v katerih je podrl več starih nazorov in postavil nova načela, ki so z malimi izjemami še danes v veljavi.«

[1] Čebelarstvo na jubilejni kmetijski razstavi, *Ilustrirani Slovenec*, št. 211, 16. IX. 1928, str. 300–301.
[2] Leta 1770.

Pojav čebelnjaka in umetnost panjskih končnic

Slovenski čebelnjak; vir: osebni arhiv avtorice

Čebelnjak je slovenska tradicija in posebnost, ki se je množično ohranila do danes – v Registru čebelnjakov jih je vpisanih skoraj 14.000. Najstarejša upodobitev čebelnjaka je iz leta 1689, ko ga je Janez Vajkard Valvasor v *Slavi vojvodine Krajnske* upodobil ob gradu Zonek pri Igu. Čebelnjaki so se od druge polovice 18. stoletja vedno pogosteje uveljavljali na Kranjskem, Koroškem in na severozahodu Štajerske. To so bile lesene stavbe z dvokapno streho z dolgim napuščem, ki je panje ščitil pred soncem in dežjem in imel odprto pročelje. Tu so stali panji na policah, zloženi drug na drugem; če so bili spredaj poslikani, so bile to prave galerije na prostem. Ob strani so vodila vrata v prostor za panji.

V 18. stoletju so se na panjih, imenovanih »kranjiči«, pojavile poslikane sprednje panjske končnice, ki jih drugod na svetu ne poznajo. Nastale so iz potrebe čebelarjev, ki so s pomočjo tako označenih panjev lažje bdeli nad dobrobitjo čebeljih družin v njih. Danes so naša posebnost in ponos, vendar lahko njihov pojav pripišemo bolj iznajdljivosti in ustvarjalnosti čebelarjev, ki so jih naročali v delavnicah ali pri likovno navdahnjenih posameznikih. V času nastanka se lastniki niso zavedali njihove posebnosti in kulturne vrednosti – to jim je prinesel šele čas.

Motivi so bili najprej predvsem nabožni; na najstarejši ohranjeni končnici iz leta 1758 je tako motiv Božjepotne Marije,[4] ki je za Slovence največja priprošnjica in zaščitnica. Poleg svetnikov in svetopisemskih ter drugih nabožnih motivov najdemo tudi take, ki upodabljajo obrnjene človeške in živalske vloge, motive iz vsakdanjega življenja, eksotične motive, upodobitve zgodovinskih in nenavadnih dogodkov, smešenje človeških napak, zlasti ženskih … Motivi na panjskih končnicah so pravzaprav zrcalo življenja in duhovnega sveta naših prednikov.

V 19. stoletju se je umetnost poslikavanja končnic iz Gorenjske, Dolenjske in Koroške razširila tudi drugam, a je v začetku 20. stoletja z opuščanjem »kranjičev« zamrla. Takrat je Anton Žniderščič, velečebelar iz Ilirske Bistrice, predstavil nov, Alberti-Žniderščičev ali AŽ panj. Ta je bil primeren tako za skladanje v čebelnjake kot za prevažanje na paše, kar je bilo za slovenske čebelarje bistveno. Z njim še vedno čebelari več kot 90% slovenskih čebelarjev, medtem ko so se v svetu uveljavili samostoječi nakladni panji, ki so se razširili iz Amerike od sredine 19. stoletja. Na panjih lahko danes občudujemo tradicionalne motive, opaziti pa je tudi sodobnejše ali povsem moderne poslikave.

[3] *Razprava o rojenju*, ki je izšla leta 1771, in *Popolni nauk o čebelarstvu*, ki je izšel po Janševi smrti leta 1774.

[4] Hrani jo Čebelarski muzej v Radovljici.

Dr. Nina Novak Kerbler

Ki ali kateri?

V tem jezikovnem kotičku bomo obravnavali oziralna zaimka ki *in* kateri. *Kot bo razvidno iz primerov, ta uporabnikom slovenskega jezika zaradi nepoznavanja slovničnih pravil pogosto povzročata težave.*

Oziralna zaimka *ki* in *kateri*

Po Toporišičevi *Slovenski slovnici* (v nadaljevanju: *SS*; 2004: 335, 339) sta *ki* in *kateri* pridevniška vrstna oziralna zaimka. Z njima se v odvisnih stavkih navezujemo (»oziramo v glavni stavek«) na samostalnike in samostalniške zveze v glavnem stavku.

- Parnik je zaplul v pristanišče, **ki ga** tvorijo otoki Salsette, Colaba, Elephanta in Butcher /.../. (Verne, *V 80 dneh okoli sveta*)
- Genetski postopek, **s katerim** je bil miši odvzet strah, je pripeljal do razvoja nove učinkovine proti depresijam /.../. (*Delo*, 2000)

Oziralni zaimek *ki* je le oblika oziralnega zaimka *kateri* in je z vidika oblikoslovja poseben, saj se v odvisnih sklonih njegov sklon (npr. *ki ga*, *ki mu* ipd.), spol (npr. *ki ga, ki jo* ipd.) in število (npr. *ki ga*, *ki jih* ipd.) izražajo v oblikah osebnega zaimka.

- Moški, **ki** si **ga** spoznala, je kuhar.
- Imam dobro prijateljico, **ki jo** pokličem vsak dan.
- Ženske, **ki** si **jih** videl, delajo kot stevardese.

Po *SS* (2004: 341) se oziralni zaimek *ki* uporablja v vseh sklonih, *kateri* pa samo:

- v zvezah s predlogi;
- v pomenu *tisti, ki*;
- za izražanje svojilnosti/pripadnosti v rodilniku;
- v zvezah, v katerih *ki* ne bi bil dovolj jasen.

V nadaljevanju prispevka vsako od navedenih področij rabe obravnavamo natančneje in s primeri.

Oziralnik *kateri* v zvezah s predlogi

Kot je bilo že omenjeno, se v zvezah s predlogi ne uporablja oziralni zaimek *ki*, temveč samo oziralnik *kateri*. Navajamo nekaj primerov rabe tega, ki smo jih poiskali v korpusu *Nova beseda*.

- Vsi, ki želijo, se lahko na spletni strani vpis.uni-mb.si do 1. marca prijavijo na fakulteto, **na kateri** želijo nadaljevati šolanje. (*Delo*, 2001)
- Recept, **na katerega** se sklicujejo v ZDA, je bil več kot uspešen v primeru Vzhodnega Timorja. (*Delo*, 2001)
- Eno izmed vprašanj, **na katero** tudi najboljši kozmološki model (za zdaj) še ne more odgovoriti, je /.../. (Uršič, *Štirje letni časi*)

Med pregledovanjem primerov iz korpusa *Nova beseda* smo opazili, da se v tožilniku ednine pri navezovanju na samostalniško odnosnico srednjega spola zaradi maskulinizacije nevter v odvisnih stavkih pogosto napačno uporablja oblika oziralnika *kateri* za moški spol (*na katerega* = moški spol ednine namesto *na katero* = srednji spol ednine).

- Platno, **~~na~~ katerega** Dedal projicira načrte, tako da jih polaga pod projektor. (Jančar, *Dedalus*)

  → Platno = samostalnik srednjega spola v ednini, *na katerega* je oblika za moški spol ednine.
- Ta ima roke zvezane na hrbtu in stoji na zaboju pod drevesom, **~~na~~ katerega** so zabili dva v trikotnik zbita kosa lesa. (Pahor, *Nekropola*)

  → Drevo = samostalnik srednjega spola v ednini, *na katerega* je oblika za moški spol ednine.
- Če bi na primer hotel postati predstojnik Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo na FF, tam ni razpisa za to mesto, **~~na~~ katerega** bi se lahko prijavili tudi zunanji kandidati. (*Za odprto znanost*, 2004)

  → Mesto = samostalnik srednjega spola v ednini, *na katerega* je oblika za moški spol ednine.
- Zupan nam je povedal, da se po štirimesečnem zdravljenju, **~~na~~ katerega** je moral zaradi gladovne stavke, zdaj dobro počuti, vendar nekaj posledic svojega protesta še vedno občuti. (*Delo*, 2001)

  → Štirimesečno zdravljenje = samostalnik srednjega spola v ednini, *na katerega* je oblika za moški spol ednine.

Do enakih napak pri navezovanju prihaja tudi v tožilniku množine.

- Vprašanja, **~~na~~ katere** vlada (vsaj za zdaj) ni dala prepričljivih odgovorov. (*Mladina*, 2007)

  → Vprašanja = samostalnik srednjega spola v množini, *na katere* je oblika za moški spol množine.

Navedeni primeri bi se pravilno glasili tako:

- Platno, **na katero** Dedal projicira načrte, tako da jih polaga pod projektor. (Jančar, *Dedalus*)
- Ta ima roke zvezane na hrbtu in stoji na zaboju pod drevesom, **na katero** so zabili dva v trikotnik zbita kosa lesa. (Pahor, *Nekropola*)
- Če bi na primer hotel postati predstojnik Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo na FF, tam ni razpisa za to mesto, **na katero** bi se lahko prijavili tudi zunanji kandidati. (*Za odprto znanost*, 2004)

- Zupan nam je povedal, da se po štirimesečnem zdravljenju, **na katero** je moral zaradi gladovne stavke, zdaj dobro počuti, vendar nekaj posledic svojega protesta še vedno občuti. (*Delo*, 2001)
- Vprašanja, **na katera** vlada (vsaj za zdaj) ni dala prepričljivih odgovorov. (*Mladina*, 2007)

Oziralnik *kateri* v pomenu *tisti, ki*

V sodobnem jeziku so primeri z oziralnikom *kateri* v pomenu *tisti, ki* oziroma *vsak, ki* redki, namesto njega se uporablja oziralni zaimek *kdor*.

- Kateri želijo zdravo jesti, morajo za to kaj narediti.
  (= Kdor želi zdravo jesti, mora za to kaj narediti.)

Slovar slovenskega knjižnega jezika (2014) za oziralnik *kateri*, ki uvaja »stavek, ki na splošno določa osebo ali stvar v nadrednem stavku,« sicer navaja dva primera (*katere hočete na izlet, se prijavite; katera vzame pijanca, je neumna*), vendar pa je ta raba že opredeljena kot zastarela, tako da s slogovnega vidika ni ustrezna.

Oziralnik *kateri* in izražanje svojine/pripadnosti

Oziralni zaimek *kateri* se uporablja za izražanje svojine/pripadnosti v rodilniku za vse spole in števila, razen za izražanje svojine osebe moškega spola v ednini, kjer se rabi oziralni zaimek *čigar*.

- Gospa, **katere** avtomobil ima drugačno registracijsko številko, se je obrnila na Petrolove uslužbence /.../. (*Mladina*, 2007)
- Zemljiškoknjižno sodišče, na območju **katerega** je nepremičnina, /.../ izbriše zaznambo skupne hipoteke na podlagi pravnomočnega sklepa iz prejšnjega odstavka. (*Zakon o zemljiški knjigi*, 2003)
- Oglase, **katerih** predmet je ponudba storitev v zvezi z vrednostnimi papirji, lahko objavljajo samo borzno posredniške družbe. (*Zakon o trgu vrednostnih papirjev*, 2006)
- Ko je pripeljal v levi nepregledni ovinek, je pred seboj opazil osebni avto, **katerega** voznik se je nekaj trenutkov pred tem zaletel. (*Delo*, 2006)
- Poklical ga je **prijatelj**, na čigar zabavi je bil pred tednom dni.

  → Prijatelj = oseba moškega spola v ednini, *čigar* se navezuje nanj.

Oziralnik *kateri* v primerih, v katerih oziralnik *ki* ni dovolj jasen

Kadar sta osebek in predmet v glavnem stavku istega spola in števila, navezovanje z oziralnim zaimkom *ki* in ustrezno obliko osebnega zaimka v odvisnem stavku vzbuja dvoumnost, zato je zaradi pomenske jasnosti nujno treba uporabiti oziralnik *kateri*.

- Poklical je prijatelja, **ki mu** je ponudil pomoč.
  → Ni jasno, kdo je komu ponudil pomoč. Poklical je prijatelja, **katere-mu** je ponudil pomoč/**kateri** mu je ponudil pomoč.
- Mimoidoči so opazovali pse, **ki so** jim bili všeč.
  → Ni jasno, kdo je bil komu všeč. Mimoidoči so opazovali pse, **kateri** so jim bili všeč/**katerim** so bili všeč.

Glede na navedeno se posodobljena različica pravila o rabi oziralnih zaimkov *ki* in *kateri* v sodobnem knjižnem jeziku in tudi odgovor na vprašanje, ki smo si ga zastavili v naslovu tega prispevka, glasi:

Oziralni zaimek *ki* se uporablja v vseh sklonih, *kateri* pa samo v zvezah s predlogi, za izražanje svojilnosti/pripadnosti in v zvezah, v katerih *ki* ne bi bil dovolj jasen.

V vseh drugih primerih je raba zaimka *kateri* po *SS* zastarela in slogovno ni ustrezna. Za konec navajamo še nekaj primerov take napačne rabe iz korpusa *Nova beseda*. Taki primeri so značilni za starejša leposlovna besedila, pogosti so tudi v zapisih govorjenega jezika s sej Državnega zbora RS, medtem ko so v drugih besedilih – verjetno zaradi popravkov lektorjev – redkejši.

- Čigavi so lasje, **katere** najdete v pismu, tega vam pač ni treba pripovedovati. (Jurčič, *Zorin*)
- Tiste ministrske kandidate, **kateri** so nas prepričali, smo podprli. (Državni zbor RS, seja, 2007)
- Ne bom rekel, da je bil optimalen, ali pa da je to varianta, **kateri** se svet čudi. (Državni zbor RS, seja, 1997)
- Toliko na račun fevdalizma, **katerega** se nekateri tu tako bojijo. (Državni zbor RS, seja, 1997)
- Celotna količina sevanja, **kateri** je bil vsakdo izpostavljen, je bila torej enaka Černobilu vsak teden dve leti zapored. (*Delo*, 2002)

Navedeni primeri bi se v sodobnem knjižnem jeziku pravilno glasili tako:

- Čigavi so lasje, **ki jih** najdete v pismu, tega vam pač ni treba pripovedovati. (Jurčič, *Zorin*)
- Tiste ministrske kandidate, **ki** so nas prepričali, smo podprli. (Državni zbor RS, seja, 2007)
- Ne bom rekel, da je bil optimalen, ali pa da je to varianta, **ki** se **ji** svet čudi. (Državni zbor RS, seja, 1997)
- Toliko na račun fevdalizma, **ki** se **ga** nekateri tu tako bojijo. (Državni zbor RS, seja, 1997)
- Celotna količina sevanja, **ki ji** je bil vsakdo izpostavljen, je bila torej enaka Černobilu vsak teden dve leti zapored. (*Delo*, 2002)

Dr. Matjaž Barbo

Dobitnica letošnje Mantuanijeve nagrade za življenjsko delo, mag. Monika Kartin

Februarja je bila z Mantuanijevo nagrado za življenjsko delo nagrajena muzikologinja mag. Monika Kartin. Nagrada je bila podeljena na posebni slovesnosti, s katero je Slovensko muzikološko društvo obeležilo tudi praznovanje svoje tridesetletnice.

Slovensko muzikološko društvo je stanovsko društvo, ustanovljeno kot nadaljevanje zlasti strokovnih prizadevanj Dragotina Cvetka, vodilnega slovenskega muzikologa 20. stoletja, ki ga je Katarina Bogunović Hočevar ob praznovanju stoletnice njegovega rojstva upravičeno poimenovala kar za »očeta« slovenske muzikologije. Pravzaprav se je z ustanovitvijo društva generacija profesorjev Andreja Rijavca, Marije Bergamo, Jožeta Sivca in Primoža Kureta deloma celo oddaljevala od Cvetkovih strokovnih principov ter tako nakazovala »odraslo« fazo razvoja stroke v smislu širšega povezovanja že tedaj raznolikih metodoloških prijemov in epistemoloških načel pri nas tedaj še vedno razmeroma mlade znanstvene discipline.

Zadnja tri desetletja delovanja Slovenskega muzikološkega društva so vplivala na izjemen razmah muzikologije, ki se je prebila iz nekdanje zgodovinopisne kronistke v sodobno znanstveno disciplino, razvito na najrazličnejših področjih študija glasbe: od podrobnih in kritičnih preučevanj posameznih zgodovinskih obdobij in celovitih študij slovenske glasbene preteklosti do natačnih analiz korala ali postmodernizma, od poglobljenih vpogledov v sodobno glasbo do podrobne analize najdrobnejših kompozicijskih elementov, od pregledov pisnih ostalin in ohranjenih virov do analize vodnih znakov, od preučevanj glasbenih ikonografskih sledov do študija raznorodnih socialnih plasti in institucij, od podrobne preučitve koncertnih sporedov do kukanja v meščanski salon, od vpogleda v cecilijansko gibanje do obravnave plesne glasbene tradicije, od poglobljenih študij Filharmonične družbe, Glasbene matice ali Novih akordov do preučevanja opernega snovanja, pa glasbenih mecenov in migracij, od računalniško podprte glasbene analize do iskanja modelov za ponarodevanje umetnih pesmi itn. Izjemna širina raziskovalnih področij je predstavljena v skoraj nepregledni vrsti člankov, objavljenih v različnih znanstvenih publikacijah, v nanovo ustanovljenih znanstvenih revijah in serijah pri nas, v zbornikih z znanstvenih in strokovnih posvetov, slavnostnih edicijah itd. Da pri tem sploh ne štejemo tudi mnogih nastopov na

različnih znanstvenih in strokovnih srečanjih mednarodne narave pri nas ali v tujini, kjer so ravno tako v zadnjih desetletjih lahko spoznavali raziskovalne dosežke slovenske muzikologije.

Samo društvo je ob tem sodelovalo pri pripravi različnih strokovnih posvetov, se odzivalo na aktualna vprašanja, povezana s kulturno politiko ali z mesti sodobne glasbene ustvarjalnosti, bilo izdajatelj različnih publikacij, sodelovalo pri razstavah idr.

Nenazadnje lahko k javno posebej odmevnim projektom društva prištejemo tudi bienalno podeljevanje stanovskih nagrad za najvidnejše slovenske muzikološke dosežke. Kot rečeno, je letos več kot upravičeno podelilo svojo najvišjo stanovsko nagrado, Mantuanijevo nagrado za življenjsko delo, mag. Moniki Kartin.

Čeravno se Kartin v svojem življenju ni dlje časa posvečala znanstvenemu delu, pa je nedvomno muzikologinja, ki je s svojim bogatim delovanjem prav na področju širše pojmovane muzikologije pomembno zaznamovala slovensko glasbeno življenje in kulturo nasploh.

Foto: Saša Krajnc

Po diplomi na Oddelku za muzikologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (1973) je na ljubljanski Akademiji za glasbo diplomirala še iz klavirja (1975), kar že vse od začetkov kaže na njen širši glasbeniški razgled in poglobljeno strokovno znanje. Leta 1970 je prejela študentsko Prešernovo nagrado za svoje delo *Vloga in pomen skladateljev Ipavcev v razvoju slovenske glasbe druge polovice 19. in začetka 20. stoletja*. Leta 1982 je pod mentorstvom prof. Cvetka zaključila magisterij na Oddelku za muzikologijo, kjer je od leta 1973 naprej delovala kot asistentka.

Sprva začrtano znanstveno pot je nato preusmerila na področje najširše pojmovanega glasbenega menedžmenta. Tako je bila v letih 1986–2002 voditeljica glasbenega programa Cankarjevega doma. Oblikovala je daleč najobsežnejši del kulturnega programa te naše največje kulturne institucije in s svojo dolgoročno vizijo, skrbnim načrtovanjem, potrpežljivim in neutrudnim temeljitim delom odločilno prispevala h kulturni podobi ne le Ljubljane, ampak kar širšega nacionalnega prostora. Kot voditeljica glasbenega programa je uspela vzpostaviti stike s številnimi predstavniki glasbenega življenja doma in še posebej v tujini. Zasnovala je dva izjemno odmevna mednarodna ciklusa koncertov, Zlati in Srebrni abonma, s katerima je uspela v Slovenijo pripeljati vrhunske svetovne glasbene osebnosti, komorne zasedbe in orkestre z odličnim programom ter tako postopoma pripomogla, da so se tudi pri nas začeli uveljavljati najvišji reprodukcijski pa tudi ustvarjalni standardi. Pomen njenega dela so nenazadnje potrjevale številne ocene glasbenih kritikov in poznavalcev glasbenega življenja.

Po odhodu iz Cankarjevega doma je bila dve leti (2002–2004) umetniška direktorica Slovenske filharmonije, ki je v njenem, četudi kratkem, obdobju doživela enega svojih umetniških razcvetov. V Slovenski filharmoniji je Kartin programsko načrtovala abonmajske koncerte in ostalo dejavnost orkestra, vključno z mednarodnimi turnejami. Zlasti velja omeniti njeno organizacijo treh koncertov v Zlati dvorani dunajskega Glasbenega združenja (2004) in turnejo po Švici (2005).

Poleg tega je bila Kartin tudi članica različnih glasbenih komisij na Ministrstvu za kulturo in Mestni občini Ljubljana. V letih 2004–2008 je bila slovenska kulturna atašejka na Veleposlaništvu Republike Slovenije v Berlinu, kjer je na kulturnem področju močno razširila krog strokovnjakov in poznavalcev. Kljub razmeroma skromnim finančnim sredstvom je v času slovenskega predsedovanja Evropski uniji na območju celotne Nemčije organizirala prek 60 projektov, ki so bili zabeleženi tudi v nemških tiskanih medijih.

Sledila je še njena kratkotrajna zaposlitev v Slovenski filharmoniji, nato pa se je odločila za ustanovitev samostojne koncertne agencije ter se tako znova posvetila področju, na katerem je orala ledino in se borila z mlini na veter nezadostnega razumevanja našega kulturi (pogosto) nenaklonjenega okolja.

Med drugim je prejela priznanje mesta Ljubljane, odlikovanje vitezinja reda umetnosti in leposlovja (fr. *Chevalier des Arts et des lettres*), za promocijo francoske kulture v Sloveniji, ki ji ga je podelilo Ministrstvo za kulturo Republike Francije, in zlatega častnega znaka za zasluge Republike Avstrije.

Sam sem jo spoznaval še kot gimnazijec, ko sem z velikim občudovanjem zrl nanjo, saj je zame kar nekako utelešala visok kulturni nivo institucije, katere glasbeni program je vodila. Kot študent sem se vključeval v razprave okoli terminološke neustreznosti terminov »resna« in »zabavna« glasba, češ da je nesmiselno govoriti o »resni« glasbi, če imamo vendarle ogromno dokazov tudi za njeno humornost, šaljivost in celo zabavnost. Ampak danes lahko rečem, da je morda v naši mladostni zaletavosti tovrsten upor celo zgrešil bistveno podstat tovrstne terminološke distinkcije, v kateri so se skrivale še druge, globlje pomenske plasti besede »resen« v tej zvezi; plasti, ki so bolj kot na nasprotje »duhovitemu« ali »smešnemu« merile na vzvišeno estetsko raven, premišljeno in izbrušeno strokovno globino, nepopustljivost v ohranjanju visokega kulturnega nivoja, nikoli zbanalizirano vsebino in čisto umetniško lepoto. In danes, ko razmišljam o liku, ki ga je meni in z mano generacijam muzikologov zadnjih desetletij predstavljala s svojim nikoli zmanjšanim standardom visokega strokovnega delovanja, z izjemnim razgledom tako po glasbeni preteklosti kot pri izpostavljanju sodobnih ustvarjalnih in izvajalskih vrhov, z najširšo kulturno zavestjo in ob njej s pretanjeno strokovno vestjo, ki je oblikovala podobo ene osrednjih osebnosti, ki so med nami širile zavest o vzvišeni lepoti glasbe, bi to lahko primerjal prav z vsebino omenjenega pridevnika »resen« v povezavi z glasbo. Ta tako seveda ne izključuje duhovitosti, smisla za humor in šale, kot lahko potrdi vsak, ki mag. Kartin bližje pozna, ampak predstavlja predvsem visok, nikoli zbanaliziran ali celo cenen kulturni in estetski nivo, tako pri strokovnem delu kot v vsakdanjem sporazumevanju.

Letos je Slovensko muzikološko društvo prvič prekinilo tradicijo, po kateri so bile Mantuanijeve nagrade namenjene predvsem najpomembnejšim znanstvenim dosežkom znotraj muzikologije. Zdi se, da je več kot prav, da morda prav ob omenjeni obletnici opozori tudi na dragoceno strokovno delovanje svojih članov, saj lahko to po širšem družbenem odmevu in celo pomenu v marsičem presega znanstvena prizadevanja. In zdi se, da ima podelitev najvišje nagrade Slovenskega muzikološkega društva mag. Moniki Kartin tako tudi v simbolnem smislu upravičeno poseben pomen, saj gre za osebnost, ki je s svojim visoko strokovnim muzikološkim delom ključno zaznamovala slovenski glasbeni pa tudi širši kulturni prostor zadnjih desetletij.

Lilijana Nedič

Legendarni filmski igralec Miha Baloh

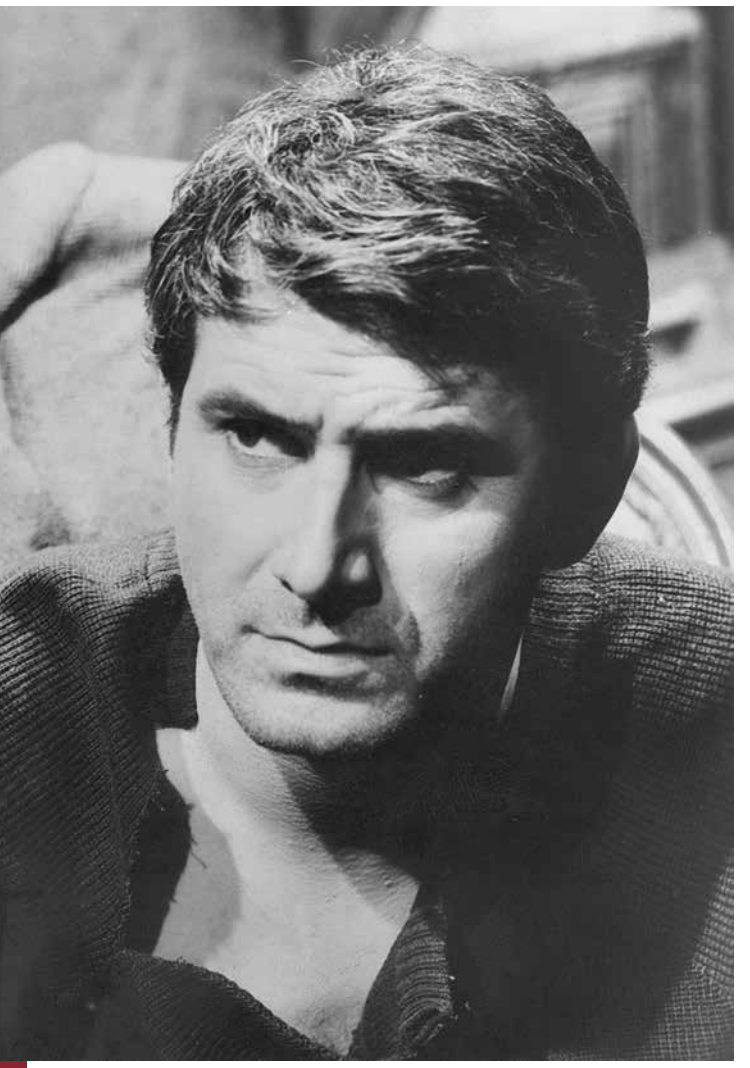
Decembra lani smo se poslovili od Mihe Baloha, filmskega igralca, ki je s svojo karizmatično pojavo zaznamoval zlato dobo slovenskega in jugoslovanskega filma.

Miha Baloh se je rodil 21. maja 1928 na Jesenicah. Že nekaj mesecev po rojstvu ga je mati »dala v rejo« k stari materi v Dravlje na obrobju Ljubljane. Stara mati je skrbela za veliko število otok, tako je imel svojo posteljo le, če je lahko spal »za pečjo«. Kot je nekoč dejal sam, je bil prikrajšan za materino ljubezen, saj jo je lahko videl le, kadar je prišla na obisk. Osnovno šolo Valentina Vodnika je dokončal v Ljubljani, nato je njegovo šolanje prekinila vojna. Po končani »partizanski gimnaziji« se je vpisal na Akademijo za igralsko umetnost, kjer je absolviral leta 1952. Od 1953 do 1960 je bil angažiran v Slovenskem narodnem gledališču v Trstu, do 1977 je imel status svobodnega filmskega igralca, nato pa se je vrnil v gledališče; v Ljubljanski drami je deloval do upokojitve leta 1987.

Pri filmu je debitiral leta 1952 z majhno vlogo v *Svetu na Kajžarju* Franceta Štiglica. Za svojo prvo glavno vlogo v slovenskem filmu, vlogo kurirja Aleša, ki je v partizanih izgubil roko, je dobil največje takratno priznanje, zlato areno, na Festivalu jugoslovanskega igranega filma v Pulju. Kako je Baloh oblikoval svoje filmske like, jih ponotranjil, je najbolje povedal sam: »Jaz nisem igral Aleša, jaz sem bil Aleš.« Zgovorna pa je tudi anekdota, ki mi jo je povedal med enim od najinih druženj, ko smo pripravljali publikacijo *Poklon Mihi Balohu*, o tem, kako je še pol leta po snemanju filma prižigal cigareto tako, kot jo je Aleš, ki je bil v filmu brez ene roke.

Po *Veselici* se je uveljavil kot značilni antijunak zgodnjega jugoslovanskega novega vala v filmih *Ples v dežju* Boštjana Hladnika, *Dva* (*Dvoje*, 1961) Aleksandra Petrovića, *Zgodnja jesen* (*Rana jesen*, 1962) Tome Janića, kasneje pa tudi v vlogah pomembnih zgodovinskih osebnosti *Nevesinjska puška* Žike Mitrovića. Od leta 1962 je nastopal v številnih koprodukcijskih filmih z Italijani: *Vojna se nadaljuje* (it. *La guerra continua*) in *Fra Diavolo* (it. *La leggenda di Fra Diavolo*) režiserja Leopolda Savone, pa v štirih nemških filmih o Winnetouju, po predlogah kultnega nemškega pisca Karla Maya, ki so bili zelo popularni tudi pri nas. V šestdesetih letih je bil najbolj zaposlen jugoslovanski igralec, s svojimi vlogami doma in na tujem si je pridobil zvezdniški status. Čeprav so mu bile v sedemdesetih letih v slovenskih filmih namenjene le stranske vloge (*Maškarada* in *Ko pride lev* Boštjana Hladnika, *Moja draga Iza* Vojka Duletiča), je like, ki jih je upodobil, zaznamoval s svojo karizmo in z igralskim znanjem.

Zato pa je v tem času sprejemal glavne vloge tudi v tujih televizijskih serijah. Imel je glavno vlogo v 13-delni nemško-francoski seriji *Omar Paša* (1971),

Igralec Miha Baloh; vir: arhiv Slovenske kinoteke

ki jo je realiziral francoski režiser Christian-Jaque, igral je naslovnega junaka v epizodi *Neznanec* (fr. *L'Inconnu*) avanturistične serje *Jo Gaillard* (1975) in imel glavno vlogo v prvi epizodi serije *Slavni pobegi* (fr. *Les Évasions célèbres*, 1972), ko je upodobil švicarskega narodnega junaka Jörga Jenatscha. Čeprav so Baloha v gledališču klicali tudi Omer paša, na žalost naša televizija ni imela na programu niti ene od teh serij.

Njegov opus obsega 36 celovečernih filmov, 19 TV dram in 17 TV serij.

Leta 1992 je posnel svoj zadnji film in zadnji film v produkciji Viba filma, *Čarugo* Rajka Grlića, in svojo zadnjo TV nadaljevanko, škotsko-slovenski koprodukcijski projekt *Plamenica* (angl. *The Torch*), v režiji Robina Crichtona.

Miha Baloh je zadnjič stopil pred filmsko kamero leta 2010, ko sva z režiserko Petro Seliškar pripravljali portrete izbranih igralcev za razstavo v Muzeju slovenskih filmskih igralcev v Divači. Dolgo časa se je upiral, saj je bil načelno proti »razkazovanju na stara leta«, a sva ga po dolgih »pogajanjih« le pregovorili.

Svobodnjaška natura Mihe Baloha je narekovala tudi njegovo zasebno življenje. Rad se je družil s prijatelji in rad je veseljačil. Glede na njegov izgled, bil je najlepši slovenski igralec, se zdi naravno, da je imel številne ljubezenske zveze in več žena, od katerih je najbolj spoštoval igralko Štefko Drolc (s katero se je na predstave tržaškega gledališča vozil z vespo), kar je vedno znova poudarjal.

Na »stara leta« je živel v hiši svojih staršev v boemsko opremljenem stanovanju, obdan s plakati, prospekti, fotografijami in drugimi spominki, ki so ga spominjali na preteklo igralsko kariero.

Dr. Urška Perenič

Od Amalije do Cecilije z Jelovega brda

V literarnoumetniškem opusu »visoškega gospoda«, ki se mu letos poklanjamo na vseslovenski ravni, posebno mesto zavzema njegov véliki tekst o jesenskem cvetju, bolj poznan pod naslovom Cvetje v jeseni, *v katerem je še en pisatelj, pesnik in kritik Ivan Pregelj (1883–1960) prepoznal Tavčarjev najboljši in najpomembnejši tekst. V kulturno-literarnem mesečniku* Dom in svet *je 1921 zapisal, da je* Cvetje v jeseni *za Tavčarja isto, kar je za Prešerna* Krst pri Savici *ali so za Ivana Cankarja* Podobe iz sanj.

Ta sodba se povsem sklada s Tavčarjevim stališčem, na kar opominja literarni zgodovinar Ivan Prijatelj (1875–1937) v prvem zvezku *Tavčarjevih zbranih spisov* iz leta 1932. Ti so izhajali po istem uredniškem principu, ki si ga je bil Prijatelj zadal že ob Jurčiču, vendar je po sili razmer leta 1921 najprej izšel njihov šesti zvezek,[1] ki je prinesel Tavčarjev zgodovinski roman *Visoška kronika* in povest *Cvetje v jeseni*. Deli, ki sta bili pisatelju najljubši in ju je za svoj sedemdeseti rojstni dan – »že neozdravljivo bolan in sluteč, da zori smrti« – želel videti v knjižni izdaji. Željo mu je izpolnila Tiskovna zadruga v Ljubljani.[2]

Gre pa *Cvetju v jeseni*, s katerim je psevdonimni Emil Leon leta 1917 v nadaljevanjih polnil strani *Ljubljanskega zvona*, posebna pozornost še zaradi nečesa. »Jesensko cvetje«, objavljeno v 66. letu pisateljevega življenja, naznačuje njegov vnovičen vstop, točneje, povrnitev na literarni parnas. Potem ko je v začetku leta 1908 v *Ljubljanskem zvonu* zaključil z objavljanjem zgodovinskega romana *Izza kongresa*,[3] je za dolgih osem let leposlovno utihnil, vendar očitno ne obnemogel.

Kajti če je v »Pripomenku« k zbirki *Povesti* (I–V), ki jo je med letoma 1896 in 1902 izdajal v samozaložbi, pred svojim bralskim občinstvom še lahko priznal, da so mu »političnih bojev viharji /.../ izsušili vir pisateljske fantazije«[4] in da se je zato odločil v knjižni izdaji zbrati »svojega duha otroke«, torej svoja dotlej objavljena in po njegovi presoji najboljša dela, potem je v pogovoru z Izidorjem Cankarjem v *Obiskih* samozavestno pokazal na svojo pisateljsko moč. Na Cankarjevo vprašanje, »[k]ako da ste jeli zadnji čas slovstveno zopet tako mnogo delati«, je mdr. odvrnil:

> Ko je prišel »Ljubljanski zvon« v druge roke, se mi je prineslo na uho, da na moje sodelovanje več ne računajo, ker sem v slovstvu popolnoma onemogel – to se pravi: še bolj, nego v politiki. Moja samoljubna zavest pa je, da take reči silno nerad poslušam. Zatorej sem spisal »Cvetje v jeseni«, sedaj pa pišem »Visoško kroniko«.[5]

Ob tem je pripomnil, da ga je k temu spodbudil tudi zapis dr. Preglja v *Domu in svetu*, kjer ta piše, da »naj ga Bog obvaruje, če je enkrat dosegel petdeseto leto

svojega življenja, da bi še kaj pisal ali pisaril«. Tavčar se je Pregljevo »dogmo« odločil ovreči, kakor se je odločil – po navedbi tavčaroslovke Marje Boršnikove nekoliko užaljen,[6] ker ga novi urednik *Ljubljanskega zvona* Oton Župančič 1916 ni izrecno povabil k sodelovanju – še naprej in po svojih močeh bogatiti polje slovenske književnosti.

Toda Tavčarjev odgovor Izidorju Cankarju je treba vzeti s kančkom previdnosti, saj nas analiza njegovega pripovedništva, ki ima svoje začetke ob koncu 60. let 19. stoletja in se razteza čez malone šest desetletij, prepričuje, da *Cvetje v jeseni* ni nikakršna hipna reakcija iz užaljenosti, ampak gre za besedilo, ki je v pisatelju zorelo daljši čas. Podobnega mnenja je bil Ivan Prijatelj, ki je pisatelja poznal in v uvodu k šestemu zvezku zbranih spisov navedel, kako mu je Tavčar sam »zatrdil, da je nosil snov za pričujoči dve povesti [op. torej tako za *Cvetje v jeseni* kot *Visoško kroniko*] že dolga leta v glavi«.[7] To pomeni, da je bilo tisto, o čemer Tavčar pripoveduje Cankarju, bolj zunanja (s)po(d)buda in je bilo le vprašanje časa, kdaj bo zadano si pisateljsko nalogo izvršil.

Tudi Boršnikova, ki je imela to čast, da ji je Ivan Tavčar ml., pisateljev sin, dal na razpolago dva rokopisa in en tipkopis *Cvetja v jeseni*,[8] navaja, da je zarodek za povest Tavčar nosil v sebi več kot štiri desetletja. Omenja, kako je že leta 1875 svoji osemindvajsetletni sestrični Neži Perko, ki je 1876 umrla za jetiko, posvetil črtico *Margareta* in da je pozneje njeno podobo prepletel s potezami več drugih deklet,[9] med njimi poleg (naj)večje ljubezni Emilije Garz (poročene Baumgartner) tudi Hermine Pfaeffinger, Marije Notte in seveda zakonske žene Franice Košenini.

A kakor (po)kaže vnovična analiza pripovednega opusa Ivana Tavčarja, začenši z nulto točko, ki jo, pisateljevi (samo)volji sledeč, predstavlja noveleta *Madama/Gospa Amalija*, je geneza *Cvetja v jeseni* še nekoliko daljša. Sega v čas okrog leta 1867, ko je omenjeni tekst o *Amaliji* oz. *Avreliji*, kakor je bilo protagonistki prvotno ime, napisan, in traja torej lepih petdeset let.

Za razliko od Boršnikove in Prijatelja in nekaterih drugih literarnih zgodovinarjev, ki so njune ugotovitve prevzeli, pa v povezavi s tem zagovarjam tudi tezo, da bi povest o »jesenskem cvetju« prej kot v bližino črtice *Margareta* (ki je ni podpisal psevdonimni Emil Leon!) ter Tavčarjevih slik iz Loškega pogorja sodila v skupino oz. kompleks besedil, ki jih torej podpisuje »mili« in »levje pogumni« avtor. Med njimi gre poleg *Gospe Amalije* omeniti predvsem novelete (v epistolarni in dnevniški obliki) z naslovi *Mlada leta* (*Zora*, 1875), *Ivan Slavelj* (*Zvon*, 1876), *Valovi življenja* (*Zvon*, 1877), *In vendar –!* (*Zvon*, 1878), *Soror Pia* (*Zvon*, 1879), *Čez osem let* (*Zvon*, 1880), *V Karlovcu* (*Letopis Matice slovenske*, 1880), ki jih razumem na način pripovedniškega cikla. Posamezna besedila oz. novelete cikla so razmeroma samostojne, vendar ne druga od druge neodvisne, kar je mogoče pokazati tako v smislu centriranosti na glavne motive kakor v oblikovanju osrednje tematske linije, fabule, na ravni konstelacije med književnimi osebami ter pomena krajine oz. prostora v besedilu prek pripovednega postopka do izbora jezikovnih prvin in sredstev oz. podobja v besedilu.

V prispevku, sledeč kronologiji novelet, ki smo jih umestili v isti pripovedniški cikel, v ospredje postavljamo estetizirani motiv doživetja vzplamtele ljubezni avtorskega pripovedovalca, ki predstavlja vozlišče posameznih besedil in je bodisi preoblečeno v podobo cvetja bodisi ožarjenega obraza dekleta; lahko sta v besedilu navzoči obe podobi, ki se medsebojno dopolnjujeta. Tavčar ju različno

osvežuje in variira, s čimer ustvarja (v pretekanju časa) vtis cikličnega napredovanja s kulminacijo v aprilu 1917. leta, ko v *Ljubljanskem zvonu* bralsko publiko razveseli z »jesenskim cvetjem« in cikel zaokroži.

V pogovoru z Izidorjem Cankarjem je torej Tavčar za svoje prvo objavljeno delo[10] proglasil »izvirno noveleto« *Madama Amalija*,[11] ki jo je pod psevdonimom Emil Leon v literarno-znanstvenem listu *Zora* v Mariboru objavil leta 1875. V njej se že pojavi motiv cveta, in sicer mladega, ki gine in ga odnese voda ter ponazarja Amalijino smrt. Ravno tako pa v rudimentarni obliki zasledimo podobo milega obraza dekleta, ki bo pozneje prerasla v monumentalnejšo podobo Presečnikove Mete ali Cecilije z Jelovega brda. Amalija oz. Avrelija pripovedovalca spominja na angelca. Njen prikaz je vstavljen v sklep novelete, kar pomeni, da mu je pisatelj pripisoval velik pomen, temu pa sledi nekakšen epilog, pospremljen z verzi iz pesmi *Bleško jezero*[12] Dragotina Dežmana, ki govori o srčnih ranah. Vendar ne gre za resignacijo, saj Amalija, ki ji je bila usoda nemila, tudi potem, ko jo izročijo črni zemlji, naprej živi v njegovem srcu. »Njen pravi spomenik pa mi je v srcu,« piše Tavčar. V zaključnem odlomku se pripovedovalec tako, kakor se tok reke preusmeri v eno ali več novih strug, (pre)usmeri v čúd narave, ki ima to moč, da ga lahko obdari z novimi in svežimi močmi, in v kateri se v angelski podobi javlja njen smehljajoči se obraz. Njegova ljubezen do Amalije se tu prvič čez prag smrti prelije v večnost, s čimer anticipira »Jesensko cvetje«, kjer se bo to zgodilo znova in zadnjič.

> Ali še vedno ljubim staro zidovje; kadarkoli mi čas pripušča, hodim v domačo vas ter od ondod obiskujem znane kraje, pri tem pa me spremljajo vedno misli na ubogo Amalijo. Če zapazim pred sabo cvetko, se urno ognem, da bi ne stopil nanjo, saj je ona cvetje tako srčno ljubila. Ležem v travo, poslušam bobnečo reko in zrem v modrojasno nebo. Iz vsakega oblačka se mi zdi, da gleda njeno čarobno oko na me ter se mi smehlja njen angeljski obrazek.[13]

V dobo mladih let se vrača Tavčar v »noveleti« *Mlada leta* (*Zora*, 1875).[14] V njej je znova osvežil véliki osebni doživljaj, kar je tisti element, ki besedilo enako oddaljuje od središča cikla in govori v prid stališču, da imamo opraviti z istim kompleksom besedil in variacijo iste ljubezenske teme. Pripovedovalec, ki je alter ego pisatelja, v fiktivnem pogovoru s prijateljem razkriva, kako mu je »iskra prve ljubezni v mlado dušo« padla in kako se je ob tem razcvetelo cvetje, ki je imelo še več trnja in mu je povzročilo bolečino. Ime mu je – ne po naključju – Ivan Kvarel in je študent (prava), zaljubi pa se v »komteso«, ki jo opiše kot »prekrasno« dekle blagega in snežnobelega nasmeha, velikih jasnih oči in bele kože.[15] Doživljanje ljubezni je ujeto v močno vizualno podobo rdeče cvetke, divje vrtnice, po katero kontesa Marija pošlje Kvarela.

> Ob poti je rasel šipek, in najvišji vrh je bil pognal rdečo cvetko.
> »Vidite li, gospod Kvarel, kako lepo je to cvetje?«
> In pokazala mi je to divjo vrtnico in obrnila k meni obrazek.
> »Da, komtesa!«
> In šel sem trgat ono cvetje. A bilo je težje, nego sem menil poprej. S trudom sem upognil vrh, pri tem pa se mi je zabodlo trnje v mesó in ko sem prinesel rdeči cvet gospici, so mi tekle iz roke krvave kaplje in padale na zemljo. Kako se ji je užalilo srcé![16]

To je mogoče razlagati na nekaj načinov, čeprav v območju literarne vede v povezavi z rdečo cvetko oz. vrtnico verjetno najprej pomislimo na boginjo ljubezni Afrodito in grško mitološko zgodbo, po kateri so grmi vrtnic zrasli iz zemlje zaradi Afroditinih solz in krvi njenega ljubimca Adonisa.[17] Vrtnica oz. divja vrtnica prispodablja lepoto ljubezni, a tudi bolečino, prav tako nesmrtnost zveze, ki ne bo nikdar zbledela – celo s smrtjo ne.[18] Kajti še po preteku več mesecev in v času pozne pomladi, ko Ivan v Ljubljani sreča lepo opravljeno damo krasnega, a čudno bledega obraza, ni mogoče preslišati njegovega sladko-bolečega spoznanja, da je najvišja vrednota ljubezen.

> Da, prijatelj! Grabbe ima prav [op. ugotavlja pripovedovalec v noveleti *Mlada leta*], ako trdi, da človeško srce je ustvarjeno za to, da se raztrga. Dà, raztrga! – In baš prepričanje tega nas drži v viharjih pokonci, da ne omagamo, dokler nas zakon prirode ne zgrudi v svoj zemeljski rodni prah![19]

Tudi v Emila Leona »noveleti« *Valovi življenja*, ki je v treh nadaljevanjih izhajala v Stritarjevem dunajskem *Zvonu* leta 1877, je v literarni izraz prelito isto doživetje, samo da je Tavčar zgodbi dal pridih historizma. Naslanja se na zgodbo zgodovinske osebnosti, angleške prestolonaslednice Karoline Amalije Elizabete Brunšviške (1768–1821),[20] ki se je ločila od angleškega prestolonaslednika in jo je navkljub njegovi zahtevi, da se zaradi nezvestobe in zakonolomstva odreče pravicam kraljice, ljudstvo spoznalo za svojo kraljico. Vendar je pisatelj dejstva skladno s pisateljsko domišljijo svobodno in skoraj do neprepoznavnosti pregnetel v zgodbo o lepi Luizi in jo povezal z nesrečno življenjsko usodo »slovečega pevca«, ki pa naj bi se po navedbah Frana Govekarja opirala na življenjsko zgodbo opernega pevca Emila Scarie – v noveleti Battiste –, o katerem je slišal Tavčar praviti od svoje gospodinje v Kranju 1877, ko je kot odvetniški pripravnik služboval pri Janezu Mencingerju.[21]

Noveleta ima obliko okvirne pripovedi, v kateri skupaj s pripovedovalcem z zarjavelih listov odbiramo zgodbo o Battisti in lepi Luizi. Čeprav se je Tavčar v pričujočem besedilu veliko poigraval s temo nezvestobe, je ohranil doživetje ljubezni in idealno podobo ženske, ki seva svetlobo. Battista takó sicer omeni ledeno in nepristopno naravo Luize, vendar prav tako opazi njeno lepo svilnato lice, bele in ostre zobe, bele roke ter dolge, rumene, nebeške lase, ki ga objemajo s presladko dišavo in je v njih roža[22] – rdeča roža. Ponovitev cvetlične motivike učinkuje kot ponovitev istega simbolnega pomena sladkosti, a tudi vse bolečine, ki jo je povzročilo ljubezensko doživetje.

Drugič je podoba lepe ženske in s tem vse bolečine in sladkosti nedosegljive ljubezni osvežena v III. poglavju iste novelete. Pevcu se kakor v sanjskem prividu in na konju »kakor mleko belem« prikaže mlada ženska, lepega in vitkega života, ki se ji oči svetijo od veselja in ploska z belimi rokami.[23] »Bil je nežen, ali vendar ostro izrisan obrazek, v deviškem cvetju še, ali vendar s tistimi potezami, s katerimi prepreže zakon žensko lice,«[24] preberemo na zarjavelih listih slavnega Battiste. Lepotica v podobi brezimne vile je Leonora, ki pred naše oči najbrž prikliče podobo Amalije, ko ta v istoimenski noveleti po planjavi podi konja. Iz pevčevega nezvestega srca sicer prepodi podobo Luize, vendar ne tudi ljubezni, ki je starejša od stvaritve sveta in sega onkraj časa

in prostora. Takole lepa Leonora odgovarja Battisti na vprašanje, kdo je, in poudarja večno načelo ljubezni:

> Kdo sem? To vprašanje berem, dolgočasni moj signore, iz vsake gube na Vašem obrazu. Poglejte, jaz sem brezimna vila tega kraja, ha! ha! Nekdaj sva že bila skupaj! Ali tedaj je bila prazna še ta zemlja, in komaj so se bile posušile vode po nji. Tedaj ste pa Vi, signore Battista, plavali kakor razcveten lotos po mladih valovih komaj ustvarjenega Amazona, in jaz sem kakor droben pisan in tudi komaj ustvarjen kolibrij kopala se v Vašem cvetu ter se v prvih močeh stvaritve veselila mladega življenja. Tik naju na produ /.../ pa se je ljubi Bog trudil v potu svojega obraza in gnetel ilovico, da bi zgnetel tisto dolgočasno in pusto stvar, ki se sedaj imenuje človek, ha! ha! /.../
> In že tedaj – denes je od onega časa preteklo kakih šesttisoč let, in vendar se Vas še dobro spominjam – že tedaj sem storila obljubo, da se bodem zopet kopala v Vašem cvetu, kadar se snideva čez šesttisoč let.[25]

V »noveleti v pismih« *In vendar –!*, s katero je Emil Leon od sredine aprila do visokega poletja 1878 polnil strani dunajskega *Zvona*, pa svetloba ožarja obraz Angelike, v kateri je literarna zgodovinarka Marja Boršnik prepoznala stvarne povezave s Hermino Pfaeffingerjevo, po rodu švicarsko Nemko iz Trsta, ki je z ovdovelo materjo in sestrama Lucijo in Rozo prihajala v Podbrezje, kjer naj bi se s Tavčarjem seznanila ok. 1877, ko je on služboval v Kranju.[26]

V očeh Filipa, ki v noveleti pošilja pisma prijatelju Bogomilu, je Angelika »krasna« ženska. Omenja njene »kakor maslo« oz. »kot zlato« rumene lase in kakor oglje črne obrvi.[27] Njena podoba se v nadaljevanju zlije v še idealnejšo podobo razoglavega dekleta (Angelika v navzočnosti Filipa na mah tik sebe položi slamnik), ki ji žarki sonca padajo na rumene lase, da se ti svetijo kot zlato in ji kot avreola obkrožajo glavo oz. obraz.[28]

> Še je slonela ondi ob deblu in zrla venomer pred se. Kakor podoba od kamena je tu slonela – z bledim obrazom, in vsa podoba njena se je čisto in harmonično ločila od temnega vejevja v ozadju. Skozi listove pa je posevalo sonce, in če je sedaj pa sedaj padel žarek na razoglavega dekleta, so se tisti lasje prečudno zasvetili, kakor iz tekočega zlata.[29]

Kot izotopija učinkuje podoba ženske v »noveleti« *Soror Pia* (dunajski *Zvon*, 1879), v kateri je Tavčarju kot snovni vir služila (tudi) življenjska zgodba mlade nune, uršulinke, po imenu Pia, s pravim dekliškim imenom Ana Dietlein.

> Nekdaj v nedeljo, ko so peli zvonovi, je prvič šla k sveti službi božji. In isti dan je videla njega – svojega Ivana [*sic!*]. In oči so se jima ujele – in kar obrnil se je in šel za njo v cerkev. Ondi pa se je postavil skoraj tik nje ter ji venomer zrl v žareči obraz, da ni vedela, kaj bi počela. In to v tako svetem kraju! A ni se menil za sveti kraj, in greh je delal neprestano. Po maši pa je stopal za njo do njenega stanovanja kakor senca. To pa je storil, da bi vedel za njeno stanovanje. Bil je vojak, častnik, in, to seveda ubožen, kakor vsak vojak, častnik, ki nima druzega kot sabljo svojo. A potem je prišlo vse lepo![30]

Vendar je sreča Pie in Ivana kratkotrajna, saj ta v želji, da bi si pridobil bogastvo, vstopi v vojsko cesarja Maksimiljana, medtem ko se Pia, prepričana, da je umrl na bojišču, odloči obleči redovno obleko.

Z vsemi naštetimi elementi in estetiziranim prikazom doživetja ljubezni, ki se dviga nad običajno življenje, se v isti cikel vključuje Emila Leona »novelica« *Čez osem let* (*Zvon*, 1880). Razlika je samo v tem, da se je pisatelj tokrat odločil prikazati bridko ljubezen med pripadnikoma višjega stanu – Leonoro z gradu Grm in Evgenom z gradu Kamnovec –, kar bi mogli deloma pojasniti z njegovo »vero« o aristokratskem izvoru svojih prednikov oz. neuradnega očeta. V začetku novelice se skupaj s protagonistom Evgenom oziramo v mlada, otroška leta, ko sta si z Leonoro prvič izpovedala ljubezen. Spomin(janj)e preseva podoba neizrečene lepote, utelešene v dekletcu svetlih, rumenih las, ki kakor avreola obkrožajo obraz.[31] V časovni oddaljenosti, ki jo zagotavlja pripovedni okvir, v katerem se Evgen kot odrasel mož (potem ko je bil ob svoji lahkoživi ženi in smrti edinega otroka spoznal vso tragiko ljubezni) iz mesta vrne domov in znova prestopi prag očetove hiše,[32] se rišejo (avto)biografske vzporednice s Tavčarjem študentom oz. juristom,[33] pozneje javnim delavcem in premožnim veljakom,[34] medtem ko v stricu Alfonzu lahko prepoznamo pisateljevega strica Antona Tavčarja, župnika na Raki na Dolenjskem, ki je nečaka tudi gmotno podpiral.

(Iz)vir svetlobe in žarek božje milosti je doživetje ljubezni v »noveleti« *V Karlovcu* (*Letopis Matice slovenske*, 1880), ki jo je avtor docela umestil v domače Loško pogorje in v kateri je dogajanje osredišče na konteso Ano in najstarejšega sina starega Karlovčana, Vida. Navdušuje se nad nebeškimi podobami žensk iz Shakespearjevih dram, dokler se še sam ne zaljubi v plemenitašinjo. Spomenik dekletu je Vid, ki je pisateljev rezoner, postavil na mestu, kjer dekle s sončne svetlobe stopi v mlin, da ji obraz zažari.

> Ko je stopila iz sončne bliščobe v mrak, ji je legal tema okrog pogleda, da je nehote obstala na pragu. Obdajali so jo sončni žarki, da je bila v svitu, in da se je videla vsaka črtica na drobnem ji obrazu. Potem se je zasmejala, da je zazvenelo po pustem prostoru [op. mlina]. Vidu pa se je zdelo, da je okolo njega hipoma vse oživelo, da je božje milosti žarek napolnil vse prostore okrog njega, in da je sonce zasijalo pri vseh voglih v zaprašeni ta kraj. Tudi v njega srcu je nastala svetloba, in z resnega obraza so mu izginile trde črte.[35]

Na dekletovo glavico se žarki svetlobe naposled zlijejo v *Cvetju v jeseni*, s čimer kakor pri koloristočnem slikarstvu zaradi topline barv (na ozadju, ki je temnejše) ta stopi v ospredje. Ko se na Jelovem brdu odpro hišna vrata in se ona približa peči, stopi »vsa njena postava na svetlo.« »Takoj sem videl, da je še pol otroka, pol device, torej najlepša stvaritev, s katero je osrečil Bog zemljo in moške na nji!«[36] pravi Janez in takole nadaljuje svojo pripoved, v kateri tenkočutno popiše njen obraz, ki ga obliva nebeška svetloba in obkrožajo svetli lasje barve, ki spominja na rdečo,[37] spleteni v debeli kiti:

> Visoka je bila kot klas na njivi. Obraza še nisem mogel opaziti, ker je imela ruto tako zavezano, da ga je z njo skrivala.
> »Sem pojdi, Meta!« sem jo pozval nekoliko osorno.

»Saj grem!« je odgovorila tiho. Nato je pristopila k mizi, sedla na stol in odvezala ruto pod obrazom, da ji je padla na rame.
Na obraz ji je padala polna svetloba. Kako naj vam, ljube prijateljice, popišem ta obraz? To je ravno: ne da se popisati! Pogledal sem jo, ali takoj je odmaknila oči ter jih dvignila proti stropu. Prešinila me je misel: ta obraz, nebeški Rafael, se je moral nekdaj že zibati pred tvojim duhom! In res, v Bologni je bilo, ko sem koprnel pred Rafaelovo podobo svete Cecilije! Naša Meta je imela obraz te svete Cecilije. Čarobni utis pa so še povečavali svitli, na rdeče spominjajoči lasje, ki so v debelih kitah težili sveto Cecilijo z Jelovega brda.[38]

Obraz Cecilije z Jelovega brda je tako kakor obraz Raffaelove sv. Cecilije prežet s toplo in sijočo svetlobo življenja, hkrati pa se zdi v trenutku, ko Meta odmakne oči od Janeza in jih – kakor sv. Cecilija, ko posluša nebeško glasbo in se nad njo in glavami svetnikov odpre nebeški kor – dvigne navzgor oz. proti stropu, otopel in neobčutljiv na zunanje dražljaje.

Nenavadna in vendar v širšem risu Tavčarjevega zgodnjega pripovedništva poznana podoba, ki je pred tem navzoča v nizu oz. ciklu novelet in se nato v izčiščeni obliki pojavi še v »Jesenskem cvetju«, kjer avtorski pripovedovalec doseže zrelost tudi v smislu globine čustva. Če se skušamo nekoliko poglobiti v ikonografijo Raffaelove oljne oltarne slike, ki nam jo skozi svojo analizo sijajno približa poljski umetnostni zgodovinar Stanisław M. Mossakowski,[39] moramo poleg pomirjenega in sočasno zanosnega obraza sv. Cecilije – in prek nje Presečnikove Mete – izpostaviti še dvoje. Najprej, da so figure oz. svetniki, ki obkrožajo Cecilijo, ne samo vsak po svoje povezani z glasbo, ampak tudi z devištvom in celibatom (Mossakowski navaja, da je Janez Evangelist, ki na sliki nosi križ, zavetnik devištva, da je Pavel, ki stoji na Cecilijini desni strani, hvalil celibat in da je renesančni simbol čistosti tudi Cecilijin pas). In drugič, da imamo opraviti z oltarno podobo Cecilije, ki je nehala peti, na kar nakazujejo polomljeni instrumenti ob njej, ki pomenijo tako opustitev zemeljskih užitkov kakor Cecilijino predanost svetemu. Spomnimo, pisateljev alter ego v *Cvetju v jeseni* po imenu Janez izrecno omeni napol deviško, napol otroško, nedolžno pojavo »svoje Cecilije«, ki v svoji »otopeli zanosnosti« (ob vstopu v prostor) že napoveduje konec povesti in s tem cikla, ki je pravzaprav njena pot k združitvi z Bogom. Kakor sv. Cecilija stoji Cecilija z Jelovega brda na pragu večnosti, na katerem jo poljubuje večerna zarja in v kateri bosta z Janezom šele lahko »›za vselej! Za vse življenje /.../ mož in žena.‹ – ›Mož in žena!‹«[40]

Cvetje pa se je medtem »preselilo« v naslov in se iz pomladanskega cvetja – s katerim so primerjana Amalijina oz. Avrelijina cvetoča lica v prvem besedilu cikla – spremenilo v »jesensko cvetje«, ki sadov sicer ne obrodi, vendar – nekoliko z besedami Emila Leona v motu k prvemu poglavju povesti *Cvetje v jeseni*, ki se dogaja na »najlepšem ljubljanskem vrtu« – ohranja spomin na *zorne prejšnje dni*; na zorno pomlad, ki je mladost, na mladostno sveže, svetle in lepe dneve ter zorna lica in obraz dekleta, zapisan v večnost.

***

Ko se od »Jesenskega cvetja« vnovič vračamo k začetkom in *pratekstu* o Amaliji, ugotovimo, da sta tam rdeča in nebeško zlata barva, ki ju odseva

zor, na poseben način zaobseženi v prvotnem poimenovanju glavne ženske osebe. Mislimo na Avrelijo (imensko predhodnico Amalije, katere lat. oblika *Aemilius* v glasovno-zvočnem oziru tako kakor ime Ema spominja na ime Emilija), ki izhaja iz lat. *Aurelia* oz. pridevnika *auerus* in pomeni »zlat« (ene izmed njegovih oblik so Zlata, Zlatka, Zlatica). Medtem ko se ime Meta, ki izhaja iz Marjete oz. lat. *Margarita* (in gr. *Margarítēs*), ne povezuje toliko z barvo, ampak s pomenom »biser«, ki utegne nakazovati ne samo na (deviško) čistost, ampak na povezavo z božanskim[41] in presežnim, kar je veljavno tudi za vez med Meto in Janezom.

V tem smislu se med *Cvetjem v jeseni* kot labodjo pesmijo in Tavčarjevim vélikim tekstom ter *Gospo Amalijo* kot nulto točko oz. izhodiščem obravnavanega dela pripovedniškega opusa, ki ga podpisuje Emil Leon, v mogočnem loku razpenja ne samo Tavčarjevo življenje, ampak tudi vsa globina in trajanje ljubezenskega čustva ter vsa sila Tavčarjevega ustvarjalnega duha.

Opombe

1 Zadnji s številko I je torej izšel z letnico 1932.

2 Šestemu zvezku je tako v obrnjenem vrstnem redu sledil peti zvezek, izdajanje se je v dobrih desetih letih zaključilo s prvim zvezkom. Urednik Prijatelj, ki si je ob strinjanju Tavčarja dovolil rahlo »modernizirati« njegov jezik, je načrtoval še poseben [sedmi] zvezek, ki bi prinesel Tavčarjeve publicistične (politične) članke in govore ter korespondenco z biografsko skico in literarnozgodovinsko študijo (Prijatelj 1932: 449–450).

3 Z njim je strani omenjenega časopisa polnil od leta 1905.

4 Tavčar 1896: V.

5 Tavčar v Cankar 1960: 53–54.

6 Boršnik 1956: 354–355.

7 Prijatelj 1932: II.

8 Boršnik 1956: 355, 357.

9 Prav tam: 357–358.

10 To ne drži povsem, saj je njegovo prvo objavljeno besedilo »izvirna novela« oz. fragment *Primóla*, ki jo je podpisal s psevdonimom Podplegaški, tj. tisti izpod Blegoša oz. Blegaša, in je izšla v številki 3–4 *Slavjanskega juga* Gjura Klarića leta 1868.

11 Prvotni naslov je bil *Avrelija*.

12 »Če srca rana se zbudi, / Če v družbi mi ostati ni, / Bo ribica mi naznanila, / Kje ljubica se je vozila.« (Nav. po Tavčar 1896: 191; gl. tudi *Pesmarica* [2., razširjena izdaja], ur. Jakob Radoslav Razlag, Maribor: Skaza in drugovi, 1872, 164.)

13 Tavčar 1896: 191. – Ker so se Tavčarjevi teksti posodabljali, povsod tam, kjer je to mogoče, uporabljamo zbirko *Povesti* v petih zvezkih, ki jo je založil avtor.

14 Noveleta je tu izhajala pod naslovom *Žala prigodba mlajših let*.

15 Tavčar 1896: 203, 206.

16 Prav tam: 207–208.

17 Prav tako je vrtnica atribut boginje Venere pri Rimljanih in podobno simbolizira ljubezen in lepoto.

18 Tak je bil denimo pogost cvetlični pomen v viktorijanski dobi.

19 Tavčar 1896: 215.

20 Na to aludira moto k noveleti, vzet iz zgodovinskega romana *Memoiren des Satan* nemškega pisatelja Wilhelma Hauffa (1802–1827), ki ga je Tavčar hranil v svoji zaseb-

ni knjižnici (Boršnik 21966: 481).

21 Prav tam: 480–481.

22 Tavčar 1897: 126–128.

23 Prav tam: 130–131.

24 Prav tam. – Tedaj je bila Emilija že kakih deset let Baumgartnerjeva zakonska žena.

25 Tavčar 1897: 131.

26 Boršnik 21966: 483–485.

27 Tavčar 1897: 162–163.

28 Ime Angelika oz. Angela, ki v grščini in latinščini pomeni »sla, božjega odposlanca« ima mistično vrednost.

29 Tavčar 1897: 188.

30 Prav tam: 300–301.

31 »Nekdaj, ko sem tako ležal na mahu, se mi je zdelo, da je zašumelo suho listje tik mene. Sklonil sem se – in v istini, poleg mene je češelo otroče, dekletce v istih letih, kakor sem bil sam. Rumeni laščeki so ji kakor svit obdajali obrazek. Velike oči pa je imela uprte me in gledala me je neprestano. Čemu je bila prišla tu sem?« (Prav tam: 258.)

32 Prav tam: 254.

33 Pripovedovalec omenja stolno mesto, kamor ga oče pošlje k stricu, ter vseučilišče oz. modroslovje, od koder se po smrti strica in na klic očeta vrne domov (prav tam: 259–260).

34 Evgen pove, da je bil izvoljen v občinski svet zavoljo premoženja (prav tam: 265).

35 Prav tam: 113–114.

36 Tavčar 1921: 31.

37 Kakor lasje Eme v še eni Tavčarjevi noveleti *Bolna ljubezen*.

38 Prav tam.

39 Mossakowski 1968.

40 Tavčar 1921: 119.

41 Kot zanimivost povejmo, da se biser tvori v školjki (ne v zemlji). Pri Marku Pohlinu naletimo na poimenovanji *margarita, vel margaritum* za biser.

Viri in literatura

Izidor Cankar, 1960: *Obiski, S poti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Stanisław M. Mossakowski, 1968: Rafael's St. Cecilia: An Ikonographical Study. *Zeitschrift* für *Kunstgeschichte* XXXI. 1–26.

Ivan Tavčar, 1896: *Povesti: I*. Ljubljana: Samozaložba.

Ivan Tavčar, 1897: *Povesti: II*. Ljubljana: Samozaložba.

Ivan Prijatelj (ur.), 1932: *Tavčarjevih zbranih spisov I. zvezek*. Ljubljana: Tiskovna zadruga.

Ivan Prijatelj (ur.), 1921: *Tavčarjevih zbranih spisov VI. zvezek*. Ljubljana. Tiskovna zadruga.

Ivan Tavčar, 1956: *Zbrano delo VI*. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Ivan Tavčar, 21966: *Zbrano delo I*. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Dr. Simona Pulko in dr. Melita Zemljak Jontes

Slovenščina kot drugi in tuji jezik v izobraževanju

Konec leta 2022 je v okviru Univerzitetne založbe Univerze v Mariboru, v Mednarodni knjižni zbirki ZORA, kot 149. knjiga po vrsti, izšla znanstvena monografija Slovenščina kot drugi in tuji jezik v izobraževanju. *Uredili sva jo Simona Pulko in Melita Zemljak Jontes z Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, recenziji sta prispevali dr. Katarina Aladrović Slovaček z Univerze v Zagrebu, Pedagoška fakulteta, Hrvaška (Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), in dr. Tatjana Vučajnk z Univerze v Celovcu, Inštitut za slavistiko, Avstrija (Universität Klagenfurt, Institut für Slawistik).*

Monografija prinaša recenzirane razprave, v katerih zaradi aktualnosti in posledično vse večjih potreb po usvajanju slovenščine kot nematernega jezika z vidika najsodobnejših didaktičnih, jezikoslovnih, kulturoloških in literarnovednih pristopov avtorice in avtorji 23 prispevkov osvetljujejo pomen ter vlogo slovenščine kot drugega in tujega jezika v izobraževanju. Avtorji in avtorice razprav prihajajo s Slovenske akademije znanosti in umetnosti, z mariborske, ljubljanske in s primorske univerze kakor tudi iz Avstrije, Hrvaške, Madžarske, Češke in Ukrajine.

Vpogled v tematiko poučevanja in učenja slovenščine kot drugega in tujega jezika v današnjem času bi lahko razdelili v tri kategorije: znanstvenoteoretične študije, teoretske študije iz pedagoške prakse ter didaktični primeri najboljših praks. Z različnih raziskovalnih vidikov napisane razprave posegajo na deset tematskih področij:

- slovenščina kot drugi in tuji jezik v germanskem, južnoslovanskem, romanskem in madžarskem svetu;
- slovenska književnost na slavistikah v germanskem, južnoslovanskem, romanskem in madžarskem svetu;
- slovenščina v primerjavi s tipološko in genetsko (ne)sorodnimi jeziki;
- vloga knj. besedil pri poučevanju slovenščine kot drugega in tujega jezika;
- vloga strokovnih in poljudnoznanstvenih besedil pri poučevanju slovenščine kot drugega in tujega jezika;
- učbeniška gradiva za poučevanje slovenščine kot drugega in tujega jezika skozi čas;
- dvo- in večjezični avtorji ter avtorice pri poučevanju slovenščine kot drugega in tujega jezika;
- sodobni pristopi, metode in nove tehnologije pri poučevanju in usvajanju

ESEJ

slovenščine kot drugega in tujega jezika (na osnovnih in srednjih šolah ter gimnazijah, na univerzi ipd.);
- slovenska kulturna dediščina pri poučevanju slovenščine kot drugega in tujega jezika;
- kulturološki in ekološki tematski sklopi pri poučevanju slovenščine kot drugega in tujega jezika;
- vloga arealov pri poučevanju slovenščine kot drugega in tujega jezika.

Temeljni vodili za poučevanje in učenje jezika kot drugega oziroma tujega jezika

Prispevki kot dve izjemno pomembni vodili pri poučevanju oziroma učenju katerega koli jezika kot drugega oziroma tujega jezika izpostavljajo medkulturnost in razvijanje medkulturne zmožnosti ter večjezičnost in jezikovno ozaveščenost.

Učeči se, učeče se, ki jim je slovenščina drugi ali tuji jezik, imajo zelo pogosto, poleg jezika, tudi kulturno ozadje, ki je drugačno kot pri drugih učečih se v izobraževalnem sistemu, v katerega so vključeni, zato jim je treba zagotoviti čim več priložnosti za učenje in srečevanje z drugimi kulturami ter vsem vključenim v izobraževalni sistem omogočiti izmenjavo kulturnih izkušenj in znanja. Iz zapisanega torej izhaja, da je pomemben cilj izobraževalnih dejavnosti razvoj medkulturne zmožnosti, tj. sposobnosti ustrezne komunikacije s pripadniki in pripadnicami druge kulture. Pri tem pa je treba izpostaviti in uzavestiti dejstvo pri vseh učečih se, da se razvita medkulturna zmožnost ne nanaša zgolj na opazovanje podobnosti in razlik med kulturami in na poznavanje različnih kultur, temveč tudi na razvijanje pozitivnega odnosa do različnih kultur, spretnosti kulturološko ustreznega komuniciranja in zavedanja sebe ter drugih. Tako razvita medkulturna zmožnost predstavlja pomemben sestavni del oblikovanja identitete večjezičnih ljudi in osebnostnega razvoja posameznika, zato bi moral biti razvoj medkulturne zmožnosti sestavni del vsakega namenskega učenja jezikov. Ob tem pa ne gre spregledati dejstva, da se jezika lahko učimo kjer koli in kadar koli, posledično pa tudi razvijanja medkulturne zmožnosti, torej ne samo v šolah in v okviru formalnega učenja, pač pa tudi v neformalnih in informalnih položajih.

Okolje učečih se, ki jim je slovenščina drugi ali tuji jezik, je (vsaj zanje) večjezično in večkulturno, zato pri poučevanju in učenju slovenščine kot drugega in tujega jezika pomembno izhodišče predstavljata večjezičnost in jezikovna ozaveščenost. Tako učeči se v družini uporabljajo en jezik ali več jezikov, ki se od jezika izobraževanja razlikujejo, prav tako pa tudi od jezika okolja. Ena izmed pomembnih nalog izobraževalnega sistema je podpirati večjezičnost učečih se ter zagotoviti priložnosti za razvoj večjezičnosti.

Kompetenca večjezičnosti je v najožji povezavi s kompetenco pismenosti (UL EU 2018/C 189: 8):

> Ta kompetenca določa sposobnost ustrezne uporabe različnih jezikov za učinkovito sporazumevanje. Zanjo na splošno veljajo iste glavne razsežnosti spretnosti kot za pismenost: temelji na sposobnosti razumevanja, izražanja in razlage konceptov, misli, čustev, dejstev in mnenj tako v ustni kot pisni obliki (poslušanje, govor, branje in pisanje) v različnih ustreznih družbenih in kulturnih okoliščinah

v skladu z željami ali potrebami posameznika. Jezikovne kompetence imajo zgodovinsko razsežnost, vključujejo pa tudi medkulturne kompetence. Zanje je potrebna sposobnost preskakovanja med različnimi jeziki in mediji, opisana v skupnem evropskem referenčnem okviru. Vključuje lahko ohranjanje in nadaljnji razvoj kompetence za rabo maternega jezika ter pridobivanje znanja uradnega jezika ali jezikov države.

Pomembno je, da učečim se omogočimo uporabo vseh jezikov, ki jih znajo, in sicer na primeren način, za učinkovito komunikacijo. Za dosego ciljne večjezičnosti morajo učeči se in učeče se med drugim razviti jezikovno zavest. Ta se v širšem smislu nanaša na ozaveščanje o obstoju različnih jezikov (jezikovna raznolikost) in s tem na preseganje predsodkov o različnih jezikih ter na spodbujanje zanimanja za druge jezike. Pojem jezikovnega zavedanja pa včasih enačimo z eno od njenih vrst – z metajezikovnim zavedanjem. Slednje se nanaša na zavedanje o jeziku kot o sistemu, o njegovih elementih (glasovih, besedah) in pravilih, po katerih so ti elementi v korelaciji (jezikovne oblike in njihove funkcije). Z razvojem metajezikovne zavesti učeči se opazijo značilnosti jezikovne strukture v različnih jezikih, kar povečuje učinkovitost uporabe različnih jezikov.

Prispevki v monografiji kot enega izmed pogosteje preizkušenih načinov dela v veliki meri predstavljajo branje (dvo- ali večjezičnih) leposlovnih besedil; izpostavljajo induktivni ter deduktivni način poučevanja slovničnih vsebin; izvirne načine podajanja slovničnih vsebin (npr. besedotvornih elementov); s konkretnimi primeri (šolske) prakse predstavljajo tudi že natančno izdelane aktivnosti, ki se jih da delno ali v celoti takoj uporabiti; izpostavljen je med drugim pogosto spregledan pomen medjezikovnega učenja po principu podobnosti med (slovanskimi) jeziki; inovativne primere uporabe dvo- ali večjezičnega slovarja, tudi neleposlovnih, tj. informativnih besedil, npr. vremenske napovedi, horoskopa idr. Vsi tovrstni premišljeno pripravljeni primeri so lahko odlična osnova za pripravo učbeniških gradiv in drugih učnih gradiv.

Zakonodajna vodila s področja izobraževanja otrok in učencev tujcev in priseljencev ter učenk tujk in priseljenk za poučevanje in učenje slovenskega jezika kot drugega oziroma tujega jezika

Večina prispevkov v monografiji se bolj ali manj natančno dotika tudi informacij o zakonodaji, ki se nanaša na poučevanje in učenje slovenščine kot drugega in tujega jezika, saj je potrebna za premišljeno in uspešno vključevanje učencev priseljencev in učenk priseljenk v (šolsko) okolje, ter jo z različnih zornih kotov tudi vrednoti. Tovrstna zakonodaja je splošna in šolska.

V splošno zakonodajo sodijo mednarodni dokumenti in splošna slovenska zakonodaja. Za učenje jezika sta zlasti pomembna *Skupni evropski jezikovni okvir (SEJO)* (2011) in dokument o *Ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje: evropski referenčni okvir* (2018). Med slovenskimi splošnimi dokumenti velja izpostaviti *Ustavo Republike Slovenije* (1991), *Resolucijo o migracijski politiki Republike Slovenije* (2002), *Zakon o azilu* (2006), *Zakon o tujcih* (Uradni list RS, št. 1/18 – uradno prečiščeno besedilo, 9/18 – popr. in 62/19 – odl. US; 2009, 2011) in *Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o tujcih (ZTuj-2F)* (2021), ki vsebuje tudi določilo o znanju slovenščine.

V drugo skupino, med dokumente, ki obravnavajo izobraževanje in se navezujejo na otroke priseljence (torej v šolsko zakonodajo), sodijo *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju* (2011), *Zakon o osnovni šoli* (2006; z uradnim prečiščenim besedilom 2016, v 8. členu je navedeno všolanje otrok priseljencev), *Zakon za uravnoteženje javnih financ* (2012) in *Pravilnik o preverjanju in ocenjevanju znanja* (2013; v 26. členu je zapisano, da otrok priseljenec, ki obiskuje pouk v RS 1. leto, ni nujno ocenjen, a vseeno napreduje v višji razred). V to skupino sodijo tudi *Strategija vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji* (2007), *Smernice za izobraževanje otrok tujcev v vrtcih in šolah* (2009), *Smernice za vključevanje otrok priseljencev v vrtce in šole* (2012), *Vključevanje otrok priseljencev v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem* (2017), *Predlog programa dela z otroki priseljenci za področje predšolske vzgoje, osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja* (2018) in *Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o normativih in standardih za izvajanje programa osnovne šole* (2019). Slovenija je tudi podpisnica dokumenta osmih *Ključnih kompetenc za vseživljenjsko učenje: evropski referenčni okvir* (UL EU 2018/C 189/8).

Še posebej pomembna je *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju* (2011), dokument, ki vsebuje načela, cilje in strateške usmeritve vzgoje in izobraževanja, najprej splošna, v nadaljevanju po stopnjah šolanja (vrtec, osnovna šola, srednja šola), v posebnem poglavju se načela, cilji in strategije nanašajo tudi na otroke priseljence in na otroke, rojene v Sloveniji, katerih materinščina ni slovenščina. Posebej pomembna je uzaveščenost o rabi jezikov v vzgoji in izobraževanju: slovenščina kot prvi in drugi jezik, materinščina in tuji jeziki (prav tam: 33–35). Spoštovanje vseh otrok, katerih materinščina ni slovenščina, se kaže predvsem v načelu spodbujanja medkulturnosti, saj je zavedanje o obči kulturni dediščini temeljni pogoj za sprejemanje in spoštovanje pluralizma kultur.

Namesto sklepa in v vzpodbudo za branje monografije

V razmislek podajava besede dr. Katarine Aladrović Slovaček (iz recenzije znanstvene monografije), da je:

> u radovima /.../ prikazana i sva složenost usvajanja slovenskoga kao drugoga jezika, osobito u procesu usvajanja morfoloških zakonitosti te u usvajanju pravopisnih pravila. Konačno, valja naglasiti da su istraživači problematizirali i učenje slovenskoga kao drugoga jezika za slovenske imigrante, ali su jednako tako posvetili pozornost i slovenskoj emigraciji te učenju slovenskoga kao nasljednoga ili manjinskoga jezika.

Nenavsezadnje dr. Tatjana Vučajnk monografijo predstavlja kot (iz recenzije znanstvene monografije):

> bogat/o/ referenc/o/, ki predstavlja in daje znanstvenoteoretično osnovo še odprtim vprašanjem pri poučevanju in učenju slovenščine kot drugega in tujega jezika. Kot iskriv in osvežujoč ton te monografije se kaže zlasti zavedanje razlikovanja pri poučevanju in učenju slovenščine v okolju, kjer je slovenščina jezik okolja, ter okolju, kjer je slovenščina tuji jezik.

Dr. Urška Perenič

Književna republika Borisa Pahorja[1]

I.

Sredi jeseni 2022, točneje 1. oktobra, smo na Inštitutu za kulturno zgodovino Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti začeli projekt Književna republika Borisa Pahorja (J6-4619), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Vodim ga Urška Perenič, drugi raziskovalci pri njem so Igor Grdina, Neža Zajc, Petra Testen Koren, Irena Avsenik Nabergoj in Gregor Pobežin, medtem ko je v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, ki je tudi uradno partnerska institucija pri projektu, strokovna sodelavka Barbara Jesenovec.[2]

Vendar to še zdaleč ni samo znanstveno podvzétje, temveč vsaj enako svojstvena izpolnitev moralne, z besedami slovenskega tržaškega pisatelja, moške obveze. Boris Pahor je za prijavo projekta vedel, saj sem ga o tem seznanila na najinem zadnjem srečanju na božično viljo 2021, in ga je približno mesec dni pred smrtjo v enem od razgovorov s sinom, ki mi je o tem pripovedoval novembra lani v Ljubljani, celo omenjal. Adrijan Pahor mi je ob isti priliki povedal, da se mu je zdelo, kako mi je njegov oče želel še nekaj sporočiti, a se ga žal ni dalo razumeti. Dotaknilo se me je. Odtlej sem se večkrat vprašala, kaj je to bilo – in predvsem, kaj vse je še ostalo neizrečenega.

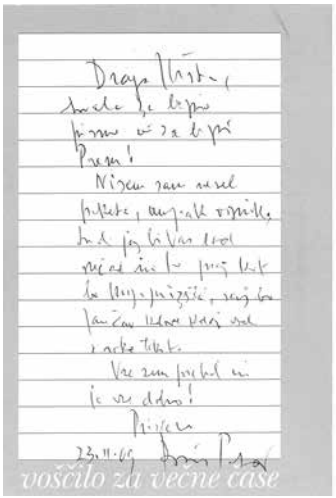
In čeprav tega ne bomo nikdar izvedeli, bo mogoče o Pahorjevem življenju in delu – pa tudi o delu in življenju drugih, ki so bili z njim v takšni ali drugačni povezavi – izvedeti mnogokaj drugega in svežega, saj je za sabo pustil neprecenljivo *predpuščino* (nem. *Vorlass*), ki se ravno po zaslugi našega projekta in tako rekoč pred očmi javnosti pravkar intenzivno spreminja v *zapuščino*. Ta bo v doglednem času postala dostopna tako strokovni kot laično zainteresirani javnosti. Tisto, kar je ostalo po smrti Borisa Pahorja, so, povedano zelo na kratko, tipkopisno-rokopisne različice nekaterih njegovih dnevnikov, esejističnih, publicističnih, spominskih zapisov, umetniške proze, kjer sta najbolj neprecenljiva tipkopisa romanov *Nekropola* in *Spopad s pomladjo*, ter pisemska korespondenca, ki bo (zdaj to že vemo!) presegla našo prvotno preskromno preliminarno oceno 5000 enot.

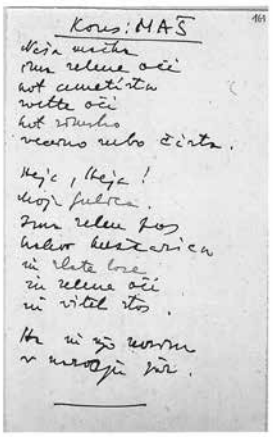
V vsakem primeru količina, ki močno prevzame, in sicer zlasti zaradi Pahorjeve odprtosti tako v personalne kot institucionalne

[1] Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekt *Književna republika Borisa Pahorja* (J6-4619), ki ga financira ARRS.

[2] Pri popisu gradiva so se nam januarja 2023 pridružile še tri diplomandke oz. magistrandke ljubljanske slovenistike, Tereza Bernik, Neža Kočnik in Ema Terpin.

mreže. Ob identificiranju mnogoštevilnih pisateljevih dopisnikov in dopisnic od vsepovsod in prebiranju vsebine pisem se zato pred našimi očmi v prostorčasu in medkulturnih razsežnostih riše omrežje povezav – s tržaškim Odisejem v središču. In vozlišču – razpravljanj, strinjanj, družbenozgodovinskih protislovij in sporov. Dopisi, ki jih na Pahorja naslavljajo *Drugi*, nas po eni strani vedno znova prepričujejo v njegovo brezprizivno avtoriteto, a so po drugi strani večglasni prostor kritičnega in (med)kulturnega dialoga.

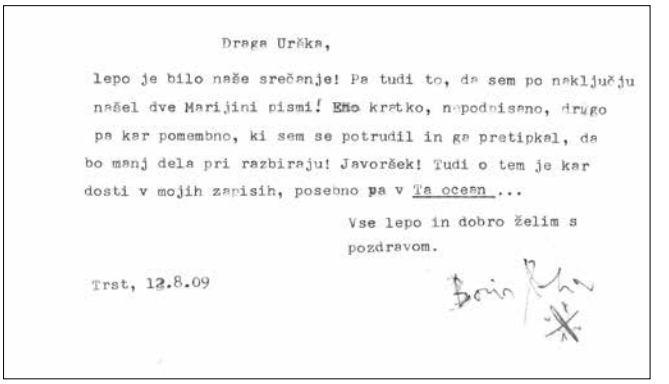
Faksimile rokopisa Kons : MAŠ (original hrani NUK, R III 161)

Dopisnica Borisa Pahorja Urški Perenič; vir: zasebni arhiv avtorice

Povezave, spletene prek uradnih in zasebnih pisem, dopisnic, voščilnic in čestitk, se zgoščajo tako na literarnem polju kakor zunaj njega, v omrežju soodvisnih razmerij med kulturo, politiko, religijo, znanostjo, vzgojo in izobraževanjem, gospodarstvom, umetnostmi ter mediji. Pahorjevi dopisovalci so domači in tuji književniki oz. leposlovci (pesniki, pisatelji, dramatiki, esejisti), med katerimi poleg že poznanih, Edvarda Kocbeka, Alojza Rebule, Janka Messnerja, Draga Jančarja, Claudia Magrisa ali Fulvia Tomizze, omenimo vsaj še nemškega pisca kriminalnih romanov, ki se dogajajo v *mestu v zalivu*, Veita Heinichena, švicarsko pisateljico in prevajalko Ilmo Rakusa, nobelovca Petra Handkeja, pomembnega slovenskega izseljenskega književnika Leva Detelo, slovenskega tržaškega pesnika, pisatelja in otroškega avtorja Marka Kravosa ter pisateljico in prevajalko, med 1966 in 1975 predsednico slovenskega PEN, Miro Mihelič. Tu sta tudi od Pahorja nekaj let mlajša in tesna prijatelja, preko katerih je v nezanemarljivi meri ohranjal stik z Matico, in sicer etnolog in etnograf Milko Matičetov ter prevajalec, slovaropisec in esejist Janez Gradišnik. Njegovi korespondenčni stiki s Pahorjem koreninijo v šestdesetih letih prejšnjega stoletja in se ne prekinejo praktično do Gradišnikove smrti leta 2009. Poleg pisem, ki sta jih Pahorju pisala Edvard Kocbek in kranjska slavistka in profesorica Marija Žagar, so Gradišnikova pisma po moji presoji eden najlepših in najdragocenejših dokumentov prijateljskega korespondendiranja v širšem risu slovenske književnosti, ob katerem se bralcu dandanašnji usta vseskozi nabirajo v iskren nasmešek.

Borisu Pahorju pišejo publicisti, novinarji, prosvetni in kulturni delavci od blizu in daleč. Med njimi so: Franc Jeza, ki je svoj dom tudi našel v Trstu, Drago (Karl) Cepl iz nemškega Waiblingena, Andrej Rot iz Buenos Airesa, novinar pri pariškem *Le Monde* Jean-Luc Douin, W. Mayr v imenu nemškega tednika *Der Spiegel*, za *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Viktor Meier, medtem ko se z Opčin oglaša Ivanka Suhadolc, ki je pisala tudi za revijo *Zaliv*, onstran meje pa Tomaž Pavšič, Alenka Puhar in Spomenka Hribar – in še več drugih.

Izmed urednikov si posebno omembo zaslužijo Kristina Brenkova, Cene Vipotnik, Tone Pavček, Jože Košar, France Papež, ki je v Buenos Airesu urejal

Drage Urška,

lepo je bilo naše srečanje! Pa tudi to, da sem po naključju našel dve Marijini pismi! Eno kratko, nepodpisano, drugo pa kar pomembno, ki sem se potrudil in ga pretipkal, da bo manj dela pri razbiraju! Javoršek! Tudi o tem je kar dosti v mojih zapisih, posebno pa v Ta ocean ...

Vse lepo in dobro želim s pozdravom.

Trst, 12.8.09

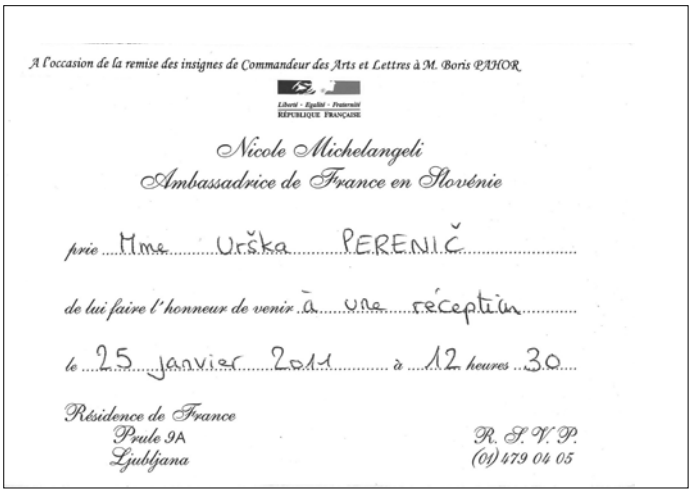
Pismo Borisa Pahorja Urški Perenič; vir: zasebni arhiv avtorice

Meddobje, in Izidor Predan, urednik *Novega Matajurja* iz Čedada, med literarnimi kritiki pa Bojan Štih. Plejado literarnih zgodovinarjev in (univerzitetnih) profesorjev književnosti sestavljajo Lino Legiša, Joža Mahnič, ki ga je Pahor izjemno cenil, Matjaž Kmecl in Jože Pogačnik. Slednji je pisemski stik s Pahorjem prav tako navezal v šestdesetih letih, ko je bil že nastavljen na zagrebški univerzi, od koder je bilo v hišo na Kontovelski rebri poslanih največ pisem. Izvemo, kako je nastajala antologija del sodobnih tržaških slovenskih pisateljev *Rusi most* – v kateri sta imela največjo težo Pahor in Rebula in za katero je prav Pahor Pogačniku sugeriral več drugih, mlajših avtorjev – ter s kakšnimi težavami, insinuacijami in lažnimi poročili s strani nadrejenega – za katerega izvemo, da je bil Fran Petrè – se je moral v istem času na hrvaški univerzi spopadati dopisnik. Pogačnik Pahorju mdr. potoži, kako da že šest let čaka na docenturo, medtem ko so ljudje brez prave pameti dosegli profesuro. Kako poznano se to sliši še danes! Ker je pisal o Kocbeku, Zajcu in Slodnjaku, je bil povrhu »obsojen« klerikalizma.

Med javnimi intelektualci omenimo Jeana-Mario Domenacha, ki skozi pisma Janeza Gradišnika Pahorju »zasije« kot nekam čudna figura. Med filozofi, teologi in psihologi pa Tineta Hribarja, Petra Kovačiča Peršina, Ivana Urbančiča, Frančka Križnika ali Alojza (Lojzeta) Bratino, ki je leta 1973 Pahorju pisal iz Rima, kjer je bil na *Collegio S. Roberto Bellarmino,* in se je z njim hotel pogovoriti o Kocbekovi filozofsko-verski tematiki.

Seznam tujih izdajateljev in založnikov sestavljajo: Harcourt Brace, Phébus, Klett-Cotta, Gallimard idr. V Trst in Dutovlje Pahorju pišejo slovenski izobraženci, znanstveniki in kulturno-prosvetni delavci z vsega sveta: ekonomist Ljubo Sirc se oglaša iz Glasgowa, zdravnik in teolog Dimitrij Bregant iz Londona, zaslužni profesor univerze Kent v ZDA in ustanovitelj Slovensko-ameriškega raziskovalnega centra v Clevelandu Edi Gobec iz Ohia, iz Švice patolog, prvi doktor medicinskih znanosti na ljubljanski medicinski fakulteti in golootočan Vlado Kresnik ter iz avstralskega Ottowaya slovenski pravnik in rodoljub Stanley Frank. Seznam narodnih delavcev skupaj z veliko drugimi imeni dopolnjujeta denimo Franc Wakounig in Dorče Sardoč, medtem ko v vrstah nežnejšega spola omenimo vsaj Zoro Piščanc, sestro duhovnika in pesnika Lada Piščanca, ki je bil s Pahorjem skupaj v semenišču in je v tridesetem letu življenje nesrečno končal, vržen v brezno pri Cerkljanskem vrhu. Seveda ne gre pozabiti niti na sodnika Franca Miklavčiča in publicista Viktorja Blažiča, med umetniki pa Ubalda Vrabca.

V sedemdeseta leta, ki se kažejo z vidika pisem kot najzanimivejša, datira pismo od Pahorja poldrugo desetletje starejšega hrvaškega politika po imenu Ante Ciliga, ki je bil eden od soustanoviteljev Komunistične partije

A l'occasion de la remise des insignes de Commandeur des Arts et Lettres à M. Boris PAHOR

Liberté · Égalité · Fraternité
RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

Nicole Michelangeli
Ambassadrice de France en Slovénie

prie Mme Urška PERENIČ

de lui faire l'honneur de venir à une réception

le 25 janvier 2011 à 12 heures 30

Résidence de France
Prule 9A
Ljubljana

R. S. V. P.
(01) 479 04 05

Povabilo Borisa Pahorja Urški Perenič; vir: zasebni arhiv avtorice

Jugoslavije, a je pozneje, »obogaten« z izkušnjo Stalinovih gulagov, postal vnet antikomunist. In je – kakor malone vsi našteti – enako vneto prebiral Pahorjev *Zaliv*.

Čisto posebno skupino sestavljajo manjšinski delavci, med katerimi so André Laxague, po rodu Bask, ki je že koncem sedemdesetih let v Pahorju našel sogovornika glede problematike ogroženih, regionalnih jezikov, Anita Altherr, sicer v Trstu živeča švicarska esperantiska, ki se je zanimala za Slovence v Italiji, pisateljica v katalonščini Antonella Salvietti, katere pismo iz leta 1978 sodi v kontekst Pahorjevega neutrudnega delovanja za manjšinske, ogrožene jezike, ter italijanski profesor Antonio Piromalli, ki je Pahorju pisal iz istih vzgibov in v istem času. Pomembna dopisnika s področja t. i. manjšinskega aktivizma sta švicarski profesor iz Züricha Guiu Sobiela-Caanitz, strokovnjak za piemontski jezik, in Tavo Burat (Gustavo Buratti), italijanski valdenški pisatelj in novinar, ki se je zavzemal za ohranitev piemontskega jezikovnega otoka ter je bil svojčas skupaj s Pahorjem v vodstvu Mednarodnega združenja za ogrožene jezike in manjšine (ALCEM). S konca sedemdesetih in z začetka osemdesetih let sta izjemno zanimivi pismi dona Bruna *alias* Bruna Nicolinija, ustanovitelja društva *Opera Nomadi* v Rimu za Rome in Sinte, v katerem se dopisnik naklonjeno odziva na Pahorjevo objavo v *Corriere della Sera* na temo slovenske manjšine v Italiji.

Nič manj obsežen ni seznam kulturno-literarnih in državnih ustanov, na katerem so se znašli: Društvo slovenskih pisateljev, Slovenski center PEN, občinske in pokrajinske knjižnice, domača in tuja ministrstva, fakultete, univerze in akademije, združenja, fundacije (npr. Heinrich Böll Stiftung, Literaturhaus Frankfurt/München/Dunaj), centri in knjižnice, kot npr. Centre Culturel Saint-Nicolas, kulturni laboratorij pri CNES, kar je francoska vesoljska agencija, Francoska nacionalna knjižnica, Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana – in navsezadnje najstarejša slovenska založba Mohorjeva družba – ter mnogi drugi.

Med njimi mnogoštevilni »preprosti« bralci in bralke. Najprej slovenski, ki berejo Pahorjev *Zaliv* in njegovo prozo – nekoliko z besedami Frana Levstika – »v domači besedi, v domačih mislih, na podlagi domačega življenja« spisano, ob čemer kot Slovenci vidijo Slovenca v knjigi, kakor bi videli svoj obraz v ogledalu. In tuji – francoski, italijanski, angleški, nemški, srbo-hrvaški idr. – bralci, ki potrjujejo pisateljevo živo navzočnost od 60. – in ne šele 90. – let 20. stoletja v evropskih in planetarnih koordinatah.

Se nadaljuje …

Alma M. Karlin

Peš po domačih krajih

Izid: **junij 2023**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedla: **Jerneja Jezernik**
Uredila: **Saška Ocvirk**

Celjska koča

So prijateljstva, ki imajo korenine v skupnem uživanju v naravi, in eno takšnih je bilo tisto z Rübezahlom. Tako sem ga imenovala, ker me je spremljal in varoval kot dobri gorski duh, se veselil vsakega drevesa, vsakega razgleda, pod snegom brskal za črnim telohom, mi z otroškim navdušenjem pomagal iskati kostanj, mi domov potrpežljivo vlačil velikanske svežnje listja in bil celo v svojem oblačilu videti kot del zeleno rjavega gozda. Skoraj ni bilo poti, ki je ne bi skupaj prehodila, in nekatere kraje kot Laško ali Svetino sva obiskovala kot romarske kraje v vsakem letnem času, pri čemer naju je enako osrečilo, če je bilo pobočje posejano z zvezdastimi trobenticami ali jesenskim podleskom, če sva iskala gobe ali pa vijolice.

Blacky je bil tretji v navezi in – ker se ga človeške skrbi niso dotaknile – tudi najbolj srečen. Ko sem ga namesto novega spomladanskega plašča leta 1930 kupila na Dunaju kot odraz »ljubezni na prvi pogled«, je tehtal 90 dekagramov in v sebi nosil določeno varljivo skromnost, toda komaj sva bila v stari rimski hiši, že sva zamenjala vlogi: on je bil gospodar, jaz pa pes.

Ogledoval si je in ovohaval Rübezahla, začutil njegovo globoko dobroto in s stvarčico, ki naj bi postala rep, pomahal v znamenje začetne milosti, toda z modro omejitvijo. Moške kot družbo zame je načeloma odklanjal. Do žensk je bil strpen, na otroke pa je lajal. Mirno življenje skupaj s svojo fraui, gospico, mu je bilo najljubše in le moji eriki je odstopil majhen del svojih pravic.

Ko smo se odpravili na prvi izlet v Liboje, na prvega, odkar se je štirinožni klobčič volne polastil moje hiše in mojega srca, se je Blacky med počitkom zrinil med naju, si na obraz nadel najbolj predrzen izraz in Rübezahlu s svojimi bliskajočimi se črnimi očmi od strani pomežiknil: »Na sredini sem jaz!«

Tako je dobil ime Deljaj.

Najpogosteje sva z Rübezahlom seveda hodila na Celjsko kočo; sredi poletja po hladnem temnem grabnu, nad katerim je grozeče visela skalna stena, hudourniški potok pa je tvoril veliko nepomembnih slapov; jeseni, ko so zoreli kostanji, čez strmo zaplato in vzdolž sončne gorske stene, mimo cvetočega vresja in grmičkov večcvetnega encijana; spomladi praviloma čez Vipoto in

mestni gozdni greben, od koder se je odpiral pogled na celotno Celjsko kotlino in vse gore, celo na Kamniško-Savinjske Alpe v daljavi. Kakega zgodnjega pomladnega ali poznega novembrskega dne, ko še ni bilo snega, sva za »črnim mačkom« pogosto iskala lobodiko in se nato vsa prezebajoča priplazila do peči v Celjski koči.

Rübezahl je gojil, tako kot vsi gorski duhovi, posebno nagnjenje do potepanj v temi. Večinoma je s seboj v levem žepu nosil električno svetilko, vendar se je tudi že zgodilo, da sva morala v temi tipati naokoli in se spotikati in da naju je pred padcem v globino rešila čisto zadnja, napol vlažna vžigalica. Najbolje se je pri takem tavanju v temi odrezal Blacky, sladka živalca, ker je videl bolje od naju in razen tega ni mogel daleč pasti.

Ko sva tako nekega poznega jesenskega večera sestopala z mestnega gozdnega grebena na Vipoto in se slepo opotekala po gozdni vlaki, naju je doletela nesreča. Morda je na naju prežal mogočnejši gorski duh, kot je bil Rübezahl, saj nisva nič videla, tla pod mojim spremljevalcem so se spodmaknila kot čudežna preproga in ko sva končno prišla k sebi, je moj ubogi Rübezahl obležal v globoki brazdi z zvitim palcem in bolečim gležnjem. Bala sem se že za njegovo nogo in v naglici premišljevala, kam za božjo voljo naj bi urno stekla po pomoč, toda na srečo poškodba ni bila tako resna in sva v temačni graben prispela brez nadaljnjih nezgod.

Ta sestopna pot čez Vipoto je bila sploh poglavje zase. Spolzka, polna skrivnih, dobro zakritih korenin, brez razgledov, podobna soteski, lepa ni bila niti v najboljšem vremenu, ob slabem pa je bila zastonj drsalnica, vendar sva jo z Rübezahlom vedno znova izbrala zaradi njenega zgornjega dela, od koder si imel lep razgled na vse doline in gore. Pot čez mestni gozdni greben je bila na svoj način pač edinstvena: vodila je mimo brez, ki so se svetlikale kot duhovi, in mimo iglavcev s temnimi senčnimi obrisi čez dolg, vetru izpostavljen greben. Enkrat je na bele skale Pečovnika sijal mesec, spet drugič so se za zasneženimi vrhovi Alp grmadili rdeče krvavi oblaki ali pa se je nad laškim bazenom razgrinjala melanholična tišina. Za strmim, mogočnim pobočjem Maliča si slutil Šmohor, videl luči rudnikov v Rečiški dolini, gledal na osvetljeno Celje na severu. Vseeno, ali je pomladni veter govoril o nastajanju ali pa so jesenski viharji grozili z minevanjem, vedno si prek teh svobodnih višin hodil nekako osvobojen življenja. Luči v dolini so lahko delovale uspavajoče ali poživljajoče – pod šelestečimi brezami si pač hodil kot v snu …

Globina je na Rübezahla in name vsakič prežala kot na svoji žrtvi.

Včasih sva izgubila rokavice, padla, obtičala, začela nama je ugašati žepna svetilka ali pa sva si v temi do živega ožulila noge, toda vedno je polna kazen doletela ubogega gorskega duha, zelo redko mene, sladke živalce pa nikoli. Zgodba o plašču iz lodna tudi sodi sem. Opotekala sva se, se zapletala, zdrsavala in na slepo srečo skakljala dol po soteski Vipote – moralo je biti enkrat ob oktobrski luni –, saj je bilo temno kot v rogu in hladno od vlage. Rübezahlu se je to zdelo zelo poetično in čudovito, kajti gorski duhovi ljubijo gozd ob vsakem času, tudi če od dežja prepojena zemlja cmoka in okrog vrhov gora visijo oblaki kot pozabljene pajkove mreže, toda moji do krvi ožuljeni prsti na nogi so bili tako zelo mokri romantiki nenaklonjeni. Blacky, ki ga je že zdavnaj pogoltnila temna noč, je tekel pred nama in najbrž premišljeval o

Alma Karlin: Popotni dnevniki 1934–1936. Rokopisna zbirka NUK, inv. št. 2/2021.

tem, kakšna norca sta bili ti bitji na dveh nogah, da sta šli na sprehod ravno sredi temne noči; povsem manjvredni bitji, kar si lahko prepoznal že po tem, da nista imeli repa, okončine, s katero lahko pes izraža celo paleto svojih čustev.

Spodaj v temnem grabnu sva si oddahnila, v medli svetlobi deževnega večera sva zlahka našla pot, pospešila sva korak in se že bližala grenadirski brvi, kjer sem sladko živalco po navadi dvignila za njen plašček in jo nesla, ko se je iz gorskega duha izvil krik groze in začudenja:

»Nimam več plašča!«

Zgoraj v soteski Vipote je stari plašč iz lodna, na katerem sva po navadi sedela med najinim počitkom, še nosil zloženega čez roko, toda nekje pri sestopu mu je moral zdrsniti na mehka tla, tega pa v vsej tej vlažni temni noči seveda nisva opazila. Zdaj je bilo prepozno, da bi se odpravila nazaj.

»Kaj nameravate storiti?« sem se pozanimala, kajti celo gorski duhovi imajo zakonsko polovico, ki jih zanima, kje je ostal plašč iz lodna.

»Hm, za zdaj ne rečem nič,« se je glasil odgovor.

Naslednjega dne se je Rübezahl znova odpravil skoraj do Celjske koče, toda brez uspeha. Plašča iz lodna nisva videla nikoli več, niti kjer koli v gozdu niti na hrbtu kakega človeka. Najbrž je komu služil za podlago za spanje …

»Škoda, toliko lepih spominov je vezanih nanj,« je menil Rübezahl. Potem pa se je nad izgubo razgrnil globok molk.

Toda na dolgi rok se nič na zemlji ne izmakne soproginim očem. Tako je tudi Rübezahlova žena nekoč pri večerji pripomnila:

»Kako čudno, že dolgo nisem videla tvojega plašča iz lodna!« Vendar je to rekla v malce negotovem tonu, ker ga je spravila v omaro v predsobi in se naskrivaj bala, da so ga od tam ukradli.

»A ne – kako čudno,« je odvrnil njen soprog in si namazal kruh z maslom, »jaz namreč tudi ne.«

»Prav gotovo so ga ukradli iz omare,« se je od tedaj glasilo družinsko mnenje in znova se je nad izgubljenim plaščem razgrnil globok molk, še globlji kot prej.

Ko pa je prišel božič, je pod drevescem ležal nov, lep, zelen plašč iz lodna, in Rübezahl mi ga je kratko zatem, ponosno in skrivnostno muzajoč se predstavil, kajti le midva sva vedela, kako je končal njegov predhodnik.

»Na ta plašč bova morala bistveno bolje paziti,« sem ga posvarila, »vedno se stvari ne končajo tako srečno.« In vsaj do danes škrat iz soteske Vipota še ni terjal lepega ogrinjala.

Blacky je svoje zadovoljstvo nad novo pridobitvijo izrazil s tem, da se je ob prvem počitku takoj usedel na plašč. Pomežiknil je Rübezahlu in njegove živahne oči so zaklicale: »Klobasa!«

Spadala je k plašču iz lodna, izletu in k teci-teci.

Cvetka Bevc

Marku Kravosu ob osemdesetletnici

»Z luno imam razmerje, / in vsakih sedem noči / se mi drugače smeje. / Času čast. Moj čas je lep …« je pred leti zapisal pesnik Marko Kravos v eni izmed pesmi iz ciklusa *Mehčanje kamna*. Verzi bržkone razkrivajo tisti del njegove poetike, ki je zavezan podobam iz narave, nenehnemu iskanju globljih pomenov, ki presegajo navidezno lahkotnost igre besed, predvsem pa kaže na posebno zavezanost jeziku. Zlasti slednje je zanj še kako določujoče. Živi in ustvarja v Trstu, torej izven matične domovine, s katero je vendarle vseskozi izredno povezan, v zadnjem obdobju tudi kot predsednik Društva Bralna značka Slovenije – ZPMS. Na Ljubljano ga vežejo tudi študijska leta; na tamkajšnji Filozofski fakulteti je leta 1969 diplomiral iz slovenistike, kasneje pa je v mandatu Cirila Kosmača in Mire Mihelič deloval kot tajnik Društva slovenskih pisateljev, med letoma 1996 in 2000 kot predsednik Slovenskega centra PEN ter pogosto kot član raznih komisij (še posebej v Komisiji za mednarodno sodelovanje in Komisiji za prireditve) in upravnega odbora Društva slovenskih pisateljev. Predvsem je nenehno dejaven kot povezovalni člen med italijansko in slovensko kulturo ter pomembno soustvarja literarno življenje tako v Trstu kot v Ljubljani. Leta 2019 je prejel Schwenterjevo nagrado, ki jo podeljuje Zbornica knjižnih založnikov in knjigotržcev pri Gospodarski zbornici Slovenije za življenjsko delo na področju slovenskega založništva in knjigotrštva. Upravičeno in v prave roke!

Toda Marko Kravos ni le priznan pesnik, čigar pesniški opus obsega okoli trideset izdanih pesniških zbirk in vrsto priznanj, med drugim leta 2000 italijansko državno nagrado *Astrolabio d'oro* za poezijo in v zgodnejših letih nagrado Prešernovega sklada za pesniško zbirko *Tretje oko*, izvirno v duhoviti radoživosti, ki je ob ljubezenski tematiki, erotični vznesenosti nad svetom zagotovo ena od značilnosti njegovega snovanja. Če nadaljujem s predstavitvijo njegovega literarnega opusa, ne morem mimo njegove ustvarjalnosti za otroke, človeško tople, empatične, hudomušne in s posluhom za mlade bralce. In prav tako ni samo izvrsten pripovednik, ki je bil za zbirko kratkih zgodb *Kratki časi – Trst iz žabje perspektive* leta 1999 nominiran za nagrado Prešernovega sklada. Ali zavzet prevajalec, ki prevaja iz italijanščine, hrvaščine, španščine in narečne poezije v Italiji, in ki je poskrbel tudi za prevode pesmi rezijanskega pesnika Renata Quaglia. In vse to vedno znova počne z zavestjo, da je treba graditi mostove med različnimi kulturami. In ko smo že pri prevodih – njegova dela so prevedena v več kot trideset tujih jezikov, njegove pesmi pa so objavljene v številnih antologijah in zbornikih poezije doma in po svetu, tudi v kitajščini, gruzijščini in esperantu.

Z Gustavom Janušem, kolegom iz Celovca, na DSP v Ljubljani, ob njegovi 80-letnici; vir: osebni arhiv Marka Kravosa

In ne nazadnje – Marko Kravos je triindvajset let deloval kot glavni urednik založbe Založništvo tržaškega tiska v Trstu. Pod njegovim uredništvom je izšlo več kot tisoč knjižnih naslovov, vzpodbudil je številne izdaje, ponudil podporo prenekateremu mlademu knjižnemu ustvarjalcu. Poleg tega je kasneje dve akademski leti predaval in vodil stolico za slovenski jezik in književnost na Humanistični fakulteti Univerze v Trstu, med študenti in študentkami je zapisan kot živahen predavatelj, ki jih je vedno znova navduševal nad slovensko književnostjo in jih spodbujal k lastnemu ustvarjanju. Ob tem velja omeniti, da je bil tudi predsednik Zveze slovenskih kulturnih društev v Italiji, predsednik Slavističnega društva v Trstu, predsedoval je Slovenskemu klubu v Trstu in je predsednik Skupine – Gruppo 85 v Trstu.

Nedvomno je Marko Kravos z vsem svojim založniškim, pisateljskim in kulturnopolitičnim delom veliko pripomogel k razvoju slovenske besede in knjige v zahodnem delu slovenskega jezikovnega prostora, kot so zapisali v utemeljitvi Schwentnerjeve nagrade. Sam meni, da je besedi treba vrniti njen »magični pomen. Pomen, ki osvobaja. Poimenovati stvari pomeni obvladovati stvari in jih rad imeti. Pomeni obuditi vero, da je beseda struna, napeta med ljudmi.«

In njegova vera v pesniško moč besede je velika. Ko je leta 2016 prejel zlatnik poezije, je ob tej priložnosti v intervjuju poudaril, da je ena od človeških univerzalij smeh in prav smeh lahko uravnoteži tesnobo. Tudi tisto, ki jo je nemara povzročilo pesnikovo rojstvo v Montecalvo Irpino, kamor je fašistična oblast internirala njegovega očeta. Kar se po svoje odraža tudi v njegovem pesništvu, saj za svoje pesmi pravi, da vsebujejo veliko disonanc in raznorodja, kar je pravzaprav v naravi njegovega pesnjenja – »združevati smeh in bridkoumno pamet; jedko sol in milino pomladnega zelenila …« Tem besedam tisti, ki poznamo Marka Kravosa, lahko le pritrdimo in pripomnimo, da je eden izmed ljudi, ki ceni in z vso iskrenostjo in spoštovanjem neguje prava prijateljstva. In tudi zato mu z veseljem izrekam vse najboljše ob njegove visokem jubileju in zaželim še mnogo ustvarjalnih let! Naj bo njegov čas še naprej lep!

Marko Kravos; foto: Roberto Dedenaro

Miha Pintarič
Drevesa boli, ko izgubljajo liste
Samozaložba, 2022,
63 strani

Ifigenija Simonović

Čutiti, dvomiti, upati

Miha Pintarič je profesor francoščine na Filozofski fakulteti, prevajalec, pesnik in esejist, verjetno največji poznavalec evropske, še posebej francoske renesančne in srednjeveške literature. Je dobitnik Rožančeve nagrade (2017). Je poliglot, prevaja in piše v več jezikih, tudi poezijo, ne le znanstvena besedila.

Podpisal je mnogo knjig, izhajale so pri uglednih založbah. Zadnja leta pa izdaja tudi v samozaložbi.

Najnovejša zbirka pesmi *Drevesa boli, ko izgubljajo liste* je izrazito avtobiografska. Tega ne pravim zato, ker poznam del pesnikove osebne zgodbe, temveč zato, ker so opisane izkušnje tako zelo enkratne, da si jih ni mogoče izmisliti ali jih posplošiti. Na primer pesmi *Pogled, Tedium Vitae, Jaz?* V naslovu zbirke je na prvi pogled zelo običajen stavek, a je neopisljivo pretresljiv, ko sloni na zbirki pesmi kot celoti. Sloni na pesmih (izkušnji) ali jih podpira (pesnika)? Miha Pintarič me nagovarja kot bralko, ko se tako rekoč sprehajam pod drevesom, s stopali mešam liste (liste knjige?) in se ne zavedam, da drevo boli moja neobčutljivost za njegovo bolečino. Človek, ki ga zajame neozdravljiva bolezen, je še vedno živ, čuti veselje in bolečino, še vedno misli in ustvarja. Pesem *Nekoč*, na primer, me opominja, kako se v resnici obnašam, ko sem v družbi človeka, ki mi zaradi svoje bolezni pač ne more pokazati, da mi sledi (sicer mi sledi, a jaz sem neučakana, hočem, da me ujame!). Hočem potrditev, da imam prav, da ga zanima, kaj govorim. Sebična sem. On opazi moje hlastanje, dobrohotno prekine svojo misel in reče nekaj tolažilno hudomušnega, da se meni ni treba mučiti, ker mi je morda težko, ker ga ne razumem. Mogoče pa me on preveč ceni, misli, da mi je težko, ker me ne razume, čeprav mi je morda popolnoma vseeno, ker sem že odpisala možnost, da mi morda pripoveduje nekaj, čemur je vredno prisluhniti. In tudi preostala družba se naprej pogovarja, kakor da njega ni zraven, ker verjetno vsi predpostavljamo, da nas ne razume, če se pač ne more tako hitro vključiti v pogovor, kakor se je včasih – o, včasih, ko je bil hitrejši od naših najbolj bliskovitih umotvorov. »Zakaj bi buljil v prazen papir.« Zakaj bi govoril v prazno, ljudem, ki nimajo potrpljenja za usliševanje. Prav z najnovejšimi pesmimi Miha Pintarič dokazuje, da je kljub bolezni še kako ustvarjalen, pozoren, čuječen, čuteč in tudi upajoč.

Pesmi Miha Pintariča dobijo še dodatno overovitev s pripisi oziroma opombami ali pojasnili. Iz teh žari Pintaričeva duhovitost, kakršno zmore le najostrejši intelektualec. Bralca nagovarja k budnosti ob vsakem koraku, ob vsakem sočloveku, ob vsaki bolečini vsakogar, vsake reči ali vsega živega in vesoljno nepojmljivega, neprestano, vedno.

Miha Pintarič je vrhunski poznavalec slovenskega jezika. Lepota besed, povezav! Piše bodisi v prostem verzu ali v sonetni obliki. Kljub predpostavljenemu številu verzov in razpoložljivosti rim in asonanc pa soneti nikakor

niso strogi ali okorni. Izražajo radost nad ustvarjanjem. Miha Pintarič se ne poigrava »njuejdževsko« z nesmisli ali naključnimi vzporednicami in prispodobami. Navidezno nepovezane misli spelјuje proti razkritju nečesa globljega. Izkaže se, da je najglobljе, najbolj domišljeno in najmočneje izkušeno tisto, kar je najresničnejše, tisto nedosegljivo in nerazumljivo, a sluteno, težko pričakovano, sprejeto kot odrešitev, kot blag izhod iz vsega hudega. Nekatere pesmi so kot molitve.

Temno noč je treba rešiti za vsako ceno. Kajti če bi ugasnila, bi nastal popoln, trajen dan, mi pa nič več ne bi vedeli, kako sije noč. Sije sicer svetlo, vedno svetleje. Ne zaradi sebe, temveč zato, ker smo vedno manj dojemljivi za njeno temo. A tudi če zapremo oči, bo ta še vedno sijala. V tem je naše upanje. Planet slepcev bo našel pot. (iz pesmi *Kairos*)

Andrea Marcolongo
Bistroumni jezik
Celjska Mohorjeva družba, 2022,
197 strani

Dr. Aleš Maver

Naneslo je, da sem bil navzoč na predstavitvi knjige *Povest o latinščini* v Celju, kjer je padla zamisel, da bi prevajalec slednje Gašper Kvartič za slovenske bralce »ponašil« (izraz je iz *Bistroumnega jezika*) še podobno besedilo o »starejši sestri« latinščine, stari grščini.

Približno dve leti pozneje je to delo med nami. Vendar moram takoj ugotoviti, da prvemu ni preveč podobno. Seveda, tudi Andrea Marcolongo (ko sem zanjo prvič slišal, sem kot očitno večina njenih sodobnikov mislil, da je moški) predstavlja enega klasičnih jezikov, kakor je z latinščino naredil Tore Jansson. Toda Jansson je bil, ko je napisal svojo predstavitev, že prileten švedski profesor jezikoslovja. Avtorica *Bistroumnega jezika* je od mene kar nekaj mlajša italijanska srednješolska profesorica grščine. Nisem prepričan, ali je to v našem času še dovoljeno reči, ampak zdi se mi, da se ob primerjavi obeh knjig da lepo razbrati razliko med moškim in ženskim načinom pisanja.

Omenjena razlika se najprej vidi pri izbiri naslovov. Jansson je svoje besedilo v angleščini naslovil *Natural History of Latin* (kar v slovenščino težko prestavimo), Marcolongova pa je že z naslovom izpovedala svojo brezpogojno ljubezen do predmeta svojega preučevanja, ko je grščino poimenovala *lingua geniale* (Kvartičeva rešitev *bistroumni jezik* je odlična, čeprav manj čustveno nabita). V nadaljevanju ni nič drugače. Janssonov tekst je poln naklonjene in humorne distance do latinščine, medtem ko pri Marcolongovi neizmerno, skoraj nekritično navdušenje veje z vsake strani.

Priznam, od začetka sem se težko privadil na to poplavo pozitivnih čustev in ekstatičnih opisov jezikovnih pojavov v jeziku starih Grkov. Zlasti mučno je bilo prebijanje skozi prvo poglavje o glagolskem vidu. Osnovna zamisel, da stara grščina ni poznala koncepta glagolskega časa, me je z vsako stranjo bolj odbijala in se tepla z mojimi uveljavljenimi predstavami. Nekoliko smešna se mi je zdela tudi nekakšna melanholija, ki se nadaljuje skoraj skozi vso knjigo. In se naslanja na podmeno, da je bila stara grščina z vsakim novim korakom v času siromašnejša in je bilo prvotno, »deviško« stanje od vseh najboljše.

Zapisano ne pomeni, da v *Bistroumnem jeziku* ni humornih vložkov. Zlasti veliko jih je, ko se avtorica spominja svojih šolskih srečevanj z grščino. Ob marsikaterem ocvirku, zlasti ob tistih v povezavi z nepravilnimi glagoli, sem tudi sam dobro razumel, o čem govori.

Povedati je treba še, da si kljub nekoliko otožnemu osnovnemu tonu, ki predstavlja grščino kot v bistvu za vedno izgubljen zaklad, skoraj ne znam predstavljati boljšega uvoda v ta jezik. Delu se sicer pozna, da je bilo napisano za materne govorce italijanščine. Toda prevajalec Gašper Kvartič je vnovič poskrbel, da je besedilo »poslovenil« vsebinsko in dodatno opozoril na slovenske posebnosti. Na marsikateri točki se tako pokaže, da je grščina slovenščini bližja od italijanščine (že pri rabi dvojine, na primer). In čeprav naša materinščina pozna pravo kanonado različnih sklonskih oblik, bo razlaga rabe sklonov iz *Bistroumnega jezika* za Slovenca zelo koristna.

Besedno mojstrstvo Marcolongove dopolnjuje pregledna spremna beseda Dragice Fabjan Andritsakos, ki opiše predvsem zgodovinski razvoj grškega jezika.

Aleš Maver
Ukrajina od igre prestolov do vojne za samostojnost
Celjska Mohorjeva družba, 2023,
275 strani

Dr. Edvard Kovač

Ukrajina joka in poje

Zgodovinar, latinist in publicist dr. Aleš Maver se že trideset let zanima za Vzhodno Evropo, zlasti za Belorusijo in Ukrajino. Svoje dobro poznavanje širše zgodovine je obogatil s poglobljenim študijem ter s svojimi osebnimi srečanji na potovanjih po vzhodnoevropskih deželah. Svoje znanje je strnil v izjemno knjigo o Ukrajini, njeni zapleteni zgodovini in njenem današnjem tragičnem stanju. Avtor ima prav tako velik pedagoški dar, zato tudi zna prebuditi pozornost bralca; ne dolgočasi ga s številnimi podrobnostmi, temveč ga z bistvenimi potezami zgodovinskih dogajanj popelje skozi stoletja do današnjih razburkanih dni.

Odlika Mavrove knjige je tudi ta, da večkrat potegne vzporednice med ukrajinsko in slovensko zgodovino; stanje primerja denimo s položajem koroških Slovencev. Tako metodološko približa ukrajinsko zgodovino slovenskemu bralcu in pokaže, da je njena zgodovina zapletena in nerazumljiva le za tistega, ki gleda nanjo zgolj od zunaj. Samo ta, ki ljubi Ukrajince, bo mogel razumeti tudi zgodovino vzponov in padcev njihove zgodovine.

Avtor se v prvem poglavju metodološko vprašuje: »Kaj dela Ukrajince za Ukrajince?« To vprašanje je ključnega pomena, saj, kot beremo, današnji ruski predsednik zanika obstoj tega naroda. Tudi za nas je razumevanje ukrajinske istovetnosti težavno, saj v govoru ne uporabljajo lastnega skupnega jezika, na področju religije pa se opredeljujejo kot pripadniki kar štirih krščanskih Cerkva (dveh katoliških in dveh pravoslavnih). Renesanso ukrajinske književnosti, dosledno uporabo njihovega jezika v javnosti in religiozno zbliževanje je opaziti šele v zadnjem obdobju.

Toda ukrajinska kultura živi v ljudski pesmi in

folklori, ali – kot pravi avtor – s pripadnostjo »tam udomačenim izročilom in navadam«. Pri tem naš pisec potegne vzporednico s Škoti, ki prav tako zelo malo uporabljajo svoj starodavni jezik in ki za razliko od Ircev tudi versko niso enotni.

Avtor v pričujoči monografiji pojasni, kako se je enotnost Ukrajincev kalila skozi zgodovino, ki je med dolgimi obdobji vojn, ponižanj in uporov poznala le kratka obdobja svetlobe in svobode. V opisovanju pretresljivih dogodkov in zgodovinskih obratov tega naroda daje slutiti, da so gonilne sile njihove zgodovine vendarle hrepenenje, boj in žrtvovanje za svobodo, zaradi česar tudi lažje razumemo sedanje junaštvo ukrajinskega ljudstva.

Avtor naredi smelo potezo in povleče zgodovinski lok od pradavnine, neandertalcev in praindoevropejščine preko Kijevske Rutenije vse tja do krvavega 20. stoletja. Ob tem priznava, da gre pri prazgodovini večkrat le za hipoteze, toda v njihovem romantičnem zanosu moramo Ukrajincem dopustiti, da se imajo za enega izmed potomcev začetnikov slovanstva. Za pravo zgodovino pa gre po avtorjevem opisu »Kijevski Ruteniji«, ko so Slovani kneza Vladimirja pred več kot tisoč leti postali kristjani. Slovensko zgodovinopisje je doslej uporabljalo izraz »Stara Rusija« ali »Kijevska Rusija«. Vendar je ta pojem dvoumen in politično zlorabljen, zato je izraz »rutenska« ustreznejši, saj bolj poudarja krajevno pripadnost kot pa jezikovno enotnost, ki je bila gotovo že takrat raznolika.

Odlika knjige je tudi ta, da kljub naklonjenosti avtorja ukrajinskemu narodu, ki jo pisec razkrije na prvih straneh, iz njega ne dela svetniškega ljudstva in odkrito priznava tudi hudodelstva, ki so jih Ukrajinci zadali kot povračilne ukrepe Poljakom. Knjiga ima posebno vrednost tudi zato, ker lahko preko opisa zgodovine doumemo, kako pomembna je sposobnost nekega naroda, da odpusti svojim sosedom in pusti, da se zacelijo zgodovinske rane ob pogledu na trpeče ljudstvo in mu ponudi zatočišče. Velikodušnost Poljakov nas uči, da je zgodovinska sprava med narodi vendarle mogoča.

Za razumevanje ukrajinskega duha velja izpostaviti kozaško poglavje ukrajinske zgodovine. Za mnoge Ukrajince Kozaki, ki se pojavijo v 15. stoletju, predstavljajo največje ukrajinsko junaštvo in tudi začetek ukrajinske državnosti. To je ljudstvo, ki je ločevalo stepski del Ukrajine od njenih gozdnih površin in ki je tudi branilo krščansko ozemlje pred muslimanskimi Tatari, čeprav so jim bili jezikovno blizu. Toda to ukrajinsko avtonomijo, ki se je sčasoma vzpostavila, je ukinila Katarina Velika leta 1775. Njihovo uporništvo je bilo zatrto, so se pa zaradi svojega pravoslavja lažje približali Rusiji. Toda »kozaški duh«, duh svobode in uporništva je preplavil celotno Ukrajino in tako tudi v zahodni Ukrajini najdemo spomenike in imena ulic z imeni kozaških veljakov. Nekateri zgodovinarji danes poudarjajo, da brez poznavanja te »kozaške« poteze ne moremo razumeti, da Zahodna Evropa Ukrajincem danes pomeni prostor svobode in ne zanikanje bratstva z ruskim narodom. Knjiga dr. Aleša Mavra je vsekakor izjemno delo, ki si na trenutke dovoli tudi duhovite prispodobe in vzdevke. Prav to pa naredi ukrajinsko zgodovino nam še bližjo in bolj človeško. Upajmo, da se bo avtor k tej temi še vračal ter nas bogatil s svojim velikim znanjem in darom pripovedništva.

Ifigenija Simonović

Moram brati, četudi nerada

Bolj kot želim brati razvedrilne romane, bolj mi roka sega po knjigah o vojnah. Čutim nekakšno dolžnost, da se vsaj kot bralka posvetim spominu vsaj nekaterim, ki so prestajali vojne čase, zapore, jarke, lakoto, mučenje, trpljenje. A čudno – segam stoletja nazaj, celo do Homerja, samo da mi ni treba misliti na vojno, ki je zdaj, blizu, daleč, nekakšna tudi tukaj. In sorodniki se ob vsakem srečanju spomnimo kakega »soldata« ali »gošarja«, koga, za katerega ne vemo, kje je pokopan, kake trpeče tete, matere … Srečujem pa ljudi, ki trdijo, da je treba prenehati gledati nazaj. Saj bi rada!

Vse, kar je, je od nekdaj, kar bo, bo od zdaj in od vsega prejšnjega.

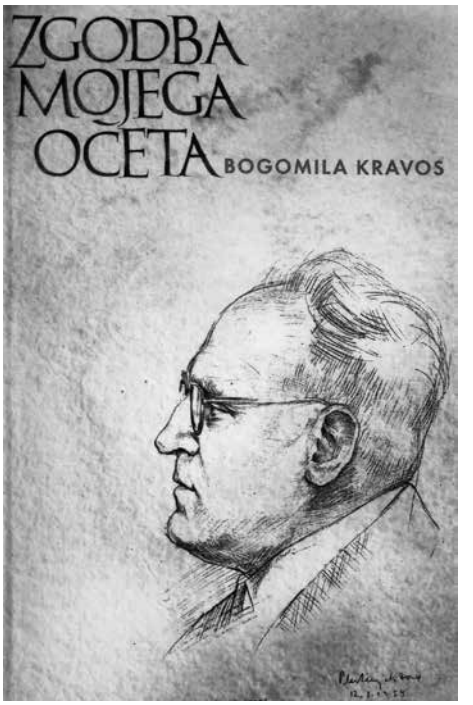
Izšla je strašna knjiga pisem Borisa Furlana in njegove hčere Staše Furlan Seaton (1951–1957) *Skozi gosto noč*. Pisma je uredila Alenka Puhar. Gospod Furlan je bil pravnik iz Trsta, redni profesor Juridične fakultete v Ljubljani, leta 1945 je postal dekan, maja leta 1947 pa je bil aretiran, na Nagodetovem procesu obsojen na smrt, a so mu kazen zmanjšali na 20 let zapora. Po štirih letih stroge samice je bil pogojno izpuščen, bolan, brez premoženja in državljanskih pravic. Obsojen je bil na sobivanje s sinom, ki se je strinjal z rablji.

Beseda trpljenje je premila, beseda lepota pa komaj zadostna za opis ljubezni, ki veje iz očetovih in hčerinih pisem.

Druga strašna knjiga, ki jo želim omeniti, je knjiga Helge Mračnikar *Mamin glas*. Predstavljena je bila v okviru Koroških kulturnih dnevov. Knjiga vsebuje zapise in pripovedovanja Elizabete Sitter, rojene Ogris, matere gospe Mračnikove. Na predstavitvi knjige smo si ogledali tudi dokumentarni film režiserke Andrine Mračnikar *Andri 1924–1944*. Ubit partizan, pregnana družina, tudi po vojni z žigom, ki ne da sproščeno dihati. Kakšno trpljenje!

Maja Haderlap me je z romanom *Angel pozabe* tako rekoč pripravila do branja knjig o usodah koroških

Slovencev med drugo svetovno vojno in v letih prej in kasneje. Vedeti vsaj malo! Prebrala sem še enkrat, zdaj je bilo še težje kot prvič.

Zgodovinarja Janez in Vanja Stergar iz leta v leto tako rekoč sama vzdržujeta stike s Slovenci na Koroškem, obveščata, obiskujeta, organizirata dogodke, izlete, spominska obeležja. Vodita KKS-LJ, ljubljanski Klub koroških Slovencev. Zaradi njiju sem srečala mnogo čudovitih ljudi, ki ne ustvarjajo »slovenske umetnosti« pod enakimi pogoji kot umetniki v »domačem« naročju. S Stergarjevima najtesneje sodeluje Lidija Golc, ki čuti koroškost v srcu, vodi pogovore z gosti in piše knjižne ocene koroških piscev. Tako požrtvovalni ljudje so prepogosto prezrti.

Tu ni prostora za opis vseh desetih dogodkov letošnjih Koroških kulturnih dnevov. Na srečo so bili zaznamovani v sprotnem tisku. Bolje malo kot nič, zaslužilo pa bi močnejšo podporo državnih institucij in državnikov, bolje rečeno uradnikov, ki uradujejo v našem imenu.

Prebrala sem knjigo Bogomile Kravos *Zgodba mojega očeta* (2013). Gospod Josip Kravos je izkusil italijanska taborišča zaradi protifašističnega uporništva in zagrizenega slovenstva. Krojaštvo mu je prišlo prav celo v taborišču. Po drugi svetovni vojni je ostal v italijanskem Trstu. Družino je solidno preživljal in pomagal je mnogim, ki so ostali brez strehe in kruha, ubežnikom iz Jugoslavije, zaničevanim v poitalijančenem okolju, vdovam, ki so izgubile može v italijanskih zaporih, pa jim po vojni ne Italijani ne Jugoslovani niso pomagali. Posvečal se je delu za slovensko skupnost v Trstu, gledališču, petju. Na nepričakovan način se je ta pretresljiva zgodba o družini Kravos navezala na zgodbo mojega očeta. Oba sta bila krojača, samo da je Bogomilin oče tudi delal kot krojač, moj pa zares delati kot krojač po drugi svetovni vojni ni mogel. Kot partizan se je »boril za Trst«, potem je bil premeščen na mejo in je preganjal ubežnike, prav tiste, ki jim je mojster krojač Kravos nudil zavetje. Pripovedoval je, kako se je pretvarjal, da ubežnikov ni videl, in zakorakal v drugo smer. Po letu 1953 se je odpovedal vojaškemu poklicu, zatajil krojaško mojstrstvo, se cerkveno poročil, izstopil iz partije in dobil delo v tovarni. Kot krojač je »na črno« komu zašil zadrgo ali skrajšal hlačnice in šival rokavice za nekega prikritega privatnika. Kakšno zanikanje, celo ponižanje! Po duši je bil prostovoljni gasilec, član Zveze borcev pa je bil iz strahu pred komunisti. Tiho je plačeval članarino – menda so inkasanti prihajali od vrat do vrat. Eden od očetovih bratov je izginil v kočevskem breznu, eden pa je živel na Koroškem. Starega šestnajst let so nune skupaj z drugimi bolniki odpeljale iz ljubljanske bolnišnice. Med potjo mu je zgnila roka. Kako se je izučil za pleskarja in se

preživljal, ve samo Bog. Kako je bilo z nunami iz slovenskih bolnišnic, smo pa tudi že lahko brali. Cenili so jih na Balkanu, pri nas pa so se morale odpovedati poslanstvu, ki so si ga izbrale.

Vesela sem bila novice, da so v Italiji letos vendarle omenili, da so poleg žrtev fojb spomina vredni tudi tisti, ki so jim italijanski fašisti grenili ali vzeli življenje. Že desetletja pred fojbami. In menda je te dni izšel roman Marija Čuka *Fojba*. Še nisem uspela prebrati.

Bila pa sem dobesedno žalostna, ko sem 8. februarja prišla poslušat dramske igralce ob spomeniku Francetu Prešernu v Ljubljani, kot hodim že dvajset let. Letos je bilo drugače. Začelo se je s političnim govorom ministrice za kulturo. Ob spomenik je bil naslonjen venec, na katerem je pisalo »dr. Nataša Pirc Musar«. Njen osebni venec, ne »naš«? Kako to, da je naslednji dan že izginil? Pahorjevi so obstali več dni, pa vreme ni bilo vedno tako čudovito kot letos.

Proslava v Cankarjevem domu na predvečer praznika je bila tudi izrazito političen dogodek. V prvi minuti prenosa na televiziji so pokazali osvetljen par S. Makarovič/B. A. Novak. Samo da sta prišla! Dvorana je bila polna, nikoli tako. Kakšno zadoščenje za poeta, viteza, ki se bori za pravice dveh slavnih Svetlan (tudi za Slapšakovo – vedno in povsod – k temu čaščenju je usmeril tudi Slovenski center PEN)! Kakšna zmaga pesnice, ki nam ne meče biserov, nam, nevrednim svinjam! Kakšna oholost! Njeno hinavsko pošiljanje poljubov! In kakšno huronsko ploskanje kulturniške smetane! Ni ne prešibke ne premočne besede za opis vsega tega. Ustrezne besede sploh nimamo, ker se kaj takega še nikoli ni zgodilo. Mogoče v znanstveno-fantastični literaturi – baje je ta zvrst najbolj preroška.

V starih časih so med obdobjem kongresov ali obiskov velikanskih državnikov oporečnike in pijance zaprli, da ni prihajalo do izgredov (pripovedoval je celo Peter Božič, ki niti ni bil oporečnik!), zdaj pa je povzročanje nemira in nagovarjanje k sovraštvu zaželeno in nagrajeno. V Evropi naj bi rdeča zvezda predstavljala temen spomin, pri nas pa je bolj in bolj čaščena. Ne zamerim mladim, ki jim je Mao všeč zato, ker je videti kot kosmat medvedek na rdeči blazinici s petimi kraki, a zamerim tistim, ki ne govorijo o kulturni revoluciji kot o enem od grozovitih načinov komunističnega zatiranja. Nekdo, ki je poznal Gregorja Strnišo, se pač ne more sprenevedati, da je bil Goli otok letovišče. Družila sem se z Vitomilom Zupanom, v Angliji in Ameriki z družino Cirila Žebota, v Kanadi z družino Ivana Dolenca, na Škotskem z družino Ljuba Sirca, ki je bil tudi obsojen na smrt na Nagodetovem procesu, tako kot Boris Furlan. Družila sem se s Sašem, sinom gospoda Slavca, ki so ga po vojni zaprli in družini vzeli vse, da so ustanovili podjetje Gradis. S Sašem sem pred leti naredila intervju za revijo *Ampak*.

Izhajam iz »mešane« družine. Težko me bo prepričati, da rdeča zvezda ni simbol totalitarizma. Vidim jo, našito na titovko. Ponosen in hraber partizan jo je nosil. Majhna rdeča zvezda, kakor razškropljena kaplja krvi. A zdaj: modno politični okrasek na črni večerni obleki ženske, ki hujska k sovraštvu.

Nič manj nisem bila nesrečna, ko sem na okrogli mizi ob dnevu maternega jezika vsaj desetkrat slišala izraz »lingvistični fašizem«, izrečen z lahkotno »žmohtnim« zadoščenjem, ko je šlo za preprosto čistunstvo prezagretih lektorjev. V slovarju Fran je čistunstvo lepa slovenska beseda: »pretirana skrb

za moralno, idejno čistost: dogmatsko, moralno čistunstvo // pretirano prizadevanje za čist jezik, zlasti z izločanjem tujih prvin; purizem: čistunstvo nekaterih jezikoslovcev / jezikovno čistunstvo.« Voditeljica okrogle mize Agata Žnidaršič je bila dogmatsko ohola, ko sem ji omenila skrb zaradi lahkotnosti uporabe besede na F, ki so jo sogovorniki brez zadržkov posvojili. Povedala mi je, da gre za prevod angleškega termina »lingual nazism«, ki da se nenehno uporablja. Povprašala sem prijatelja, profesorja, pisatelja Anthonya Rudolfa. Takole mi je odpisal: »*I never heard the phrase lingual nazism. But fascist is used all the time as a term of abuse, eg. clerical fascist or climate change fascist*.«

Dogodek je bil sicer svečan, naslonjen na predstavitev odličnih kratkih filmov o slovenskem jeziku, pripravljenih za predvajanje na televiziji, za ozaveščanje pomembnosti, celo ljubezni do slovenskega jezika. Kozma Ahačič je izumil ta učinkovit pristop. Sproščeno, jasno, jedrnato in duhovito. Odlični igralci. Povezave je treba razpošiljati. Na misel mi prihaja *Dramilo* Valentina Vodnika. Na spletni platformi YouTube kratke filme najdemo pod skupnim naslovom *Neverjetne dogodivščine slovenskega jezika*.

Zmanjkalo pa je prostora za dve knjigi, ki sem ju uredila, in za dve knjigi, ki sem ju napisala. Veseljko Simonović *Sem pisal, sem fotografiral*, *sem bil* je zbirka humoresk, fotografij in novinarskih spisov za slovenski program na BBC-ju, kjer je Veseljko, moj mož, delal 25 let, umrl je za rakom leta 2001, star 51 let. Knjiga *Potenstaj in deni na mizo* vsebuje sto let stare kuharske recepte Danijele Ule, moje stare mame, ki je bila gostilničarka iz Grahovega. Gostilna je propadla med prvo svetovno vojno, po smrti njenih staršev. Otroci so bili oddani za vajence, Danijelo pa je odpeljal moj ded Alojz Batič, ki se je peš vračal z ruske fronte proti Primorski. *Pisanje, žganje, iskanje* je daljši popotniški esej, ki sem ga napisala v treh tednih kot gostja založbe Bogataj v Idriji. Zbirko pesmi *Bi bila drevo* sem pisala deset let in je pravkar izšla pri Mladinski knjigi.

Kaj več se ne spodobi reči, da ne bi zvenelo samovšečno. Sem pa vesela, priznam.

Saška Ocvirk

Osmi mednarodni logoterapevtski simpozij v Celju (17. in 18. marca 2023)

Viktor E. Frankl (1905–1997), avstrijski nevrolog in psihiater, je z logoterapijo in eksistencialno analizo, še bolj pa s svojo življenjsko zgodbo neizbrisno zaznamoval 20. stoletje. Njegova filozofija, ki temelji na zavedanju duhovne dimenzije človekovega notranjega sveta, je temelj t. i. tretje dunajske šole psihoterapije. Če je Freud trdil, da nas žene želja po užitku, Adler želja po moči, je Frankl ugotavljal, da mora človek nujno osmisliti svoje bivanje, da je imel Nietzche prav, ko je rekel, da če vemo »zakaj«, zmoremo vsak »kako«, in da nepreklicno drži, da se iz ruševin zvezde najlepše vidijo.

O tem ni teoretiziral. Priložnosti, da je svojo »iznajdbo« preizkusil v praksi, je imel v času svojega bivanja v koncentracijskih taboriščih več kot dovolj. Po izkušnji holokavsta je postal »pridigar« posebne vrste. Njegovo filozofsko zahtevno teoretsko delo še danes odmeva v jasnih in razumljivih pojmih; brez odpuščanja smo za vso večnost vklenjeni v svojo lastne verige, svoj smisel moramo postaviti na vrednote – pri tem pa vrednote stališča obnemoglega starca niso manj vredne od ustvarjalnih vrednot človeka na višku njegovih moči – in vest ostaja organ smisla, odsev boga v nas, pa naj smo religiozni ali ne.

Martin Lisec in Jože Ramovš; vir: Logos – Slovensko društvo za logoterapijo

Zaključna okrogla miza 8. mednarodnega logoterapevtskega simpozija; vir: Logos – Slovensko društvo za logoterapijo

Franklova knjiga *Kljub vsemu življenju reči DA* je ena izmed najbolj prevajanih in najvplivnejših knjig vseh časov. Prejel je na desetine častnih doktoratov univerz po vsem svetu, tudi ljubljanske. Slovencem ga je predstavil dr. Anton Trstenjak. Danes logoterapevtsko pot – za katero je Frankl opozarjal, da še zdaleč ni zaključena – pri nas nadaljuje vse številčnejša skupnost logoterapevtov, študentov tega pristopa in posameznih iskalcev.

Logoterapevtski simpozij je vsakoletna priložnost za srečanja, izobraževanja, sodelovanja in povezovanja. Zadnjo piko dvodnevnega dogajanja ob okrogli mizi so dali prav ljudje, ki so na tem področju pri nas orali ledino. Med drugimi dr. Zdenka Zalokar Divjak, dermatolog Slobodan Vujasinović, mag. Martin Lisec in dr. Jože Ramovš. Ko je slednji pripovedoval o svojih osebnih pogovorih, srečanjih in anekdotah z Viktorjem Franklom, se je zdelo, da simpozij na nek način gosti Frankla samega. Tako kot je s svojim predavanjem neposredno vez z izvirom pletla dr. Heidi Schönfeld, naslednica dr. Elisabeth Lukas, sicer prve in najbolj plodovite Franklove učenke.

Redkokdaj pa pisana beseda Frankla oživi tako, kot je to uspelo monodrami *Devet dni in devet noči* dr. Tanje Rebula. V izjemni interpretaciji igralca Kristiana Koželja so se gledalci sprehodili skozi Franklovo predvojno prakso, ga srečali za žicami taborišča smrti in začutili optimizem v enem njegovih kasnejših govorov.

Sam simpozij in logoterapevtsko izobraževanje je na Slovenskem zastavila dr. Cvijeta Pahljina. Njeno delo je po njeni smrti konec leta 2021 z vso predanostjo prevzela hči Barbara. Nov mejnik v strokovnem delu in izobraževanju logoterapevtov na Slovenskem pa gotovo predstavlja ustanovitev Inštituta za logoterapijo v teh dneh. Pri tem moči, prizadevanja in dolgoletne izkušnje združujeta Inštitut Antona Trstenjaka ter Slovensko društvo za logoterapijo – Logos. V tej luči se lahko že zdaj veselimo devetega mednarodnega simpozija marca 2024.